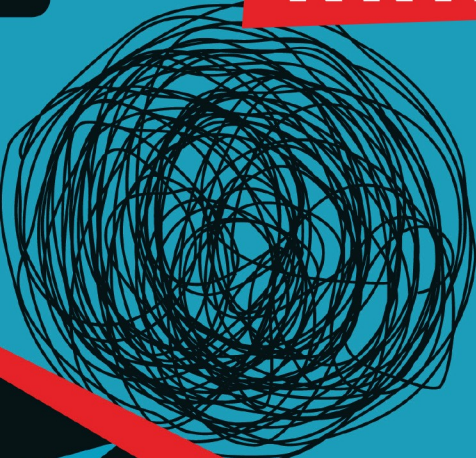

KAMU VE EKONOMİK KRİZLER

Yazar
Emrah NOYAN

KAMU VE EKONOMİK KRİZLER

Emrah NOYAN

© Copyright 2023

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-399-067-1	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Kamu ve Ekonomik Krizler	47518
Yazar	Baskı ve Cilt
Emrah NOYAN	Vadi Matbaacılık
ORCID iD: 0000-0002-4482-0110	
Yayın Koordinatörü	Bisac Code
Yasin DİLMEN	BUS027000
	DOI
	10.37609/akya.2504

Kütüphane Kimlik Kartı

Noyan, Emrah.

Kamu ve Ekonomik Krizler / Emrah Noyan.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2023.
100 sayfa. : tablo, şekil. ; 135x210 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253990671
1. İşletme--Ekonomi.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A
Yenişehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Akademik kariyerimin her aşamasında şahsımdan desteklerini esirgemeyen, her zaman doğruyu ve iyiyi öğretmeyi hedefleyen, akademik ve sosyal hayattaki duruşuyla yol gösteren ve hayatımın her alanında örnek aldığım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her anında desteklerini şahsımdan esirgemeyen, bilgi birikimi ve deneyimleriyle yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Özay ÖZPENÇE'ye ve eğitim hayatımın başlangıcında bilgi ve deneyimleriyle hayatıma katkı sağlayan ve temel eğitimimi donanımlı bir şekilde almamı sağlayan ilkokul hocam Bekir ERDOĞAN'a teşekkür ederim.

Son olarak beni yetiştiren ve bu bugünlere getiren anneme ve babama, varlığıyla hayatıma anlam katan ve her zaman yanımda olan sevgili eşim Cansu BAŞKAN NOYAN'a ve hayatımıza girdiği andan itibaren motivasyonumun, azmimin ve başarılarımın kaynağı olan kıymetli oğlum Metehan NOYAN'a sonsuz teşekkürler.

Ekonomik krizlerin olmadığı bir Türkiye dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Ekonomide Bir Aktör Olarak Devlet ve Etkinlik Sorunu

1.1. Devlet Kavramına Genel Bir Bakış	7
1.2. Devletin Ekonomide Yer Alma Gerekçeleri	10
1.3. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu	18
1.3.1. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu Üzerine Normatif Önermeler.....	22
1.3.2. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu Üzerine Pozitif Önermeler.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

Ekonomik Krizler ve İktisadi Doktrinler

2.1. Kavramsal Çerçeve de Ekonomik Krizler	33
2.1.1. Reel Sektör Krizleri.....	37
2.1.2. Finansal Krizler.....	40
2.2. İktisadi Doktrinler ve Ekonomik Krizler	45
2.2.1. 1873 Krizi ve Klasik İktisat.....	48
2.2.2. 1929 Krizi ve Keynesyen İktisat.....	51
2.2.3. 1973 Krizi ve Yeni İktisadi Akımlar	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye’de Ekonomik Krizler

3.1. Türkiye’deki Ekonomik Krizler.....	63
3.1.1 Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Krizi	64
3.1.2. 1950-1960 Dönemi ve 1958 Krizi	69
3.1.3. 1970-1980 Dönemi ve Petrol Krizi.....	71
3.1.4. 1980-2000 Dönemi Krizleri.....	73
3.1.5. 2000 ve 2001 Krizleri.....	76
3.1.6. 2008 Küresel Krizi	78

3.2. Ampirik Uygulama	80
3.2.1. Literatür Taraması	80
3.2.2. Veri Seti ve Yöntem.....	82
3.2.2.1. Wavelet Uyum Analizi	83
3.2.2.2. Wavelet Uyum Analizi Bulguları.....	85
Sonuç	88
Kaynaklar	91

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE BİR AKTÖR OLARAK DEVLET VE ETKİNLİK SORUNU

1.1. Devlet Kavramına Genel Bir Bakış

Antik dönemlerde bireylerin topluluk halinde yaşamaları belirli kamusal ihtiyaçların oluşmasına neden olmuştur. Kamusal ihtiyaçların giderilmesinde ise beraber hareket etme güdüsü ile ortak mücadele ön planda tutulmuştur. Özellikle din temelli yaptırımlar ile kamusal ihtiyaçların finansmanı giderilmeye çalışılmıştır. Bu durum ise bir dizi sorunları da beraberinde getirmiş olup gönüllülük esasına dayalı ayni ve nakdi ödemelerin aksaması sorunu gündeme gelmiştir. Bu durum ise toplulukların özgürlüklerini ve adaletlerini zedeleyici bir rol oynamıştır. Bu hususların ortadan kaldırılması ve bireylerin özgürlüklerinin temin edilmesi için bir üst kurum ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Oluşturulacak olan bu üst kurum ayrıcalıklı ve üstün yetkilerle donatılarak bireyler arasında eşitliğin ve adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynayacak olup günümüz anlamı ile devlet kavramı ortaya çıkmıştır. Devlet kavramının oluşumu ise başta gönüllü ödemelere dayanan vergilerin zorunlu hale dönüşmesini de beraberinde getirmiş ve günümüz anlamda vergi yapısı oluşturulmaya başlanmıştır.

Günümüz anlamda vergi yapılarının inşasını ortaya çıkaran nedenlerin başında kolektif yaşam yer almakla birlikte insanların sosyal bir varlık olması da etkilemektedir. Bir arada yaşama güdüsü kolektif sorunları ya da ihtiyaçları ortaya çıkarmakta iken;

kolektif yaşamın maliyetleri için finansman kaynaklarına ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çok küçük topluluklar halinde yaşam formuna sahip örgütlerde finansman sorunu gözlemlenmese bile toplulukta yer alan bireylerin sayısının artması bu sorunu daha da artırmıştır. Tüm bunların ötesinde kolektif ihtiyaçlar için toplanan gelirin adil olması gibi de bir sorun kaçınılmazdır. Adalet koşulu için ise üstün ve ayrıcalıklı yetkiyle donatılmış bir kurum ya da organizasyona ihtiyaç olduğu aşikardır (Gitterman, 1914: 2).

Devlet kavramını ortaya çıkaran kolektif ihtiyaçların finansmanı sorununa insanın doğası kapsamında da açıklık getirilebilir. Tarihte birçok filozof bu konu ile meşgul olmuş ve birtakım çıkarımlarda bulunmuşlardır. Örneğin Hegel bireylerin özgürlüklerinin teminatı için üst kurum ihtiyacına vurgu yapmıştır. Kolektif yaşamın doğal sonucu olan kolektif ihtiyaçların finansmanında gönüllülük esas alındığında adaletsizlik ortaya çıkabilecektir ve topluluğun üstünde bir güç bu sorunu çözebilecektir. Bir dizi kurullarla donatılmış bu üst kurum bireyler arasında adaletin teminini sağlayabilecektir. Diğer taraftan Hobbes insanın sosyolojik doğasında çatışmayı ön plana çıkararak devlet kavramının ihtiyacına vurgu yaparken Plato'da Hegel'e benzer bir bakış açısıyla adalet kavramını ön plana çıkarmıştır (Armstrong, 1997: 4).

Devlet kavramının nasıl ortaya çıktığı ya da gerekçeleri dikkate alındığında günümüz anlamda devlet kavramından bahsetmek için şart olan unsurlardan birisinin vergileme olduğu ifade edilebilir. Elbette ki bu vergilemenin üstün ve ayrıcalıklı yetkiyle icra edilmesi gerekmektedir ki kabile gibi yaşam formları ile devlet kavramı ayrımı yapılabilir. Konu bu açıdan ele alındığında günümüz anlamda devlet kavramı, vergileme örnekleri, Sümerlere kadar uzanmaktadır. Sümerlerin kil tabletlerinde verilemeye ilişkin hususlar yer almaktadır. Diğer taraftan Antik Mısır ya da Legash şehri vergilemenin ilk örnekleri olarak tarihi buluntulara ev sahipliği yapmaktadır (Carlson, 2005: 1-2).

Vergileme örnekleri esasen harcama yapan ve bu harcamalarına finansman kaynağı arayan bir üst kurumu ifade etmektedir. Antik kalıntılar eşliğinde elde edilen vergileme kalıntıları devlet kavramının temeline ışık tutmakla birlikte kolektif ihtiyaçlar için harcama gerçekleştiren bir otoriteye de işaret etmektedir. Şüphesiz vergi ve harcama kavramları bir bütündür ve birinin varlığı diğ erinin varlığını da zorunlu kılmaktadır. Kolektif yaşamın nihai sonucu olan harcamaların finansmanı vergi gibi gelir kalemlerini ortaya çıkarmaktadır.

Devlet kavramının varlığı teorik literatürde önemli bir tartışma konusudur ki toplumda yer alan kişilerden toplanan paraları yine o toplum için harcama yetkisine sahip bir organ servet sahipleri açısından kimi zaman eleştirilen bir kurum olmuştur. Demokratik yönetim anlayışına geçilene kadar devletin özellikle vergileme alanındaki yetkisi bilgi birikimi ve aydın kesim oluştukça eleştirilmeye başlanmıştır. Kimi zamanlar da ise “Magna Carta” gibi toplumsal hareketlilikler meydana gelmiştir. Yönetim alanında deneyimlerin yeterli olmaması, anayasa gibi devleti hukuka bağlayacak yasal zeminin olmaması ve monarşinin vermiş olduğu yetkinin olumsuz yönleri insanoğlunu yeni arayışlara götürmüştür (Cordeiro, 2008: 3).

Başta kolektif ihtiyaçların karşılanması için zorunlu olan devlet kavramı, inşa edildikten sonra bünyesinde bulunan üstün ve ayrıcalıklı yetki neticesinde tarihte kimi zaman adaletten uzak kalmıştır. Bir norma bağlı yapı arayışı 17. Yüzyıla kadar devam etmiş olmakla birlikte 17. Yüzyılda sınıflar arası çatışma ve norm arayışı cevap vermeye başlamıştır. Nitekim burjuvazinin feodalizmle üstün gelmesiyle modern anlamda anayasal düzen galip gelmiş ve devlet kişilerin hak ve özgürlüklerinin teminatı için norma bağlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında devlet kavramı bünyesinde yaşayan kişi ve kurumların hak ve çıkarlarını gözeten, kolektif ihti-

yaçları karşılamak için harcama yapan ve gerçekleştirdiği harcamaların finansmanı için gelir toplayan üstün ve ayrıcalıklı yetkiye sahip bir kurum olarak tanımlanabilir. Devlet kavramına bu şekilde bakıldığında karşımıza kamu harcamaları ve kamu gelirleri şeklinde iki önemli sorun gelmektedir ki bunların düzeyinin ne olacağı ya da devletin hangi işlevleri yerine getireceği literatürde önemli bir tartışma alanına sahiptir. Dolayısıyla anayasal düzene kavuşan bir devletin bile ekonomide ne boyutta yer alacağı, hangi harcamaları gerçekleştireceği, hangi harcamalara öncelik vereceği ve bunları nasıl finanse edeceği önemli sorulardır.

Ekonomi kamu ve özel sektör olmak üzere iki bileşen olarak ele alındığında bu sorular daha da karmaşık hale gelmektedir. Çünkü ekonomide kamu kesiminin ve piyasanın (özel sektör) işleyişi ve yapıları birbirinden farklı işlemektedir. Kamu kesimi kolektif ihtiyaçların karşılanması için harcama yapan ve bu harcamaları kamu gelirleri ile finanse eden bir yapıya sahiptir. Bu yapı doğası gereği karlılık ve verimlilikten uzaktır çünkü birincil amaç kolektif ihtiyaçların karşılanmasıdır. Piyasa ise karlılık güdüsüyle hareket eden bir mekanizmadır. Ekonomide yer alan kaynakların sınırlı olduğu göz önüne alındığında birinin ekonomide daha fazla yer alması ya da üretimde bulunması diğerinin üretim imkanlarını azaltacaktır.

1.2. Devletin Ekonomide Yer Alma Gereçleri

Ekonomi en genel ifadeyle kıtlık bilimidir. Bir ekonomideki emek, sermaye ve toprak gibi kaynaklar sınırlı miktardadır ve bunların nasıl tahsis edileceği önemli bir iktisadi sorunsaldır. Bir taraf piyasa ekonomisini savunurken bir taraf kamu kesiminin ekonomide ağırlıklı olmasını savunmaktadır. Teorik olarak bir ekonomide amaç maksimum çıktıyı sağlamaksa piyasanın ağırlıklı olduğu bir ekonomi makul karşılanmaktadır. Fakat teorik alandaki bu varsayım gerçek hayatın işleyişinde sorunlar ortaya

çıkarmaktadır. Çünkü ekonominin kendi dinamikleri doğrultusunda piyasanın tek başına üretimde bulunamayacağı ya da bulunmayacağı alanlar mevcuttur. Doğasında karlılık güdüsü olan piyasa kimi alanlarda üretimden kaçınmakta kimi alanlarda ise üretimi gerçekleştirememektedir. Ekonomide bu alanların varlığı kamu kesimini haklı kılmaktadır (Ay, 2021: 63).

Piyasanın üretimde bulunmadığı alan hiç olmasa bile kaynakların kıt olmasının doğal sonucu olan tahsis, bir sorun olarak yer edinmektedir. Piyasa her alanda üretimde bulunabilse bile kaynak tahsisinin nasıl gerçekleştirileceği sorunu gün yüzüne çıkmaktadır. Dolayısıyla minimal düzeyde olsa bile bir devlet kavramının varlığı gerekmektedir. Nitekim birçok filozof insanın doğasından yola çıkarak devlet kavramının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Keza ekonomi literatüründe de devlet kavramının varlığından ziyade boyutunun ne olacağı ve neden var olduğu tartışma konusudur.

Ekonomi bir bütün olarak ele alındığında kaynakların tahsisi için üç farklı mekanizma söz konusudur. Bunlar piyasa mekanizması, planlama mekanizması ve sosyal seçim olarak ifade edilebilir. Piyasa kendi başına etkinliği sağlayamadığı durum ve koşullarda diğer tahsis mekanizmaları devreye girmektedir. Üç mekanizmada ne üretileceği, ne kadar üretileceği ve kim tarafından üretileceği sorularına cevap aramakla birlikte her birisinin bünyesinde birtakım aksaklıklar mevcuttur ve piyasa mekanizmasının başarısız olduğu alanlar piyasa başarısızlıkları olarak ifade edilmektedir (Akalın, 1994: 72-73).

Kamu kesiminin ekonomide yer alma gerekçelerinin başında piyasanın tek başına üretimde bulunmadığı alanların varlığı gelmektedir. Piyasa yapısı itibariyle ekonomideki birtakım mal ve hizmeti üretme kapasitesine sahip değildir. Bu alanlarda üretimin kamu kesimiyle yürütülmesi gerekmektedir ve bu alanların varlığı kamu kesiminin ekonomide yer almasını haklı ve zorunlu

kılmaktadır. Piyasa başarısızlıkları olarak genellenebilecek olan bu alanlar esasen fiyat, bilgi ya da mal ve hizmet özelinde piyasanın tek başına dengeye gelememesi ya da dengeden uzaklaşması olarak ifade edilebilir.

Kamu kesimi ise piyasa başarısızlıklarının olduğu alanlarda doğrudan üretim ya da regülasyonlarla piyasa başarısızlıkları ile mücadele ederek piyasanın üretimde bulunmadığı alanlarda üretim yaparak ya da üretimde bulunsa bile etkinliğin olmadığı alanlarda etkinliği sağlayarak ekonomide yer alır. Kamu kesiminin üretimde bulunması demek esasen harcama yapması demektir ve kamu harcamaları kimi zaman piyasa başarısızlıklarını ya da etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik icra edilebilir (Dollery & Wallis, 2002: 22). Diğer taraftan kamu gelirleri de piyasa başarısızlıkları ile mücadele de etkin bir araçtır. Bu noktada görülmektedir ki kamu kesiminin ekonomiye müdahale argümanlarının neredeyse tamamı piyasa başarısızlıkları için kullanılabilir. Bu durumun sebebi etkileri ve ortaya çıkış şekilleri birbirinden farklı birçok piyasa başarısızlığının bulunmasından dolayıdır.

Piyasa başarısızlıklarının çeşitli formlarda ortaya çıktığı göz önüne alındığında kamu kesiminin ekonomiye müdahalede kullanacağı argümanlar da çeşitlilik gösterebilmektedir. Piyasa başarısızlıkları ise piyasanın üretimde bulunmadığı, üretimden kaçtığı ya da üretimde bulunsa bile etkinliğin sağlanmadığı formlarda meydana gelebilir. Başlıca piyasa başarısızlıkları ise aşağıdaki tabloda sunulmuştur;

Tablo 1: Piyasa Başarısızlıkları

Kamusal mallar	Yarı kamusal mallar
Erdemli-Erdemsiz mallar	Dışsallıklar
Aksak rekabet piyasaları	Asimetrik bilgi

Kaynak: (Stiglitz, 2000: 85).

Tablo 1’de başlıca piyasa başarısızlıklarına yer verilmiştir. Gereçekleri ve etkileri bakımından farklı formlarda meydana gelen ve piyasanın etkinlikten uzak kaldığı ya da hiç üretimde bulunmadığı bu alanlar kamu kesiminin müdahalesini haklı kılmaktadır. Kamu kesimi bu alanlara müdahale etmediğinde tahsis, istikrar ve bölüşüm gibi alanlarda sorun ortaya çıkmaktadır ki bu gerekçeyle de bu işlevler kamu kesiminin temel görevi olarak literatüre geçmiştir.

Kamusal Mallar

Ekonomide yer alan mal ve hizmetler özellikleri itibarıyla farklılık içerebilmektedir. Kimi mal ve hizmet etkileri bakımından tüm toplumu ilgilendirebilecek konumdadır. İlk kez Samuelson tarafından literatüre kazandırılan bu mallar kamusal mallar olarak ifade edilmektedir. Samuelson toplumdaki bir bireyin tüketimi neticesinde diğer bireylerin tüketimde azalma meydana gelmeyen malları kamusal mallar olarak tanımlamıştır. Samuelson’un tanımından yola çıkacak olursak bu mallar etkileri bakımından tüm toplumu ilgilendiren ve kolektif olarak tüketildiklerinde bile azalma meydana gelmeyen mallardır (Samuelson, 1954: 387). Samuelson’un ardından Musgrave kamusal mal tanımlamasına tüketimde rekabetin olmadığı mallar şeklinde bir özellik ekleyerek günümüz anlamda kamusal mal tanımlamasını literatüre kazandırmıştır (Musgrave, 1959: 43).

Kamusal mallar, tüketim açısından rekabet içermeyen, kolektif etkiye sahip ve faydası bölünemeyen mallardır. Dış güvenlik, diploması ya da adalet gibi mal ve hizmetler kamusal mallara örnek gösterilebilir. Gerek bünyesinde bulunan özellikler gerekse yaygın etki alanının bulunması sonucunda bu malları piyasanın üretemeyeceği aşıkardır. Dolayısıyla ekonomide bu mallara ihtiyaç duyulması kamu kesimini ekonomide haklı ve zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan kamusal mallar sosyal fayda içeren mallardır ve piyasa yapısı gereği kişisel faydaya odaklanmaktadır.

Dolayısıyla sosyal fayda maksimizasyonu için de yine kamu kesiminin varlığı zorunlu olmaktadır.

Yarı Kamusal Mallar

Kamusal mal niteliğinde olan ve aynı zamanda piyasa tarafından da üretilen mallar da mevcuttur. Bu mallar karma mallar da olarak adlandırılmakla birlikte faydası bölünebilen ve fiyatlandırılabilen mallardır. Bu malların temel özelliği tüketim sonucunda kişisel faydanı yanı sıra toplumsal fayda da içermeleridir. Bu özelliği ise bu mallardaki herhangi bir noksanlığın sosyal faydaya zarar vermesine yol açmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi kişisel faydanın yanı sıra topluma da fayda içeren bu malların tüketimindeki olası eksiklikler kamu kesimi tarafından giderilmelidir ki ekonomide etkinlik ve fırsat eşitliği sağlansın. Yarı kamusal mallardaki noksanlık sosyal maliyet meydana getireceği için bu malların üretimi tamamen piyasaya bırakılmamaktadır (Sönmez, 1983:65-66).

Erdemli- Erdemsiz Mallar

Musgrave ekonomideki kimi malların özel fayda içerebileceğini kimisinin de tüketimi sonucunda topluma zarar verebileceğini ifade etmiştir. Faydalarına göre yapılan bu ayırım neticesinde literatüre erdemli v erdemsiz olmak üzere iki farklı mal tanımlaması girmiştir (Musgrave, 1959: 44). Sosyal konut üretilmesi, rehabilitasyon hizmetleri ya da parasız süt dağıtılması gibi mal ve hizmetler erdemli mallara örnek gösterilebilir. Erdemli mallar yapısı itibariyle dikkate alındığında tüketimleri neticesinde sosyal faydayı artırmasıdır.

İçki, uyuşturucu, sigara gibi mallar ise erdemsiz mallara örnek gösterilebilir. Bu mallar doğası gereği tüketimi sonucu zarar vermektedir. Erdemli ve erdemsiz malların piyasa tarafından etkin şekilde sunulması güçtür. Erdemli mallar açısından konu ele alınırsa piyasa kişisel faydaya odaklanmaktadır ve sosyal fayda için bu malları ücretsiz ya da düşük bedelle sunmayacaktır. Er-

demsiz mallar içinse tüketiminin verdiği zararı dikkate almaya-
cak ve karlılığına odaklanacaktır. Dolayısıyla sosyal fayda için bu
malların kamu kesimi ile düzenlenmesi gerekmektedir. Erdemli
mallar teşvik edilmeli ve gerekirse uygun bedelli ya da ücretsiz
sunulmalı, erdemsiz mallar için ise tüketimi azaltıcı ya da yasak-
layıcı uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

Dışsallıklar

Bir üretim ya da tüketim kararı fiyat mekanizmasının dışında
üçüncü kişileri olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu
etki literatürde dışsallık olarak tanımlanmış olmakla birlikte
kamu kesiminin ekonomiye haklı müdahale gerekçelerinin ba-
şında gelmektedir. Dışsallık, kişisel fayda ile sosyal faydanın ve
kişisel maliyet ile sosyal maliyetin optimum örtüşme sağlamama-
sından kaynaklanmaktadır (Özpençe, 2007: 67). Bu durum ise
refah kaybına yol açmaktadır. Diğer taraftan dışsallık piyasadaki
karar alıcıların kararları doğrultusunda ortaya çıkmakla birlikte
tek çözüm mercii kamu kesimi değildir. Dışsallıkların içselleşti-
rilmesinde piyasaya yönelik de çözüm önerileri mevcuttur.

Negatif dışsallıkların içselleştirilmesine yönelik piyasanın
çözüm önerileri “Coase Teoremi”, “Kaldor-Hicks Yaklaşımı” ve
“Scitovsky Yaklaşımı” şeklindedir. Meydana gelen zararın karşı-
lıklı görüşmelerle pazarlık ve tazminat yoluyla giderimesini savu-
nan bu yaklaşımlar dışsallıkların içselleştirilmesinde yetersiz kal-
maktadır (Armağan, 2003: 161). Bu durumun sebebi kimi zaman
zarar gören sayısının çok yüksek boyutlara ulaşmasından kimi
zamanda zarar verenin zararı gidermek istememesinden kaynak-
lanmaktadır. Ayrıca pozitif dışsallıklara yönelik piyasanın yeterli
bir çözümü bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu alana kamu müda-
halesi gerekmektedir. Pozitif dışsallıklarda üretim düşük olmakta
iken negatif dışsallıklarsa üretim aşırı olmaktadır. Kamu kesimi
pozitif dışsallıklarda üretimi teşvik etmeli, negatif dışsallıklarda
ise vergi, yasak ve regülasyonlarla üretimi kısımlıdır.

Aksak Rekabet Piyasaları

Piyasanın etkin işleyişe sahip olması için birtakım şartlar vardır. Bunlar atomisite, mobilite, homojenlik ve tam bilgi şeklinde sıralanabilir. Piyasada birbirlerini etkileyemeyecek kadar çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması atomisite, piyasaya giriş ve çıkışta herhangi bir engel bulunmaması mobilite, ürünlerin özellikleri bakımından birbirinin aynısı olması homojenlik ve piyasadaki aktörlerin piyasadaki tüm bilgilere sahip olması tam bilgi varsayımı olarak ifade edilebilir (Özbilgi, 2020: 86). Bu varsayımlar tam rekabet koşulunun varsayımları olmakla birlikte bu varsayımlardan bir ya da birkaç tanesinin ihlal edilmesi aksak rekabet yapılarını ortaya çıkarmaktadır.

Tam rekabet piyasasından sapmalar bir ekonomideki tahsis, istikrar ve bölüşüm fonksiyonlarına zarar vermektedir. Dolayısıyla piyasa bünyesinde kendiliğinden meydana gelen bu aksaklıklara kamu kesiminin müdahalede bulunması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle aksak rekabet piyasalarının varlığı bir piyasa başarısızlığıdır ve kamunun ekonomiye müdahale gerekçelerindedir.

Asimetrik Bilgi

Kamu kesiminin ekonomiye müdahalesini haklı ve zorunlu kılan bir diğer piyasa başarısızlığı ise asimetrik bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Taraflar arasında bilginin simetrik dağılmaması olarak ifade edilen bu olgu piyasa mekanizmasının doğru ve etkin çalışmasını önlemektedir. Bilgi taraflar arasında çarpık dağılım göstermişse ters seçim ve ahlaki riziko gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Akerlof, 2003: 489). Kamu kesimi, taraflar arasındaki bilginin daha simetrik dağılması ve olası ters seçim ve rizikoların minimum düzeye inmesi için regülasyonlarla ve birtakım yasal düzenlemelerle müdahale eder.

Kamu kesiminin ekonomide yer alma gerekçelerinin başlıca sebepleri her ne kadar piyasa başarısızlıkları olarak değerlendirilse de kamu kesimine atfedilen bir dizi görevler vardır ve bunlarda kamunun ekonomide yer alam gerekçesini oluşturmaktadır. Keza piyasa başarısızlıklarının ortak bir özelliği dikkate alınırca, piyasa başarısızlıkları sonucunda tahsis, bölüşüm ve istikrarda sapma meydana getirdiği görülmektedir. Piyasa başarısızlıkları bu alanlara zarar vermese bile bu üç işlev piyasa tarafından egemen olabilecek bir alan değildir.

İktisadi akımlar kamu kesiminin temel işlevlerini farklı formlarda ele alsalar bile Musgrave, bu alanda bir otorite olarak 1959 yılında üçlü işlev olarak literatüre kazandırılmıştır. Tahsis, bir ekonomideki kaynakların kamu ve özel kesi arasında nasıl pay edileceğini, bölüşüm, elde edilen kolektif gelirin nasıl pay edileceğini ve istikrar ise ekonomide dengenin sürekliliğini ifade etmektedir (Musgrave, 1959: 3-22).

Ekonomi biliminin dinamik olduğu kabul edildiğinde kamu kesiminin bu üç işlevinin yanı sıra hangi alanlarda üretimde bulunacağı da tartışma konusudur. Keza bir ekonomide sosyal tercihler sonucunda da kamu kesimi ağırlıklı üretim gerçekleştirilebilir. Kamu kesimine yönelik belirli işlevlerin tanımlanması zaman göre değişim gösterebilecektir. Örneğin sosyal harcamalar kamunun görevi görülmezken, kamu kesimine bakış açısında ya da kolektif tercihlerde meydana gelen bir değişimle sosyal harcamalar kamu kesimine bir görev olarak yüklenebilir. Kamu kesiminin ekonomide ne düzeyde kaynak kullandığının göstergesi kamu harcamalarıdır. Kamu gerçekleştirdiği ilave her harcamayla ekonomideki birçok değişkeni doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde kamu harcamaları ekonomik etkinliği veya çıktı olarak en iyiyi etkileyebilmektedir ve etkinlik sorunu için ayrı bir başlık açılmıştır.

1.3. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu

Etkinlik kavramsal olarak bir kurumun, organizasyonun ya da kuruluşun önceden belirlediği hedeflere ulaşmak için harcadığı çaba olarak ifade edilebilir. Bu tanımdan yola çıkılırsa etkinlik kavramı esasen bir performans ölçütüdür. Etkinlik kavramına benzer bir ifade içeren verimlilik kavramı ise bir kurumun, organizasyonun ya da kuruluşun kaynakları ne kadar iyi kullandığı ile ilgilidir. Etkinlik ve verimlilik kavramı esasen iç içe geçmiş durumdadır ve birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Bu bakıma kamu harcamalarında etkinlik ifadesi bir bakıma performans ölçütünü ifade ederken diğer taraftan da kaynakların etkin kullanımına işaret etmektedir. Kamu kesiminde etkinlik kavramını kaynakların optimal dağılımı, ekonomide oluşabilecek en iyi koşulun sağlanması gibi esasen kamu kesimine atfedilmiş görevlerde etkinlik kavramı algılanmalıdır. Bu bakımdan kamu kesiminde etkinlik kavramı verimlilik kavramı ile birlikte değerlendirilmektedir (Arslan, 2002: 3-4).

Literatürde etkinlik kavramı için tanım birliği bulunmasa da en yaygın kabul edilen ortak görüş kaynakların verimli kullanılmasıdır. Diğer bir ifadeyle etkinlik en az kaynakla en iyi sonuçların alınmasını ifade etmektedir. Etkinlik kurumsal anlamda her bir organizasyon için önem atfettiği gibi ekonomi alanında da özel bir öneme sahiptir. Kaynakların kıt olması etkinliği bir nevi mecburi bir amaç olarak karşımıza çıkarmaktadır. Gelişen kamu ekonomisi literatürü değerlendirildiğinde etkinlik kavramının ekonomide temin edilmesi görevinin kamu sektörüne atfedilmesi sonucunda kamu kesimi etkinliği de önemli bir konu haline gelmiştir. Nitekim kamu kesiminin ekonomide aktör olarak yer alması ve kamunun üstün ve ayrıcalıklı yetkilerle donatılmış olması etkinlik amacının kamu kesimine devrolmasını olağan bir hale getirmiştir (Demir, 2011: 35-36).

Kamu harcamalarında etkinlik kavramı temelde iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki kamu harcamaları ve makroekonomik değişkenler ilişkisinden yola çıkarak kamu kesimine bir nevi görev olarak atfedilen ekonomik etkinlik kavramıdır. Diğeri ise kamu kesiminin kaynakları etkin ve verimli kullanmasını ifade eden kamu harcamalarının etkin gerçekleştirilmesidir. İkinci husus israfın önlenmesi, yolsuzluğun kaldırılması, kaynakların verimli kullanımı ifade etmektedir. Fakat kamu harcamalarının kendi bünyesindeki etkinliğin ekonomik etkinliği de doğrudan etkileyeceği gözden kaçırılmamalıdır. Kamu harcamaları ve etkinlik sorunu literatürde iki boyuta yer almaktadır ve birbirlerini etkilemektedir (Aslan, 2019: 22).

Etkinlik kavramı kamu ekonomisi açısından kaynakların tam kullanımını ifade etmektedir. Kamu kesimindeki etkinlik kamu bütçesi ile ölçülebileceği gibi normatif bir ölçüm de içerebilir. Kamu kesimi açısından normatif bir yaklaşımla etkinlik ekonomideki aktörler arasında en iyi koşulun sağlanmasını ifade ederken pozitif bir yaklaşımda bütçe verimliliğini ya da ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Literatürde yaygın bir tartışma alanına sahip olan ekonomik veya iktisadi etkinlik kavramı şüphesiz kamu harcamalarından etkilenen bir unsurdur (Gagnepain & Ivaldi, 2017: 5-7).

Etkinlik ve verimlilik kamu harcamaları bakımından birbirinden ayrılamayacak kavramlardır. Ekonomik etkinlik kavramının kökeni aslında politik süreçler kadar eskiye dayanmaktadır. Bu kapsamda tarihsel süreç veya teorik çerçeve dikkate alındığında birçok iktisatçının odak noktasında kamu kesiminin büyüklüğü olduğu aşikârdır. Yaygın kabul edilen görüşe göre kamu kesimi büyüklüğü kamu harcamaları ile özdeşleştirilmektedir. Bu noktadan hareketle birçok iktisatçı refah kavramını açıklarken kamu harcamalarına atıfta bulunmuştur. Kimi iktisatçılar kamu kesiminin verimsizliğinden yola çıkarak refahı artırmanın yolunu pi-

yasa ekonomisine bağlarken kimi iktisatçılar da kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü ile refahın aynı yönde ilişki içerisinde olduğunu savunmuştur. Durum ne olursa olsun değişmeyen husus belki de kamu kesiminin ekonomide minimal düzeyde de olsa olması gerekliliğidir. Kamu kesiminin ekonomide yer alması kavramı, bir taraftan harcama zorunluluğuna yol açarken diğer taraftan bu harcamaların finanse edileceği kanalları kaçınılmaz bir zorunlu haline getirmektedir (Peacock & Wiseman, 1961: 13).

Kamu harcamalarının makroekonomik dengede etki sahibi olması ekonomideki önemli amaçlardan birisi olan ekonomik büyümeye dikkat çekmektedir. Makroekonomik yapıda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, vazgeçmenin mümkün olmadığı kamu harcamalarının büyüklüğü açısından veya politikaların daha etkili ve verimli üretilmesi açısından oldukça önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir. Bu durum literatürde iki yaklaşımı gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Wagner yasası olarak bilinen ve ekonomik büyüme sonucunda kamu harcamalarının arttığı yaklaşımıdır. Diğer yaklaşım ise Keynes tarafından ortaya atılan kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme sağladığıdır. Bu yaklaşımlar günümüz koşullarında ekonometri ile test edilebilen hususlardır. Literatürde oldukça fazla çalışma mevcuttur ve önemli olan kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmasıdır (Altunç, 2011: 146-147).

Kamu harcamaları veya kamunun ekonomide yer alması ekonomik büyümenin yanı sıra başka alanlara da etki etmektedir. Kamunun ekonomide yer alması kaynak dağılımını etkileyebilecektir. Kimi iktisatçılar kamunun kaynak dağılımını bozduğunu iddia ederken kimi iktisatçılarda kamunun kaynakları yeniden dağıtarak daha etkin bir sonuç ortaya çıkardığını savunmaktadır. Öte yandan kamu kesimine yüklenen amaçların çeşitlenmesi de kamu harcamalarının artmasına veya çeşitlenmesine yol açmış ve

günümüzde vazgeçilemeyecek bir ekonomik aktör olarak kamu kesimi makroekonomik yapıda yer almıştır. Kamu harcamaları şüphesiz birçok alanı etkilediği gibi ekonomik etkinlik üzerine de etkisi bulunmaktadır (Myles, 1995: 6-7).

Kamu harcamaları ile ekonomik etkinliğin sağlanması, diğer bir ifadeyle kamu harcamalarının genel ekonomiye etki etmesi sebebiyle ekonomik etkinliğin yanı sıra kamu harcamalarının kendi içerisindeki etkinliği de önemli bir konudur. Kamu harcamalarının ekonomik etkinliği tam bir şekilde sağlaması şüphesiz harcamalarda da etkinliğin sağlanmasına bağlıdır ve bu alanda kamu harcamalarının etkinliği için geliştirilen öneriler aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Işık & Duman, 2012: 149);

- Mümkün olduğu alanlarda kamu hizmetlerinin bedava sunulmaması
- Kupon yöntemi ile tüketicilere tercih hakkı sunulması
- Gelir dağılımı için aynı transfer yerine nakit transferin kullanılması
- Kamusal üretimin disiplin içerisinde yürütülmesi
- Mümkün olan hizmetlerin özel teşebbüs eliyle yürütülmesi

Yukarıdaki maddeler kamu harcamalarının etkinliğinde son derece kilit rol oynamaktadır. Kamu hizmetlerinin belirli bir ücrete tabi olması tüketimde ve üretimde etkinliği artırabilecek bir husustur. Öte yandan bir özelleştirme yöntemi olan kupon yöntemi ile kamusal üretim azalarak talep özel sektöre kaydırılacaktır. Gelir düzeyi düşük olan kesime devletin hizmet bedeline ilişkin kupon vererek ilgililerin hizmeti özel sektörden karşılaması şeklinde tanımlanan kupon yöntemi kamu kesiminin doğrudan hizmeti sunması yerine hizmeti özel sektöre gördürmesini sağlamaktadır. Yukarıda ifade edilen hususlar genel itibari ile ekonomik etkinliği artırabilecek bir uygulamalardır.

Kamu harcamaları özelinde etkinlik kavramı şüphesiz ekonomik etkinlik için önemli bir koşuldur. Kamu kesimine atfedilen

işlevlerin gelişmesi ve yeniden şekillenmesi ile kamu harcamalarının kendi bünyesindeki etkinliği de önemini artırmaktadır. Kamu harcamalarının kendi bünyesindeki etkinliği ise gerek görüldüğünde kamunun yeniden yapılandırılması ve sıkı bir denetim ile sağlanabilecek bir husustur. Kamusal kaynakların verimli alanlarda değerlendirilmesi ve etkinliği sağlamaya yönelik kamu mali yönetimi kamu harcamalarının kendi bünyesindeki etkinliğini artırabilecektir (Akyel & Köse, 2010: 13-16). Bu gelişmeler çerçevesinde kamu harcamaları ve etkinlik ilişkisi normatif iktisat yaklaşımına göre ve pozitif iktisat yaklaşımına göre ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.3.1. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu Üzerine Normatif Önergeler

Kamunun ekonomik yaşamda yer alması ayrı bir aktörün ekonomide yer alması demektir ve yeni bir aktör her zaman kuralları ve sonuçları etkileyecektir. Bu gerekçe ile kamunun ekonomide var olma sebebine yönelik geliştirilen kolektif ihtiyaçlar varsayımı politik karar alma süreçlerini beraberinde getirmektedir. Kolektif karar alma süreçlerinin varlığı şüphesiz kolektif etkinliği yani refahı ortaya çıkaran bir unsurdur ve refah iktisadı tam da bu noktada devreye girerek normatif önermeler ile kamu kesimi ve etkinlik sorununa alternatif çözüm ışığı sunmaya çalışmaktadır (Yoshihara, 2006: 3-5).

Kamu kesimi müdahalesinin normatif açıdan ele alınması esasen kamu harcamalarının optimum seviyesinin ve bileşiminin ne olması gerektiği sorusuna cevap aranmasıdır. Normatif yaklaşım kamu harcamalarının boyutunun ne olması gerektiği ile ilgilenirken beraberinde neden olması gerektiğini de açıklamıştır. Piyasa başarısızlıkları kavramından hareketle kamu kesiminin ekonomiye müdahalesinin ne ölçüde ve neden olması gerektiğini açıklayan bu yaklaşım zamanla refah iktisadına evrilmiştir (Altay, 2016: 106).

Refah iktisadının ortaya çıkmasının öncesinde refah teorisinin ortaya çıkmasına değinmek gerekir. Adam Smith ortaya koyduğu iktisadi düşünceler ile refah teorisinin alt yapısını oluşturmuştur. Adam Smith' in refah teorisine katkısı iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki genel denge açısından ortaya attığı görünmez el kavramıdır. Piyasaların kendiliğinden dengeye gelebilmesini dayandırdığı görünmez el kavramı refah dağılımında piyasanın kendi kendine en iyiye ulaşacağını normatif bir önerme olarak öne sürmüştür. Öte yandan bireylerin rasyonel olduğu önermesi ile refahın piyasa koşullarında nasıl en iyiye ulaşacağını açıklamıştır. Smith' e göre birey kendi çıkarlarını en çoklaştırma çabasıdadır ve her birey böyle davrandığında piyasa koşullarında maksimum refah oluşturulacaktır. Smith bu önermeleri sonucunda kamu kesimi müdahalesi ile piyasada oluşacak refahın bozulacağını savunmuştur (Aronson & Löfgren, 2007: 1-3).

Adam Smith' in önerliğinde ortaya çıkan klasik yaklaşım refah teorisine ilişkin önermelerde bulunsa da refah iktisadının temelleri Smith' in ortaya attığı refah teorisinden daha farklı bir zemine dayanmaktadır. Bentham' ın geliştirdiği faydacılık yaklaşımı refah iktisadının temelini oluşturmaktadır. Faydacılık yaklaşımı toplumsal refah önermelerinin yolunu açmıştır ve bu sayede refah iktisadı fayda kavramının temeline dayandırılmıştır. Fayda kavramının incelenmesinde ise tüketim teorisi dikkate alınmıştır. Refah iktisadı bu noktadan hareketle tüketicilerin fayda fonksiyonlarının alternatif bileşimlerinin olabileceğini ortaya koymuştur. Alternatif bir tüketim ile birey bazında faydanın değişmeyeceği noktalar toplumsal refahın artırılmasını sağlayabilecektir (Baujard, 2013: 2-3).

Refah iktisadı temelde alternatif tüketim bileşenlerini fayda kavramı ile açıklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir bireyin iki farklı mal varsayımı altında bu mallardan farklı miktar bileşeninde tüketimde bulunması fayda düzeyini değiştirmeyecektir.

Fakat bir bireyde meydana gelecek bu değişim başka bir bireyin refahını artırabilecektir. Refah iktisadının temelinde alternatif bu durumların tespiti ile toplumsal refah artırılabilir. Gerek Pigou' nun kaleme aldığı refah iktisadı olsun gerekse Bergson ve Samuelson' un geliştirdiği refah iktisadı¹ olsun ikisinin de ortak amacı toplumsal refahın artırılmasıdır. Toplumsal refahın artırılmasının yolu ise fayda fonksiyonlarının alternatif durumlarının tespiti ile mümkündür. Fayda fonksiyonları üzerinden yapılacak normatif refah önermelerinin temeli ise iki farklı amaca dayanmaktadır. Bunlardan birisi etkinlik diğeri ise adalettir (Selen & Karas, 2018: 980-981).

Etkinlik kavramı refah iktisadı özelinde ekonomideki hiçbir alternatif durumun başka bireylerin refahını etkileyemediği özel bir durumdur. Adalet kavramı ise dağıtım mekanizması ile ilgili bir sonucu işaret etmektedir. Adalet kavramı, tahsis mekanizmasının gerek piyasa gerekse kamu müdahalesi ile sağlanması sonucunda refahın eşit paylaşımını ifade etmektedir. Smith' in önderliğindeki piyasa ekonomisi, modern refah iktisadında bu noktalar özelinde eleştirilmektedir. Piyasa koşullarında meydana gelen refahın dağılımı etkin veya adil olmayabilir. Böyle bir durumda kamu kesimi müdahale ederek refahı veya refahın temelini sağlayan geliri yeniden dağıtmalıdır. Bu durumun yanı sıra etkinlik ve adalet aynı anda sağlanması güç hususlar olduğu için toplum kolektif bir karar alma mekanizması ile kamu müdahalesi kapsamında refahı etkinliğe veya adalete evirmelidir. Kamu müda-

¹ Pigou refah iktisadını kaleme alırken sosyal refah fonksiyonunu basit bir şekilde tanımlamıştır. Pigou' ya göre sosyal refah fonksiyonu bireylerin tüketimden sağladıkları basit bir toplamı ifade etmektedir. Samuelson ve Bergson sosyal refah fonksiyonunu pareto ilkesine aykırılık içermeden her bir bireyin tüketimden alternatif fayda düzeylerinin olabileceğini öne sürmüştür. Alternatif sosyal durumlardan oluşturulacak bir setin varlığı bireylerin fayda kavramına sırasalcı yaklaşabileceğini ifade etmektedir. Bu bakıma iki görüş arasındaki temel fark alternatif sosyal durumların varlığına ilişkindir. Pigou alternatif sosyal durumların varlığını ihlal etmiştir. Bkz. (Bağlı, 2011: 261-262).

halesi ise kamu harcamaları politikası veya vergi politikaları ile gelirin yeniden dağıtılması durumudur (Blaug, 2007: 197-198).

Kamu müdahalesi ile refahın yeniden tahsis edilmesi pareto ilkesine dayanmaktadır. Pareto ilkesinde alternatif seçimler değerlendirilirken temel bir kriter mevcuttur. Bu kriter “pareto optimalitesi” olarak ifade edilmektedir. Kriterin temel prensibi kaynak tahsisi münferit hiçbir bireyin veya aktörün refahını olumsuz etkilememelidir. Bu durum “pareto iyileştirmesi” olarak kamu müdahalesinin yolunu açsa da bu noktada literatürde çok fazla eleştiri mevcuttur. Eleştirilerin başını ise refahı yüksek olan bir bireyin alternatiflere göre refahının daha da artırılması mümkündür. Üstelik bu durum pareto optimalitesine aykırılık da içermektedir. Bu şekildeki alternatifler değerlendirilirse yani zengin kesimin refahı pareto optimalliği çerçevesinde daha da yukarıya taşınırsa bu durum hem toplumsal refahı artıracak hem de toplumsal refah eşitsizliğini artıracaktır (Markey-Towler, 2016: 1-5).

Eşitlik ve adalet refah iktisadında iki uç hedef olarak tanımlanmıştır. Bu durumun sebebi iki amacın birbiriyle çelişir nitelikte olmasıdır. Literatürde sosyal adalet kavramı üç unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlar haklar, liyakat ve ihtiyaçlardır. Bu unsurlar refah iktisadı önermeleri kapsamında incelenirse etkinlik liyakati ön plana çıkarmayı hedeflerken, adalet ihtiyaçları ve hakları ön planda tutmaktadır. Öte yandan yukarıda belirtildiği gibi toplumsal refah fonksiyonunun klasik tanımlaması ile yani birey refahlarının toplamının toplum refahını ifade ettiği varsayımında pareto ilkesine aykırı olmadan toplumsal refah artırılacaktır. Refah iktisadının temelini oluşturan fayda kavramının toplumsal refah özelinde algısı bu soruna çözüm getirmeye çalışmıştır (Bağlı, 2011: 270-271).

Etkinlik ve adalet çatışmasının temeli Bentham’ın ortaya attığı fayda kuramına dayanmaktadır. Bentham’ın faydacılık teorisi sonuçsalci ahlak teorilerine dayandığı için sonuç toplumsal refa-

hı artırıyorrsa parçaların önemi yoktur. Samuelson ve Bergson bu yaklaşımdan yola çıkarak toplumsal refah fonksiyonunu birey refahlarının toplamı olarak ifade etmişlerdir. Bu durum pareto ilkesine bağlı kalınarak herhangi bir bireyin refahının artırılmasının toplumsal refahın artmasına olanak sağlamaktadır. Geliştirilen toplumsal refah fonksiyonu aşağıdaki şekildedir (Drakopoulos, 1989: 16);

$$W=U_1+U_2+\dots+U_n$$

Yukarıdaki ifadede W toplumsal refahı, U ise bireylerin refahlarını ifade etmektedir. Bu şekildeki bir fonksiyon sosyal adalet kavramı ile çelişebilmektedir. Bu noktadan hareketle Rawls sosyal adalet temeline dayalı yeni bir toplumsal refah fonksiyonu geliştirmiştir. Rawls' a göre sosyal adalet ön planda tutulmalıdır. Bu yüzden pareto ilkesi kapsamında refahı artırılacak bir bireyin toplumda refahı düşük bir birey olması gerekmektedir. Aksi takdirde toplumsal refah artmayacaktır (Drakopoulos, 1989: 18-19).

Normatif önermeler olması gerekeni veya varsayımlar altında belirli politikaların yürütülmesi durumunda ekonominin etkinliğini açıklamıştır. Normatif önermeler pozitif iktisat için politika önderliği yapabilecek bir alandır. Normatif iktisattaki öğretiler gelişen ekonomik analizlerle incelenip pozitif iktisat alanında uygulanabilir. Kamu harcamaları şüphesiz her iki alan içinde önemli bir husustur. Kamu harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi de genel denge açısından veya etkinlik açısından modern ekonomide son derece önemlidir.

1.3.2. Kamu Harcamaları ve Etkinlik Sorunu Üzerine Pozitif Önermeler

Kamu harcamaları ve etkinlik sorunu üzerine normatif önermeler başlığı altındakiler burada da geçerli olmakla beraber pozitif iktisat etikten, ahlaktan veya değer yargılarından bağımsız bir iktisat dalı olarak değerlendirilebilir. Pozitif iktisat ekonomik ol-

gular üzerine “ne” kavramı ile yaklaşmaktadır. Kısacası pozitif iktisat nesnel bir bilimdir ve ekonomide neden sonuç kurallarının çıkarılmasını sağlamaktadır. Pozitif iktisat kamu harcaması artarsa enflasyon artar veya işsizlik azalır gibi neden sonuç ilişkisini ortaya koymaya çalışır (Hands, 2012: 6).

Ekonomik düşünceler değerlendirildiğinde kamu harcamalarının makroekonomik alanda etkili olup olmadığı yaygın bir tartışma alanıdır. Modern ekonomi bilimi inşa edildikçe kamu kesimi ekonomide vazgeçilemeyecek veya zorunlu bir aktör olarak görülmeye başlanmıştır. Ekonomide ayrıcalıklı ve üstün yetkiyle donatılmış kamu kesimi elbette ki makroekonomik dengeyi etkileyecektir. İktisadi düşünceler özellikle 1960 sonrası dönemde kamunun ekonomide yer almasından ziyade kamunun makroekonomi üzerindeki etkisi üzerine odaklanmıştır. Kamu kesimi ve makroekonomi ilişkisi değerlendirilirken temel odak noktası birçok ekonominin birincil amacı olan ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştır. Birçok çalışma ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır (Devarajan, 1996: 315).

Kamu kesiminin ekonomideki varlığı zorunlu kapsamında da olsa kabul edildikten sonra ekonomik amaçlar hükümetlerin veya devlet kavramının amaçları olarak nitelendirilmiştir. Devlet ekonomiyeye yönelik en azından aşağıdaki amaçları bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar potansiyel ekonomik büyümenin sağlanması, istikrarlı bir cari işlemler hesabı veya dış ticaret işlemleri, fiyat istikrarı ve gelir dağılımında adalet şeklinde sıralanabilir. Tam istihdam kavramı doğrudan bir amaç olmayabilir çünkü tam istihdamın piyasa koşullarında sağlanacağı görüşü de mevcuttur. Öte yandan tam istihdamın piyasa koşullarına bırakılması durumunda kamu müdahalesi hem nicelik hem de nitelik bakımından azalma gösterecektir. Makroekonomik amaçların önceliği ve sırası ülkeden ülkeye değişim gösterebilir çünkü pozitif önerme-

ler sonucunda bu amaçların çatışabileceği literatürde mevcuttur (Hailu & Weeks, 2011: 2). Makroekonomik amaçlara ilişkin literatürde yaygın bulunan görüşler ayrı ayrı ele alınacaktır.

Kamu Harcamaları~Ekonomik Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme milli gelirdeki net artışı ifade etmekle birlikte birçok değişkenden etkilenebilmektedir. Ekonomik büyümeye etki eden bir değişken de literatürde kamu harcamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası literatürde bu alana ilişkin birbirine zıt iki görüş mevcuttur. Bunlardan birisi ekonomik büyümenin kamu harcamalarından etkileneceği iken diğeri ise kamu harcamalarının ekonomik büyümeye göre şekil alacağıdır. İlk görüş Keynesyen hipotez olarak literatürde yer almakla birlikte diğer görüş Wagner kanunu olarak literatürde yer almaktadır.

Keynesyen hipotez eksik istihdam düzeyinde olan bir ekonomide efektif talep yetersizliğinin tam istihdama engel olacağını savunmaktadır. Bu önermeyi yaparken istihdamda meydana gelecek artışın reel geliri artıracığını fakat reel gelirdeki artının tamamının tüketime dönüşmeyeceğini ve böyle bir ortamda ilave yatırımların tetiklenmeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla böyle bir ortamda yatırım ve tüketim optimum dengeye gelemeyecek ve ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaşamayacaktır. Öte yandan tam istihdamı özel bir durum olarak kabul ettiği için tam istihdam düzeyine ulaşılsa bile kamu müdahalesini öngördüğü için kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi artıracığını savunmaktadır (Keynes, 1936: 21-22).

Wagner ise ekonomik faaliyetleri bir bütün olarak ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle kamu kesimi bir faaliyet için harcama gerçekleştirdiğinde bu harcamanın finansmanı için yine aynı ekonomi içerisinde yer alan aktörlerden kaynak talep edecektir. Dolayısıyla harcama tutarları kadar kaynak gelir olarak ekonomiden çekileceği için Wagner'in bakış açısına göre harcamaların büyümeye bir etkisini beklemek doğru bir bekleyiş değildir. Bu

durumun ötesinde harcama miktarlarında değişim gözlemlenmesi gayet doğaldır. Bu durumun sebebiyse ekonomik büyüme neticesinde bütün olarak ele alınana ekonomideki kamu harcama düzeyleri de artış gösterecektir (Wagner, 1883: 6-7).

Ekonomi temelde sosyal bilim olduğu için kurallar değişen koşullara göre değişebilecektir. Literatürdeki ampirik çalışmalar dikkate alındığında farklı ülkelerde farklı sonuçların çıktığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra aynı ekonomide farklı yöntemlerle farklı sonuçlar da bulunmuştur. Literatürdeki yaygın görüş ise Keynes' in öğretisidir. Wagner hipotezinde çarpanın dikkate alınmadığı ve sayılar arasında ekonometrik olarak anlamlı bir ilişkinin çıkmasının her zaman doğru unsuru ifade etmeyeceği de yaygın bir görüştür (Wang, 2016: 43-44).

Kamu Harcamaları~Fiyat İstikrarı İlişkisi

Fiyat istikrarı kavramsal olarak bir ekonomide mal ve hizmet fiyatlarının sabit düzeyde kalmasını sağlamaktır. Fiyat istikrarının sağlanamaması sonucunda enflasyon veya deflasyon şeklinde iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesi enflasyonu ifade ederken sürekli düşmesi de deflasyonu ifade etmektedir (Labonte & Makinen, 2008: 1). Bu görüş Klasik ve Neo-Klasik iktisadi ekolün yaygın görüşü iken Keynesyen iktisat, enflasyonu aşırı talep artışı ile açıklamıştır.

Kamu harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki temelde iki şekildedir. Bunlardan ilki enflasyonun harcamaların reel düşürmesidir. Patinkin etkisi olarak literatüre geçen bu etki enflasyon dönemlerinde kamu harcamalarının gecikmesi ya da zaman alması sonucunda reel değerini kaybetmesini ifade etmektedir. Kamu harcamaları ve enflasyon arasındaki diğer etkileşim ise kamu harcamalarındaki değişimin fiyatlar genel düzeyini etkilemesidir. Şayet kamu harcamalarının azaltılması çarpan etkisiyle toplam harcamaları kısacak ve enflasyonu düşürücü bir etki oluşturacaktır. Diğer taraftan kamu harcamalarının artırılması çarpan

etkisiyle toplam harcama seviyesini yukarıya taşıyacak ve enflasyonu artırıcı bir etki meydana gelecektir (Noyan & Samancı, 2022: 86; Bölükbaş & Alp, 2018: 1122-1123).

Kamu harcamalarında meydana gelen değişimin fiyatlar genel düzeyine etkisi teorik açıdan daha karmaşıktır ve kamu finansman araçları kanalı ile kamu harcamaları özelinde etki ortaya çıkacaktır. Bütçenin açık vermesi durumunda piyasada enflasyonist bir baki oluşacakken tersi durumda deflasyonist bir baskı oluşacaktır. Kamu harcamaları nihai olarak kamu gelirlerinin bir fonksiyonudur ve finansman türleri de fiyat istikrarını etkileyecek bir husustur. Borçlanma politikası, vergi politikası, para politikası kamu ekonomisi kapsamında fiyat istikrarını etkileyebilecek hususlardır (Noyan & Özpençe, 2021: 2; Çavuşoğlu, 2005: 38-39).

Kamu Harcamaları~Gelir Dağılımında Adalet İlişkisi

Gelir dağılımı bir ekonomide üretim süreçleri sonucunda elde edilen gelirden, üretime katılanların aldıkları payı ifade etmektedir. Gelir dağılımı kişiler, üretim faktörleri ya da bölgeler nezdinde gerçekleştirilebilir. Ekonomik literatürde diğerleri de önemli olmakla birlikte kişisel gelir dağılımı daha göz önündedir. Gelir dağılımının eşitlikten uzak olması gelir eşitliğine yol açmakla birlikte bu durumun birçok gerekçesi söz konusudur. Emek faktörü üzerinden konuyu ele alırsak emek vasfı bireyler arasında farklılık içermektedir. Beşeri sermayeleri birbirlerinden farklı olan bireyler farklı emek vasfına ve dolayısıyla farklı gelire sahiptir. Diğer taraftan servet gelir dağılımına etki eden bir diğer unsurdur. Yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin servet birikimleri daha kolay olmakla birlikte servetin tabana yayılması gelir eşitsizliğini gidermede etkin bir politikadır. Bir diğer gelir eşitsizliği sebebi ise üretim faktörlerinin gelirden aldıkları payların farklı olmasıdır (Türk, 2004: 315).

Gelir dağılımının eşitsizlik düzeyinin tespiti için birçok yöntem geliştirilmiştir. Yüzde paylar ile ölçüm, Dalton-Atkinson

eşitsizlik ölçütü², Lorenz eğrisi³ bu yöntemlere örnek gösterilebilir. Uluslararası arenada ise bu yöntemler yerine Lorenz eğrisi tabanına dayalı geliştirilen Gini katsayısı kullanılmaktadır. Gelir dağılımında adaletin ölçülebilir hale gelmesi bu konuyu iktisat temelinde önemli bir yere taşımıştır (Sarlo vd., 2017: 3-8).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesi son yüzyılda kamu kesimine bir görev olarak atfedilmiştir. Kamu kesimi piyasa koşullarında dağılımı gerçekleştirmiş geliri yeniden dağıtabilecek mekanizmalara sahiptir. Örneğin tahsis mekanizması kaynak dağılımını etkilediği için gelir dağılımının da doğrudan etkileyebilecektir. Diğer taraftan bölüşüm işlevi de kamu kesiminin geliri yeniden dağıtması olarak değerlendirilebilir. Sosyal devlet anlayışını gelişmesiyle birlikte fırsat eşitliğini sağlama görevi de kamunun asli görevlerinden birisi haline gelmiştir.

Gelir dağılımının adil hale getirilmesi kamu kesimine atfedilmiş bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır ve kamu kesimi vergi politikası, borçlanma politikası, özelleştirme politikası, harcama politikası gibi birçok kanalla gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin ortaya koyulması için kamu harcamalarının sınıflandırılmış şekli önem kazanmaktadır. Bilindiği üzere ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcamaları reel ve transfer harcamalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reel harcamalar ise cari harcamalar ve yatırım harcamaları şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Cari harcamalar etkileri

² Dalton ölçütü, gelirin marjinal faydasının gelir arttıkça düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılımı durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasına dayanır. Atkinson endeksi ise toplumsal refah fonksiyonundan türetilmiş bir diğer ölçüttür. Atkinson endeksinde toplumsal refah fonksiyonu, her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşan toplanabilir, simetrik ve içbükey bir fonksiyondur. Bkz. (Aktan & Vural, 2002: 19-21).

³ Lorenz eğrisi gelir dağılımındaki eşitsizliğin grafiksel olarak gösterilme yollarından biridir. Eğrinin yatay ekseninde kişi veya hane halkları nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer alır. Bkz. (Aktan & Vural, 2002: 19-21).

bakımından değerlendirildiğinde yaygın şekliyle gelir dağılımına doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak eğitim, sağlık gibi faydası bir yılı aşan harcamalar pozitif etki sağlayabilecektir. Keza yatırım harcamaları için de durum çok farklı değildir. Geliri adil hale getirmek için başvurulacak kamu harcamaları şüphesiz transfer harcamalarıdır. Elbette ki transfer harcamaları kaleminde yer alan borç faiz ödemeleri bu kapsamda değildir (Demiryürek Ürper, 2018: 44-53).

Teorik literatür incelendiğinde kamu kesiminin ekonomi yer alma gerekçeleri piyasa başarısızlıklarına dayanmaktadır. Piyasanın kendi bünyesinde etkinliği sağlayamadığı alanların varlığı kamu kesimini ekonomide zorunlu bir aktör kılmıştır. Kamu kesiminin ekonomide minimal düzeyde yer almasını savunan Klasik iktisadın öncüsü Adam Smith, devleti zorunlu bir fena olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla akademik literatürdeki önemli tartışma konularından birisi kamunun ekonomideki varlığından ziyade boyutunun ne olacağı ve hangi alanlara müdahale edeceği. Ekonomik büyüme, gelirin hakça paylaşımı ya da fiyat istikrarı gibi makroekonomik unsurlar kamu kesimine bir görev olarak atfedilmiştir. Tahsis, istikrar ve bölüşüm fonksiyonları ile kamu kesimi bu makroekonomik değişkenlere etki edebilmektedir. Bu değişkenleri olumsuz etkileyerek ekonomik hayata zarar veren önemli bir etmen daha vardır ki o da ekonomik krizlerdir. Kamu kesimi kimi zaman bu krizlerin sebep unsuru da olabilmektedir. Fakat krizlerin çözümü için her zaman kamu müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLER VE İKTİSADİ DOKTRİNLER

2.1. Kavramsal Çerçeve de Ekonomik Krizler

Yunanca “krisis” kelimesinden türetilen kriz kavramsal olarak aniden ortaya çıkan, aniden meydana gelen ya da kötüye gidiş şeklinde tanımlanabilir. Kriz birçok alanda ortaya çıkabileceği için çeşitli tanımlamalara sahiptir. Sosyal bilimler açısından ele alındığında yaygın kullanılan tanımların birtakım ortak özellikleri söz konusudur. Bu özellikler krizin aniden ortaya çıkması, bir taraftan zarar verme potansiyeline sahipken bir taraftan yeni fırsatlara olanak sağlaması, ne kadar süreceğinin tam bilinemesi ve bir takım sirayet etkisi meydana getirmesi şeklinde ifade edilebilir (Sezgin, 2003: 182-183).

Kriz olgusuna yönelik bir tanım birliği bulunmamakla birlikte özellikle ekonomik krizler için kullanılan ikame kelime ya da kavramlar oldukça çoktur. Ekonomik kriz, finans piyasalarında ya da reel ekonomide bir diğer ifadeyle mal ve hizmet piyasalarında aniden ve kabul edilebilir sınırları aşan fiyat ve miktar dalgalanmalarıdır. Teknik bir ifadeyle de mikro düzeyde kişi ve kurumları makro düzeyde tüm ekonominin etkilenmesidir (Furman vd., 1998: 1-3). Ekonomik kriz bu tanımlardan yola çıkarak ele alındığında gerek finansal piyasalarda gerekse mal piyasalarında arz ve talep dengesinin bozulması olarak ifade edilebilir. Arz-talep dengesinde meydana gelen bozulmalar ekonomideki

aktörleri olumsuz etkilemekte ve makro ölçekte ülke ekonomisi zarar görmektedir.

Ekonomik kriz kavramı birtakım iktisadi terimlerle iç içe geçmiş durumdadır. Bu durumun sebebi esasen ekonomideki aktörlerin krizin neden olduğu dalgalanmaları doğrudan hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Olağan seyrinde devam eden dalgalanmalar etkilerini şiddetli bir şekilde hissettirmedeği için kriz dönemlerindeki dalgalanmaların şiddeti dolayısıyla yaşanan dalgalanmalar kriz kavramı yerine kullanılabilir. Örneğin mal piyasasında meydana gelen ani fiyat hareketleri aktörler tarafından doğrudan hissedildiği için kriz ile eşdeğer tutulmaktadır.

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Latince “inflare” kelimesinden türetilen bu kavram (Mihçioğlu, 1996: 96) kriz dönemlerinde daha sık gündeme gelmektedir. Enflasyonu artırıcı bir ekonomik kriz meydana geldiğinde ekonomideki aktörler enflasyonu kriz olarak algılayabilmektedir. Diğer taraftan fiyatlar genel düzeyindeki sürekli düşüş deflasyon olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomik kriz deflasyonu artırıcı bir etki meydana getirmişse aktörler deflasyonu doğrudan hissettiği için ekonomik kriz kavramını deflasyon olarak algılayabilmektedir. Diğer taraftan 1970 sonrası ekonomi literatüre girmiş olan stagflasyon kavramı, ekonomik büyümenin durağan olduğu dönemde işsizlik ve enflasyonun yükselmesi olarak tanımlanabilir. Bir ekonomik kriz stagflasyon meydana getirmişse yine aktörler kriz kavramı yerine stagflasyon kavramını kullanabilmektedir. Bu örnekler sayıca artırılabilir çünkü ekonomideki aktörler somut olmayan ekonomik kriz kavramını doğrudan algılamada güçlük yaşayabilmektedir. Dolayısıyla daha somut unsurlarla krizi ifade edebilmektedirler.

Ekonomik kriz ile ilgili yaygın kullanılan kavramlar her zaman tek başına ekonomik krizi ifade edemeyebilir. Dahası olağan bir dalgalanma sonucunda meydana gelmiş de olabilir. Dolay-

ıyla ekonomik kriz denildiğinde enflasyon, deflasyon, ekonomik durgunluk ya da devalüasyon kavramaları tek başına krizi açıklamada yetersiz kalmaktadır (Skoufias, 2003: 1088-1089). Bu noktada ekonomik krizin kavramsal çerçevesi önem arz etmektedir. Krizin aniden, beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması ve kabul edilebilir sınırları aşan dalgalanmaların olması gerekmektedir. Kabul edilebilir sınır ise daha da karmaşıktır çünkü ilgili ekonominin dinamiklerine göre değişim gösterebilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ekonomideki dalgalanma düzeyi kriz olarak değerlendirilirken aynı düzeyde bir dalgalanma bir başka ekonomi için olağan olabilmektedir.

Ekonomik krizler genel bir ifadeyle arz ve talep dengelerinde meydana gelen şok ya da bozulmalar sonucunda meydana gelmektedir. Nitekim bu bozulma ya şoklara bir faktör etki etmektedir ve bu faktörler birçok formda meydana gelebilir. Arz-talep dengesinde şok oluşturabilecek etmenler aşağıda maddeler şeklinde sunulmuştur;

- Yönetimsel hatalar
- Cari işlemler dengesindeki bozulmalar
- Ekonomik büyümedeki istikrarsızlık
- Doğal afetler
- Bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi
- Siyasi istikrarsızlıklar
- Girdi fiyatlarındaki şoklar
- Savaş

Yukarıda maddeler halinde verilen faktörler arz-talep dengesini ciddi düzeyde etkileyip bir ekonomik kriz meydana getirebilir. Kriz kavramsal olarak aniden ortaya çıkmakla birlikte birtakım göstergelere sahip olabilir. Keza bu durum olası bir krizin önceden tespit edilip önlem alınması için son derece önemlidir. Elbette ki büyük bir doğal afet sonucu ya da aniden meydana gelen siyasi istikrarsızlık sonucu ortaya çıkan ekonomik krize yö-

nelik gösterge aramak doğru değildir. Nitekim kimi zaman ekonomik krizler birtakım sinyaller verebilmektedir. Bu göstergeler aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Kaminsky & Reinhart, 1998: 445; Kar & Taban, 2006: 433).

Tablo 2: Ekonomik Kriz Öncü Göstergeleri	
Net ihracatın düşmesi	Kısa vadede sıcak para girişinin artması
Borç stokunun artması	Döviz rezervlerinde düşüş
Döviz kuru artış oranının hızlanması	Mevduatlarda düşüş yaşanması
Para arzındaki hızlı değişimler	Borsa endeksinde ciddi kayıplar yaşanması
Enflasyonun yükselmesi	Kredi hacminin düşmesi
Ekonomik büyüme oranının düşmesi	Özel sektör dış borcunun artması
İşsizliğin artması	Kapasite kullanım oranının düşmesi

Tablo 2’de ekonomik krizlerin öncü göstergelerine yer verilmiştir. Her ekonomik krizde geçerli olmasa bile genel olarak kriz öncesinde bu göstergelerde birtakım değişimler meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik krize neden olan etmenler arz-talep dengesini ciddi düzeyde bozmadan önce net ihracatta düşüş, döviz rezervlerinin azalması ya da kredi hacminin düşmesi gibi birtakım göstergeleri etkilemektedir. Bu göstergelerdeki değişimler de ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir çünkü her ülkenin dinamikleri birbirinden farklıdır.

Günümüz ekonomilerinde liberal akımların yaygınlaşması ve birtakım üretim faktörlerinin hareketli hale gelmesi ekonomik kriz kavramını daha farklı bir yapıya dönüştürmüştür. Nitekim bir ekonomide meydana gelen ekonomik kriz yalnızca o ülkeyi değil diğer ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir. Uluslararası

arenada özellikle sermayenin hareketli hale gelmesi ülkeleri finansal açıdan birbirlerine bağlı hale getirmiş ve ülkelerin finansal kırılganlıkları önemli düzeyde artış göstermiştir. Dolayısıyla bir ekonomide meydana gelen kriz domino etkisi oluşturarak diğer ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir.

Ekonomik krizlerin ülkeler arası yaygın etkisi ve olumsuz etkileri neticesinde ekonomik krizlerin nasıl meydana geldiği ve nasıl önlem alınacağı literatürde önemli bir tartışma konusudur. Dolayısıyla ekonomik krizler literatürde tasnif edilmiştir. Türlerine göre ortaya çıkış biçimleri ve ekonomide etkileyeceği dinamikler birbirlerinden farklı olmaktadır. Ekonomik krizler temelde reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere literatürde iki şekilde tasnif edilmiş olmakla birlikte bunlarda kendi içlerinde ayırma tabidir (Özatay, 2010: 17-18).

2.1.1. Reel Sektör Krizleri

Ekonomide yer alan piyasalar birçok şekilde tasnif edilebileceği gibi iktisat bilimindeki tasniflerden birisi mal piyasaları ve finansal piyasalar ayrımıdır. Bu ayırmadan yola çıkılacak olursa reel sektör krizleri mal piyasalarında meydana gelen krizler olarak ifade edilebilir. Mal piyasaları esasen toplam arz ve toplam talep dengesine dayanmaktadır. Toplam üretim ve tüketim olarak da ele alınabilecek olan bu piyasalardaki denge unsuru mal ve hizmetlerin fiyat miktar bileşenlerini belirlemektedir. Dolayısıyla bu piyasada meydana gelecek bir kriz fiyat ve miktar basında dalgalanma meydana getirmektedir. Tüketimde meydana gelen bir şok fiyatın yanı sıra üretimi de etkilediği için istihdam da bu durumdan etkilenmektedir. Keza üretimde meydana gelen bir şok da benzer şekilde fiyatı ve tüketimi etkilemektedir. Dolayısıyla mal piyasalarında meydana gelen krizler enflasyon, deflasyon ya da işsizlik gibi iktisadi unsurları gün yüzüne çıkarabilmektedir.

Reel sektör krizleri üretim ve tüketim dengesi özelinde meydana geldiği için mal, hizmet ve işgücü piyasalarında etkiler mey-

dana getirmektedir. Reel sektör krizleri bu açıdan ele alındığında mal ve hizmet piyasasındaki krizler ile işgücü piyasasındaki krizler şeklinde iki farklı başlıkta ele alınabilir. Diğer taraftan reel sektör krizleri ekonomideki aktörlerin tüketim, yatırım ya da tasarruf gibi davranışlarını etkilemektedir. Bu yönüyle mikroekonomi biliminin temel konuları arasında yer almakla birlikte etkileri bakımından ülkeyi kapsadıkları için makroekonomi açısından da incelenmektedir (Bilge, 2010: 33-35). Çünkü mikro bazdaki bu kararlar birçok aktör tarafından belirli bir yönde gerçekleştiği için makroekonomik dengede bozulmalar meydana gelmektedir.

Mal ve hizmet piyasasındaki kriz mal ve hizmet miktarında ciddi bir düşüş ya da üretimdeki daralma olarak kendisini göstermektedir. Arz-talep dengesinde meydana gelen bozulmalar öncelikle fiyatlar genel düzeyine etki etmektedir. Fiyatların yukarı yönde ivmelenmesi enflasyonla sonuçlanmakta iken aşağı yönde ivmelenmesi deflasyonla sonuçlanmaktadır. Konu öncelikle enflasyon açısından ele alınacak olursa, enflasyonun tek başına varlığı her zaman kriz göstergesi olmayabilir (Armantier, 2021: 445). Örneğin enflasyon düzeyi hiper enflasyon düzeyine gelse bile tek başına kriz ortamı oluşmayabilir. Enflasyonun artması sonucunda yaşanan gelişmeler ekonomik krizi ortaya çıkarmakta ya da krizi derinleştirmektedir.

Enflasyondaki artış genel kabul edilen düzeyin üstünde olduğunda bir krizden söz edilebilirken, enflasyonun ulusal para değerine etkisi ve bu etkinin dış ödemeler sistemini etkilemesi ya da aktörlerin tasarruf alışkanlıklarını bozması ekonomik krizi derinleştirmektedir. Bu sebeptir ki enflasyon oranı ekonomik krizler için bir öncü göstergedir. Enflasyon paranın değerine doğrudan etki edeceği için finansal bir krize de yol açabilecektir. Reel sektör krizinin bir diğer türü ise deflasyonist baskılar sonucunda meydana gelebilecek olan durgunluk krizidir. İktisat biliminde yaygınlıkla resesyon olarak kullanım alanı bulan bu krizde mal

ve hizmet alım-satımında durgunluk yaşanmaktadır (Kibritçi-oğlu, 2001: 175-176). Ekonomi biliminin en temel varsayımı bir aktörün harcaması diğer bir aktörün geliridir. Bu varsayım gözetildiğinde bir resesyon yaşanması doğal olarak milli gelire zarar verecek ve milli gelir düşecektir. Resesyona ilişkin bir durumun göstergesi ise şüphesiz milli gelirdir. Milli gelirdeki düşüş bir diğer ifadeyle ekonomik küçülme ardışık seyrederse resesyondan kesin olarak bahsedilebilir.

Reel sektör krizleri toplam arz ve toplam talep bileşenlerinde şok meydana getirdiği için bu bileşenlerin dolaylı etkilenen önemli bir değişken vardır ki o da işgücü piyasasıdır. Kimi zaman işsizlik doğal işsizlik oranının üzerine yapısal olmayan sebeplerle çıkabilmektedir. Bu durumlarda işgücü piyasası krizi ya da bir diğer ifadeye işsizlik krizi meydana gelebilmektedir. İşsizlik enflasyon, deflasyon ya da siyasi istikrarsızlık gibi birçok faktörden etkilenebilmektedir (Cai & Chan, 2009: 513-515). Örneğin enflasyon sonucunda talep yeterli düzeyde olmayabilir ve işsizlik tetiklenebilir. Ya da deflasyon döneminde üretimdeki daralma doğrudan işsizliği artırabilir. Dolayısıyla reel sektör krizlerinde hangi değişkenin neyi harekete geçirebileceği oldukça önemlidir.

Reel sektör krizleri enflasyon, resesyon ya da işsizlik olarak ortaya çıkabileceği gibi bir kriz sonrası literatürümüze giren bir kavram daha vardır. Ekonomik büyümenin sıfıra yakın olduğu bir dönemde enflasyon ve işsizliğin aynı anda yükselmesi olarak ifade edilen stagflasyon kavramı hem kriz öncü göstergesidir hem de bir krizdir. Elbette ki enflasyon, deflasyon ya da işsizlik için geçerli olan genel kabul düzeyinin aşılması stagflasyon için de geçerlidir.

Stagflasyon dönemindeki en büyük sorunlardan birisi politik olarak ne yapılacağıdır. İşsizlikle mücadele için toplam talep artışı gerçekleştirilse enflasyon artış gösterecektir. Enflasyonu düşürmek için toplam talebi daraltıcı politika uygulanırsa bu seferde

işsizlik derinleşecektir. Girdi fiyatlarındaki şokla başlayan süreç doğru yönetilmezse stagflasyon süreci derinleşecek ve ekonomik kriz ivmeleneyecektir. Dahası diğer alanlara yönelik krizler de tetiklenebilecektir (Gylfason & Schmid, 1983: 641-643).

Reel sektör krizleri toplam arz toplam talep bünyesinde meydana geldiği için kamu kesimi ekonomideki kaynakları krizin etkilerini ortadan kaldırmaya ya da krizi önlemeye yönelik yönlendirebilir. Bunların yanı sıra maliye politikası araçlarını krizle beraber ortaya çıkan enflasyon, deflasyon ya da stagflasyon için kullanabilir. Enflasyonu ivmelendiren bir kriz için daraltıcı maliye politikası ile talebi kısabilir ya da deflasyonu ivmelendiren bir kriz için de genişletici maliye politikası uygulayabilir. Bu noktada önemli olan ekonomik krizin öncü göstergelerinin iyi analiz edilmesi ve zamanında müdahale edilmesidir. Nitekim aktivist olmayan politikalar izlendiğinde ekonomik kriz derinleşebilmektedir.

2.1.2. Finansal Krizler

Finansal piyasalar en genel ifadeyle finansal araçların alınıp satıldığı piyasa olarak ifade edilebilir. Finansal piyasaların en önemli bileşenleri fon arz edenler, fon talep edenler ve bu iki tarafı bir araya getiren finansal araçlardır. Finansal piyasalar ekonomide atıl durumda olan kaynağın üretim sürecine katılmasında kilit rol oynamaktadır. Fon arz edecek, bir diğer ifadeyle fon fazlası bulunan bir aktör bu fonu ekonomi dışında tuttuğunda potansiyel büyüme ile fiili büyüme arasındaki fark artış gösterecektir. Bu sebeptendir ki finansal piyasaların geliştirilmesi reel ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır.

Finansal piyasaların temel işleyiş mantığı oldukça basit olsa da aktörlerin yatırım sonucunda risk koşullarının varlığı bu piyasalarda panik, belirsizlik ya da alternatif getiri gibi kavramlarını daha da ön plana çıkarmaktadır. Tüm bunların ötesinde bilgi ve iletişim alanında yaşanan ilerlemelerin tetiklediği küreselleşme

ve serbestleşme hareketleri finansal piyasaları ülke sınırlarının dışına da taşımıştır (Bilir & Şerif, 2016: 24-26). Sermayenin hareketli hale gelmesiyle başlayan bu süreç günümüz teknolojiyle birleştiğinde finans piyasası yatırımcılarının önemli bir çoğunluğu küresel düzeyde yatırım yapmaya başlamıştır.

Finansal piyasalar son yüzyılda çok ciddi gelişmeler yaşamış ve ekonomideki aktörler ülke dışından borç almaya ve yine ülke dışına borç vermeye başlamıştır. Gerek kamu kesimi gerekse özel sektör faiz geliri elde etmek ya da kredi kullanmak için borç alma-borç verme işlemlerini artırmıştır. Tüm bu işlemlerin, para transferlerinin bankacılık sektörü özelinde gerçekleştirildiği göz önüne alındığında finansal piyasaların birbirine bağımlı hale geldiği görülmektedir.

Finansal piyasaların bir diğer saç ayağı ise uluslararası para hareketliliğine olanak sağlandığı için şüphesiz döviz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkedeki ekonomik birimin bir başka ülkedeki yatırımları genellikle ilgili ülke parasına göre gerçekleşmektedir. Dolayısıyla finansal araç alınırken ve satıldıktan sonra para hesabına transfer edilirken döviz kuru önemli bir değişken olmaktadır. Dahası işlemler her zaman cari kur üzerinden gerçekleşmemektedir. Yaygın olarak swift işlemi gerçekleştirilerek yatırım gerçekleştirilmektedir. Tüm bu karmaşık sisteme bir de vadeli işlemler eklendiğinde finansal kırılabilirlik artış göstermektedir (Fabozzi & Modigliani, 1992: 10-11).

Finansal piyasalardaki bir diğer önemli bileşen ise şüphesiz borsalardır. Şirketler halka arz yoluyla pay senetlerinin bir kısmını satarak kaynak elde etmektedir ve ilgili pay senetleri borsalarda işlem görmektedir. Pay senetlerinin ilk satışından sağlanan fon, komisyon vb. hariç, şirkete aktarılmakla birlikte ilgili pay senetleri borsalarda ikincil piyasalarda işlem görmektedir. Buradaki karmaşık olan husus ikincil piyasada işlem gören pay senetleri ilgili şirketlerin bilançosu, genel ekonomik koşul ya da yatırımcı

tercihleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bunların yanı sıra bu pay senetlerindeki değer değişimleri şirketlerin maddi büyüklüklerini bir diğer ifadeyle değerlerini de etkilemektedir.

Finansal piyasaların sahip olduğu bu tüm özellikler dikkate alındığında finansal krizlerinde farklı formlarda ortaya çıkabileceği aşıkardır. Bunlar sırasıyla sistematik finansal krizler, bankacılık krizleri, dış borç krizleri, döviz krizleri ve borsa krizleri olarak ifade edilebilir. Her bir krizin oluşumu ve etkileri birbirinden farklı olmakla birlikte ortak yönü genel ekonomiye zarar vermeleridir.

Sistematik Finansal Krizler

Finansal piyasaların en temel işlevi fon arz edenlerin ve fon talep edenlerin sağlıklı bir şekilde transfer işlemlerini gerçekleştirmektir. Bu akışta meydana gelecek bir bozulma ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Sistematik finansal krizler esasen bu akışta meydana gelen aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Borçlu ve alacaklı arasında kopukluk yaşanması olarak da ifade edilebilecek olan bu kriz finansal piyasaların işlevlerini yerine getirememesine yol açmakla birlikte reel ekonomiye de ciddi zararlar vermektedir (Anand vd., 2012: 1089-1091).

Sistematik finansal kriz etkileri bakımından da önemlidir. Finansal piyasalarda işlem gerçekleştiren aktörler ekonomideki aktörlerin önemli bir kısmından oluşmaktadır. Dolayısıyla bu alanda yaşanacak bir olumsuzluk bireyleri, şirketleri hatta kimi zaman kamu kesimini de olumsuz etkileyecektir (Brunnermeier & Oehmke, 2013: 1222). Diğer taraftan aktörler finansal açıdan birbirlerine bağlı oldukları için domino etkisi de meydan getirebilecektir. Sistematik finansal krizlerin ortaya çıkmasındaki en önemli unsur ise finansal risklerdir. Finans piyasaları bu riskler sonucunda bir sistematik kriz yaşadığında her zaman kendiliğinden düzelme gözlemlenmeyebilir ve kamu müdahalesi gerekebilir.

Bankacılık Krizleri

Bankaların finans piyasasındaki yeri ve önemi esasen fon aktarımlarına aracılık etmesi ve mevduat kabul etmesidir. Bankaların bu özelliği basılı para miktarı ve dolaşımdaki para miktarı arasındaki farklılık göz önüne alındığında oldukça kırılğan bir yapıya sahiptir. Diğer bir ifadeyle ekonomideki aktörlerin tamamı aynı anda varlıklarını nakit olarak tutmak isterlerse teknik olarak mümkün değildir çünkü bu büyüklükte basılı para yoktur. Dolayısıyla bankacılık sistemi kaydi para ve diğer fonlarla kredi veren ve mevduat toplayan kurumlardır (Dell’Ariccia vd., 2008: 91). Zaten hassas bir zemin üzerine kurulu olmalarının yanı sıra bilançolarının aktifinde meydana gelecek bozulmalar ciddi krizleri beraberinde getirebilecektir.

Bankacılık krizi esasen bankaların ödeme gücünü kaybetmesidir. Bir bankanın ödeme gücünü kaybetmesi bir şirketten oldukça farklıdır çünkü banka nezdinde meydana gelen bir ödeme krizi diğer bankaları, firmaları, kişileri hatta kimi zaman kamu kesimini bile etkilemektedir. Tasarruf sahipleri mevduatlarını almak istediklerinde yaşanan sorun kısa sürede domino etkisi oluşturarak ciddi bir krizimi meydana getirebilecektir. Bankacılık krizindeki en kötü senaryo ise krizin tüm bankacılık sektöründe meydana gelmesidir. Banka krizlerinin reel ekonomi ile karşılıklı bağlamı da söz konusudur. Reel sektör krizleri bankacılık krizlerini tetikleyebileceği gibi bankacılık krizleri de reel sektör krizi meydana getirebilecektir.

Dış Borç Krizleri

Dış borç, devletin, kamu kurumunun ya da bir özel kuruluşun başka bir devlet ya da kuruluştan dış kredi yoluyla elde ettiği fondur. Dış borçlanma belirli bir vade ve faize göre gerçekleştirilir ve vadesi geldiğinde ödeme gücünün varlığı oldukça önemlidir. Borçlanan kesim ödeme gücünü kaybederse dış borç krizi mey-

dana gelmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında borç alınan fonların verimsiz alanlarda kullanılması, tüketimin finansmanında kullanılması ve borç yönetiminin sağlıklı yürütülemediği gelmektedir (Altay, 2017: 236).

Dış borç krizleri etkileri bakımından da yaygın bir alana sahiptir. Kamu kesiminde yaşanacak bir dış borç krizi reel sektör krizini de tetiklemektedir. Bütçe üzerinde olumsuz etkiler meydana getirerek ilave vergiler ya da para basma gibi uygulamaları gündeme getirebilmektedir. Özel sektör dış borç krizi yaşandığında ise iflasın yanı sıra kamu kesimine devri söz konusu olabilmektedir.

Döviz Krizleri

Döviz krizlerinin temelini ülke parasının ani ve ciddi değer kaybetmesi oluşturmaktadır. Spekülatif bir saldırı neticesinde meydana gelebileceği gibi yapısal sorunlar, yanlış politika uygulamaları ya da devalüasyon neticesinde de meydana gelebilir. Döviz krizini önemli kılan unsurlardan birisi ödemeler bilançosu dengesini bozması ve varsa ilgili ülkedeki dış borçları miktar olarak artırmasıdır. Tüm bunların yanı sıra dövizle ithal edilen mal ve hizmet fiyatları yükselmekte ve dış ticaret hadleri de bozulma yaşayabilmektedir (Esquivel & Larrain, 1998: 2-3). Bu özellikleri göstermektedir ki döviz krizleri de reel sektör krizlerini tetikleyebilecektir.

Döviz krizlerinin bir diğer etkisi ise ülke parasının değer kaybına uğraması neticesinde aktörlerin tasarruf tercihlerinin yabancı paralara yönelmesidir. Dolarizasyon olarak literatüre geçen bu etki ülke parasına duyulan güveni sarsmakta ve süreç ivmelenirse para politikası etkinliği azalabilmektedir. Bir diğer etki unsur ise faizdir. Aşırı değer kaybı sonucunda ülkeye döviz gelmesi için faizler zorunlu olarak yükseltilebilir ve bu durum reel ekonomide yatırımların daralmasına ve hatta iç piyasada talebin düşmesine bile yol açabilir.

Borsa Krizleri

Borsaların temel işleyişi yukarıda anlatılmış olmakla birlikte borsa krizi esasen borsada işlem gören pay senetlerinin fiyatlarında yüksek oranda düşüş yaşanması olarak ifade edilebilir. Borsadaki bu ciddi düşüşlerin birçok gerekçesi olabileceği gibi bu düşüşlerin etkileri oldukça önemlidir. Nitekim borsada meydana gelecek ciddi kayıplar yatırımcıların bu alana olan güvenini zedelemektedir. Diğer taraftan borsada işlem gören şirketlerin pay senetlerinde meydana gelecek düşüş şirketlerin değerinde kayıplar meydana getirecektir (Patev vd., 2006: 415-416). Çünkü borsada meydana gelen düşüş henüz satılı yapılmamış pay senetlerinin düşmesi demektir.

Borsadaki ciddi düşüşlerin bir diğer etkisi de yatırımcılar nezdindedir. Yatırımcılar ciddi kayıplar yaşamaktadır. Pay senetleri piyasasında talep yasaının ters işlediği göz önüne alındığında bu alanda meydana gelecek bir krizin hızla ivmeleneyeceği aşikardır. Diğer taraftan pay senetlerine ilişkin kaldıraçlı işlemlerinde gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa kayıplar miktar bazında yüksek boyutlara ulaşabilir. Bu denli durumların önlenmesi için kimi zaman kamu müdahalesi gerekli olabilmektedir.

2.2. İktisadi Doktrinler ve Ekonomik Krizler

Gerek günümüz dünyasında gerekse antik dönemlerde pozitif bilimler insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Pozitif bilimler alanında ekonomi bilimi ise insanoğlunun içindeki temel güdülerden hareketle antik dönemlerden beri önem arz eden bir konu olmuştur. Gerek zenginlik ölçütünün mikro ve makro bazda belirlenmesi gerekse refah düzeyinin nasıl artırılacağı insanoğlunun ilgi alanının odağında olmuştur. Antik dönem filozofları pozitif ilimler alanında çalışmalarını yürütürken ekonomi üzerine de düşünceler geliştirmişlerdir. Her ne kadar Adam Smith' in kaleme aldığı "Ulusların Zenginliği" kitabı ile modern anlamda ekonomi bilimi

oluşturulsa da ekonominin temelleri antik dönem filozoflarının çalışmaları ile atılmıştır.

Ekonomi kelimesi her ne kadar İngilizce kökenli olsa da antik dönemlerdeki “oikonomia” kavramından gelmektedir. Oikonomia kavramsal olarak birey bazında ekonomik unsurları içeren bilim dalını ifade etmektedir. Antik dönemlerde Xnephon, Plato, Aristo gibi düşünürler ekonomi bilimi üzerine çalışmalar yürütmüştür. Ekonomi kavramının sosyal bir olgu olduğunu kavrayan ve insanın sosyal davranışları ile ekonomi bilimi üzerine açıklamalarda bulunan bu düşünürler ahlak bilimi üzerinden birey davranışlarını, birey davranışları özelinde de ekonomi olgusunu açıklamaya çalışmışlardır (Amemiya, 2007: 115-150).

Antik dönemde ekonomi alanındaki düşünürler her ne kadar hanehalkı gelirine odaklansa da takas, kamu gelirlerinin artırılması, ticaret gibi hususlarla da ilgilenmişlerdir. Gelişen toplumsal yaşam beraberinde yeni ekonomik olguları da gün yüzüne çıkarmıştır. Roma döneminde savaş, kolonileşme, kölelik gibi hususlar ekonomi biliminde yeni başlıklar oluşturmuştur. Öte yandan din olgusunun Hıristiyanlık ile tanışması ekonomi biliminin de dini öğreti temeline dayanmasına yol açmıştır. Orta çağa kadar düşünürlerin ve aristokratların yön verdiği ekonomi bilimi orta çağda din temeline dayalı bir olgu haline dönüşmüştür (Frank, 2006: 101-106).

Orta çağın sonlarına yaklaşırken başta Magna Carta⁴ olmak üzere yaşanan gelişmeler toplumun algısını değiştirmeyi başarmıştır. Anayasal hareket sürecinin başlaması ile yürütme erkinin karar alma mekanizmasını zayıflatma isteği beraberinde özel mülkiyetinde yolunu açmıştır (Leeson & Suarez, 2016: 42-43).

⁴ 1215 yılında “Büyük Sözleşme” adında imzalanmış bir belgedir. Karlın bazı yetkilerinden feragat etmesini, kanunlara uygun davranmasını ve hukukun kralın arzu ve isteklerinden üstün olduğunu kabul etmesini zorunlu kılmıştır. Bkz. (10.05.2022 <https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Magna2017-2.pdf>)

Avrupa'da malikâne sisteminin uygulanması özel mülkiyete yol açan bir unsur iken barutun ateşli silahlarda kullanılması merkezi idareyi güçlendirmiş ve ekonomik olgulara refah özelinde merkezi idare ilgi odağı oluşturmuştur. Artan sermaye birikimi ticaret hacmini artırırken milli bilincin Avrupa'da yaygınlaşması ülkeleri dış ticaret politikası oluşturmaya yönlendirmiş ve merkantilizm akımı ortaya çıkmıştır. Kamu kesiminin müdahalesi ile refahın ülke dışına aktarılmamasını içeren bu akım Avrupa'da yaygınlık kazanmıştır (Herlitz, 1964: 103-105). Hatta Sadık Rifat Paşanın sadrazamlığı döneminde Osmanlı devletinde de uygulanmaya çalışılmıştır.

Merkantilizm akımının ardından 18. Yüzyılın sonlarında Fizyokrasi akımı ortaya çıkmıştır. Fransa temelli bu akımın alt yapısında Fransa'nın Colbertizm adı verilen sanayi düzenlemeleri yer almaktadır. Sanayileşme atılımı dönemin koşulları gereğince tarım ürünlerinin işlenmesine yönelik gelişmiş ve yaşanan bu gelişme Fizyokrasi akımının gelişimine yol açmıştır. Ekonomideki refah ölçütünün tarım ile belirleneceği liberal döneme geçiş bu akım vasıtası ile gerçekleşmiştir (Meek, 1951: 28-30).

Sanayileşme sonucunda üretim alanında yaşanan gelişmelerle demokratikleşme sürecinde yaşanan gelişmeler ışığında önü açılan özel mülkiyet kavramları liberal ekonomi anlayışının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Öte yandan liberal ekonomi alanında önemli iktisatçıların çalışmaları liberal akımın hızla yayılmasını sağlamıştır. Yukarıda bahsi geçen hususlar kısaca değerlendirildiğinde ekonomi biliminin temelinde birey veya sosyal olaylar olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebepten ötürü toplumsal yaşamı değiştirecek hususlar ekonomi algısının da değişimine yol açarak modern anlamda ekonomi biliminin oluşmasını sağlamıştır. Modern anlamda ekonomi bilimi geliştikten sonra ekonomiye bakış açısını değiştiren hususların başını ekonomik krizler çekmiştir.

2.2.1. 1873 Krizi ve Klasik İktisat

Ekonomideki aktörlerin davranışlarında meydana gelen değişimler ekonomiye yön vermektedir ve bu davranış kalıpları dengeden uzaklaştırıcı forma bürünürse ekonomide bir dizi sorunlar meydana gelmektedir. Ekonomideki aktörlerin davranışları sonucunda ortaya çıkan üretim, tüketim ya da tasarruf gibi hususlar gerek mikro bazda gerekse makro bazda dengeye ulaşmadıkça ekonomide her şey yolunda olmayacaktır. Bu sebeple ekonomik kriz kavramı ekonomideki belirli hususların dengeden uzaklaşması olarak tanımlanabilir (Claessens & Kose, 2013: 4-7).

1873 krizi yaşanmadan önceki dönem ele alınacak olursa Fizyokrazi akımı liberal politikaların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Öte yandan Adam Smith'in öncülüğündeki Klasik iktisat yaklaşımı Fizyokrazi akımının devamı niteliğindedir ve önemli ölçüde birçok ülke ekonomisini etki altına almıştır. Bu sebeple 1873 krizini net olarak ifade etmek için kriz öncesi döneme değinmek gerekmektedir. Nitekim literatürde kriz olgusu mu yoksa panik mi şeklinde önemli bir tartışma alanı mevcuttur.

Fizyokrazi akımı ile gündeme gelen liberal politikalara Adam Smith'in öncülüğündeki klasik iktisat ile yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Klasik iktisadi ekolün önemli isimleri önce insan doğasına ilişkin çalışmalar yürütmüştür. Ekonomideki aktörlerin tamamı birey unsuruna bağlıdır ve ekonomi kavramına yön verecek unsur şüphesiz insandır. Klasik iktisat insan doğasını ve Fizyokrazi akımının ortaya attığı "doğal düzen" kavramını bilimsel metodoloji ile açıklamaya çalışmış ve sonrasında ekonomi bilimini incelemiştir ve bu durum sonucunda uzun yıllar birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Sanayileşme atılımı ile özel mülkiyet yolunun açılması ve ani üretim artışı sonucu hızla büyüyen özel sermayede liberal politikaların desteklenmesini sağlamıştır.

İnsan doğası gereğince insan davranışlarına etki eden başat unsur arzularıdır. David Hume'un 1739 yılındaki çalışması "A

"Treatise of Human Nature" veya Adam Smith'in 1759 yılındaki "The Theory of Moral Sentiments" isimli çalışmalarında insan davranışlarının tutkunun ötesinde bir öge tarafından daha fazla etkilendiği ortaya atılmıştır. Bu durum devam eden süreçte rasyonalizm adını almış ve insan çıkarlarını en çoklaştırma çabası içinde olan bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum Klasik iktisadın temelini oluşturmuştur ve Klasik iktisada göre doğal düzen sonucunda bireylerin, doğası gereğince, davranış sergileyeceğini ve bu durumun ekonomiyi kendiliğinden dengeye getireceği savunulmuştur. (Kurz & Salvadori, 1998: 22-25).

Dönemin koşulları gereğince sanayileşme atılımları ve özel mülkiyet yolunun açılması ekonomi bilimini farklı bir boyuta taşımıştır ve refah kavramına bakış açısı değişmiş ve üretim miktarının veya diğer bir ifade ile refahın nasıl artırılacağı sorusu gündeme gelmiştir. Adam Smith çalışmasında refah kavramını üretim miktarına bağlamış ve üretim düzeyini artırmanın yolunu veya refah artışını sermaye birikiminin artırılması, nüfusun artırılması ve işgücü verimliliğinin artırılmasına bağlamıştır. Tüm bu bileşenler değerlendirildiğinde liberal ekonomi düzenine geçiş için uygun bir ortam oluşturulmuş ve sanayileşme atılımı ile üretim hacmi artırılmaya başlanmıştır. Dahası üretimi en çoklaştırma için parça başı ücret sistemi bile getirilmiştir (Lanza, 2012: 18-20).

1873 krizine kadar yaşanan krizler vadeleri bakımından kısa olmaları nedeniyle ve uluslararası arenada domino etkisi oluşturmadığı için ekonomileri derinden etkilememiştir. Nitekim her üretim artışının olumlu sonuç getirmeyeceği gibi dönemin koşullarında da ekonomik sorun ortaya çıkarmıştır. Viyanada ortaya çıkan panik kısa sürede Avrupa'yı sarmış ve başta demiryolu sektörü olmak üzere birçok sektörü etkisi almıştır. Bu durumun yanı sıra birçok ülkenin borç krizi yaşamasına neden olmuştur (Akbaş, 2017: 84-85).

Krizin ortaya çıkmasına sebep olan husus finans piyasasına açılan şirket hisselerinin aşırı rağbet görmesinden kaynaklanmaktadır. Üretim temelli firmalara ilişkin, özellikle demiryolu için demir, inşaa malzemeleri vb. alanlarla üretim yapan, hisse senetleri aşırı rağbet görmüş ve kriz öncesinde aşırı fiyat artışı yaşanmıştır. Kriz öncesi son beş yıl için hammadde ve ara malı fiyatları yıllık yaklaşık %110 civarında artış göstermekle beraber talep yetersizliği de bu duruma eklenince üretim alanında sorun yaşanmaya başlanmış ve 1873 yılında kriz kaçınılmaz olmuştur (Borrelli, 2009: 8).

Kriz Viyana borsasının çökmesine neden olduktan sonra panik ortamı kısa sürede diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Üretim artışının sonucunda talep yetersizliği nedeni ile ortaya çıkan kriz 1873 yılının Eylül ayında Almanya borsasını zedelemiş ve Birleşik Krallığın borsasının kapanmasına neden olmuştur. Birleşik krallıktaki krizin temel nedeni ise bankalardan para çekiminin önce bir dalgalanma yaşaması ve ardından ciddi bir para çıkışının olmasıdır. Krizin yaygınlaşmasının temelinde ise demiryollarının dönemin koşullarında yaygın bir yatırım alanı olması ve şirketlere ilişkin anonim şirket yapısının yaygınlaştırılması yer almaktadır. Özellikle demiryoluna ilişkin şirketlerin borsada işlem görmesi ile demiryolu sektörüne ciddi bir borsa yatırımı gerçekleşmiş ve Viyana temelli çıkan kriz ilk olarak demiryollarını etkilemesinden ötürü borsa nezdinde yayılım göstermiştir (Borrelli, 2009: 5-7).

Krizin etkileri ise kısmi kamu müdahalesi ile giderilmiştir. Dönemin koşullarında özellikle demiryolu sektörü için üretilen hammadde ve aramaları hazine tarafından rezerv olarak temin edilmiştir. Öte yandan borsa spekülâtorleri için geliştirilen düzenlemeler yürürlüğe koyulmuş ve volatiliteler⁵ daha makul düzey-

⁵ Volatiliteler kelime anlamı olarak oynaklık demektir. Finansal ürünlerde belirlenen periyotta fiyat değişimlerinin özellikle standart sapma ile ölçümü sonucunda volatiliteler düzeyine karar verilir. Volatilitenin yüksek olması riskin yüksek olduğunun, düşük olması ise riskin düşük olduğunun bir göstergesidir.

lere çekilmeye çalışılmıştır. Volatilitenin borsa nezdinde düşürülmesi ve hammadde ve aramalı üreten firmaların özellikle kıymetli maden niteliği taşıyan gümüş stoklarını hazinenin rezerv olarak bünyesine katması krizin çözümünde başarılı olmuştur (Vague, 2019: 155).

1873 krizi kısa sürede atlatılmış ve 19. Yüzyılın son yirmi yılı yine aşırı üretim ile geçmiştir. Bundan sonraki süreçte teknolojik gelişim ile beraber üretim anlayışı yeniden şekillenmiştir. Kitle üretiminin başlangıcının yaşandığı 20. Yüzyılın başlarında bu karmaşık yeni ekonomik düzene bir de sermaye piyasasının karmaşıklığı eklenmiştir. Kükreyen yıllar olarak literatüre geçen bu yıllarda hisse fiyatlarında meydana gelen aşırı yükseliş ekonomideki aktörlere refahın yeni bir yolu gibi gelmiştir. Hisse senedi piyasasındaki aşırı karlılık bireylerin zihninde Amerika Birleşik Devletleri'nin fakirlik sorununu ebediyen çözdüğü yönünde düşünceler bile oluşturmuştur. Tüm bunların yanı sıra üretimdeki artışta serbest piyasa koşullarının yer alması nihai olarak krizi kaçınılmaz kılmış ve 1929 yılında Büyük Çöküş başlamıştır (Schlenkhoff, 2009: 4-6).

2.2.2. 1929 Krizi ve Keynesyen İktisat

Ekonomi en genel ifadeyle kıt kaynaklarla sınırsız insan isteklerinin karşılanması bilimidir. Kaynakların sınırlı olması iktisat biliminin ortaya çıkmasına yol açmıştır ve günümüz anlamda iktisat bilimi ekonomideki denge koşullarını ifade etmektedir. Aşırı üretim veya aşırı tüketim, diğer bir ifade ile arzın veya talebin fazla olması ekonomideki denge koşulunu bozucu bir unsurdur. Denge meydana gelen bozulma ise piyasanın koşullarına göre ekonomide krize yol açabilmektedir. Ekonomide gözlemlenen krizler değişen ekonomi koşulları neticesinde yalnızca mal ve hizmet sektöründe olmayıp finans sektöründe de oluşabilmektedir. Krizlere yönelik temel yaklaşım gerek reel sektörde gerek finans sektöründe dengenin bozulmasıdır.

1929 Krizi öncesi Kükreyen yıllar olarak adlandırılan ve üretimin seri üretim teknolojisi ile aşırı hız kazandığı bir dönem yaşanmıştır. Aynı zamanda gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri finans piyasasının gelişmesine yol açmış ve dönemin koşullarına göre karmaşık bir ekonomik yapı oluşmuştur. Kriz öncesi dönemde hakim olan serbest piyasa ekonomisi üretim teşviki sağlamıştır. Üretimdeki artış beraberinde dış ticareti hızlandırmıştır. Dış ticaret için altın standardı getirilmiş ve bu süreçte ABD para arzında azalma yoluna gitmiştir. Nitekim kriz sürecindeki parasal genişleme altın standardını olumsuz etkilemiştir. Öte yandan hisse senedi piyasasında aşırı bir talep artışı meydana gelmiş ve hisse senetleri çok yüksek fiyat düzeylerine ulaşmıştır (Romer, 2003: 3-6).

Hisse senedi piyasasındaki artış o denli yüksek boyuta gelmiştir ki halk ABD'nin fakirlik sorununu temelli çözdüğünü düşünmeye başlamıştır. Hisse senedi piyasası temelli görünen 1929 krizine ilişkin temel sorun hisse senetlerinin fiyatlarındaki aşırı artış değildir. Sorun hisse piyasasındaki bu aşırı artışa ilişkin panik yaşanması durumunda uzun vadeli teminatlı işlem açan tarafların teminat tamamlama da güçlük yaşayarak nakit varlıklarını kaybetmesi ihtimalidir. Dönemin koşulları gereğince teminat kullanımını mevcuttur fakat hisse fiyatlarındaki aşırı yükseliş teminat tamamlamayı olanaksız kılmaktadır (Cecchetti, 1992: 3-7).

1929 krizi borsada meydana gelen çöküş ile özdeşleşmiş bir kavram olarak literatüre geçmiş bulunmaktadır. Krizin ana etmeni her ne kadar borsada meydana gelen çöküş olarak gözlemlense de başka gerekçeleri de mevcuttur. Her ne kadar finans temelli bir kriz olarak gözlemlense de temelinde reel sektördeki bir dizi sorunlar da yer almaktadır. Altın standardının ince bir denge üzerinde yer alması, Klasik iktisadi ekolün yaygınlığı sonucunda üretimdeki aşırı artış, parasal daralma gibi hususlar krizi ortaya çıkaran diğer etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle

borsa çöküşünün kriz ile özdeşleştirilmesindeki temel husus krizin diğer ülkelere yayılmasına yol açan unsurun borsa nezdinde gerçekleşmesidir. Reel alanda yaşananlar krize ciddi bir zemin oluşturmuştur. Reel alanda üretici tarafında stokların aşırı yükselmesi ve tüketici tarafında talebin daralması krize resmen davetiye çıkarmıştır (Armanious, 2011: 1-3).

1929 Krizinin oluşumuna yol açan panik nitekim 24 Ekim Perşembe günü tam olarak ortaya çıkmıştır. Krizin oluşumuna yol açabilecek tüm etmenler yaşanmış ve beraberinde panik ortaya çıkınca yatırımcılar borsadaki likit varlıklarını nakde dönüştürme çabası içine girmişlerdir. Yaşanan panik o denli yüksek boyutlara ulaşmış ki yatırımcılar varlıklarını nakde dönüştürmek için adeta yarış içine girmişlerdir. Borsadaki tüm senetlerin değer kaybı iki yıllık bir sürede yüzde doksan seviyesine gelmiştir. Bu durum beraberinde aşırı düşüş yaşayan işletmeler nezdinde iflasa yol açmıştır. Krizin etkisi ne yazık ki ABD ile sınırlı kalmamış ve Dünya'ya yayılmaya başlamıştır. İngiltere, Almanya, Fransa gibi ülkelere de krizin yayılması hem uzun dönemli bir durgunluğu hem de küresel bir durgunluğu beraberinde getirmiştir (Buluş & Kabaklarlı, 2010: 4-5).

1929 Krizi beraberinde ekonomide yeni akımları ortaya çıkarmıştır. Kriz öncesi dönemde hâkim olan üretim tabanlı serbest piyasa ekonomisi yerini talep yönlü devlet müdahalesi içeren yeni bir akıma bırakmıştır. Talep yetersizliği krizin temel nedeni olarak değerlendirilmiştir. Eksik istihdam, resesyon gibi hususlar talep yetersizliği ile açıklanmaya çalışılmış ve dönemin politikacıları krizden çıkmak için parasal temellere dayalı harcama artırıcı politikalara yönelmişlerdir. Sorunun temeli istihdamın yeniden tam istihdam düzeyine ulaştırılması şeklinde değerlendirilmiş ve bu durumun nasıl aşılabacağı sorusuna talebin artırılması şeklinde politik aşamada cevap verilmiştir (Stojanov, 2009: 295-297).

Kriz sonrası dönemde değerlendirilmesi gereken ilk hususun elbette ki arz ve talep dengesi olduğu aşıkardır. Fakat kriz sonrası dönemde uygulanan talep artırıcı politikalar para politikaları temellerine dayandırılmıştır. Bu noktadan hareketle Keynes ve Minsky klasik dikotomi adı verilen parasal değişkenlerin reel değişkenleri etkilemediği varsayımını incelemeye hatta eleştirmeye başlamışlardır. Keynes temelde Wicksell' in genel denge yaklaşımındaki iki hususu eleştiri gündemine almıştır. Bunlardan ilki faiz oranına ilişkindir ve para arzında meydana gelen her değişimin faizi düşürmeyeceği hatta doğal faiz olarak adlandırılan faizin esnekliğinin değiştiği faiz düzeyinin toplumlara göre farklılık göstereceğidir. Bu durum esasen likidite tuzağına işaret etmektedir. Keynes'in ikinci eleştiri konusu ise kredi arzının artırılmasının her zaman harcama artışına yol açmayacağı şeklindedir. Keynes' e göre kredi arzından ziyade tasarruf ve yatırım piyasa koşulları neticesinde belirlenecek hususlardır (Detzer & Herr, 2014: 10).

Keynes'in 1929 krizine yönelik çözüm çalışmasının temelinde kamu müdahalesinin yer almasının başat faktörü Keynes'in kriz kavramına bakış açısından kaynaklıdır. Keynes'e göre ekonomik krizin temelde iki sebebi mevcuttur. Bunlardan ilki sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesidir. Bu durum beklenti ile öngörülememişse kriz etkisi ne yazık ki daha büyük ölçekte olacaktır. Bu durum 1929 Ekim ayında ABD borsasının çöküşü ile özdeşleşir niteliktedir. Çünkü yatırımcılar yatırım yaptıkları hisse senetlerinde sermayenin marjinal verimliliğinin azalabileceğini öngörmemiştir. Öte yandan krizin diğer sebebi talep yetersizliğidir. Marjinal tüketim eğiliminde meydana gelen azalma tasarruflara olumlu etki edecek beklentisinin yanı sıra fakir ve zengin arasındaki makasın açılmasına neden olacaktır. Tasarruf zengin kesimde meydana gelirken tüketim eğilimi fakir kesimde gerilemeyecektir. Bu durum ilerleyen süreçte talepte ciddi düşüş oluş-

turacak ve beraberinde krize yol açacaktır (Özpençe & Özpençe, 2013: 199; Ge & Liu, 2010: 21).

1929 Krizine yönelik Keynes'in bu bakış açısı kriz döneminden Keynes tarafından yazılacak genel teorinin ortaya çıkmasına kadar ki sürede hakim olan Ortodoks politikanın çaresizliği ile desteklenebilecek bir ortam oluşumuna yol açmıştır. Gerek faiz oranı gerekse kredi arzı ile sağlanmaya çalışılan genişletici para politikası sorunu çözmeye yeterli olamamıştır. Öte yandan Keynes' in ifadesinde yer aldığı gibi sermayenin marjinal verimliliğinin artırılması özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilmek istenirse çok fazla sermaye yatırımına ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü bunu kamu sektörünün finanse etmesi ekonomi açısından daha makul olacaktır. Bu durum Birleşik Krallık başbakan adayı Lloyd George tarafından seçim vaadi olarak İngiltere'de kullanılmıştır. Borçlanma yoluyla finanse edilecek bir bayındırlık harcamasının krize çözüm olabileceği savunulmuştur (Minsky, 1976: 5-6).

İngiltere'de yaşanan bu gelişmeler ne yazık ki gündeme alınmamış ve bu durum paranın el değiştirmesi olarak eleştirilmiştir. Kriz ilginç bir şekilde uzunca bir süre çözüme kavuşturulmayı beklemiş ve etkileri uzun süre hüküm sürmüştür. Kriz öncesi dönemde hakim olan klasik ekol etkilerini hala göstermeye devam etmiş ve kriz sonrasında çarpanın sıfır olduğu inancı ile ekonomiye müdahaleden uzak durulmaya çalışılmıştır. Devam eden süreçte mali teşviklerin kaldırılması bile gündeme gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler kriz etkisinin neden uzun yıllar sürdüğünün bir göstergesidir (Skidelsky, 2011: 5-7).

Talep kavramı tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve dış ticaretin bileşimidir ve Keynes' e göre yetersiz talep sonucunda durgunluk ve beraberinde işsizlik meydana gelmektedir. 1929 krizinde yaşanan sorunun temeli de buna dayanmaktadır ve krizin çözülmesi için talebin artırılması gerekmektedir. Kriz ortamı

gibi belirsizliklerin olduğu bir dönemde güven endeksleri düşecek ve sorun daha da büyüyecektir. Tüm bu hususların yaşanmasının yanı sıra talebi artırabilecek otorite dönemin koşullarında şüphesiz kamu olarak değerlendirilmiş ve kamu kesiminin talebi artırabilmesi için borçlanma olağan bir kamu geliri olarak düşünölmeye başlanmıştır. Kriz sonrası dönemde kurulan uluslararası finans kuruluşları bu durumun kanıtı niteliğindedir (Jahan vd., 2014: 53).

Kriz sonrası iktisadi akımlar kapsamında değerlendirme yapılacak olursa 1973 krizi öncesinde iktisat alanındaki önemli bir gelişme Yeni-Keynesyen iktisattır. Klasik iktisat ve Keynesyen iktisat ekonomideki olgulara çok katı açıklamalar getirmişlerdir. Bu iki yaklaşımın sentezi niteliğinde ortaya çıkan yeni-keynesyen yaklaşım ekonomi açısından daha kabul edilebilir açıklamalarda bulunmuştur. Hicks ve Hansen tarafından savunulan bu yaklaşımın en önemli katkısı IS-LM modelleri olmuştur. Faiz değişkeni ve milli gelir arasında sistematik bir açıklama getirilmiştir (Gordon, 1990: 1116-1117).

1970' li yıllara kadar kapitalist sistemin devam ettiği aşikârdır. Kapitalist sistem 1970' li yıllarda krizin içine girerek ekonomi alanında yeni bir uygulamanın yolu açılmıştır. Piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi şeklindeki bu uygulama neo-liberal akım olarak ifade edilmektedir. Kimi görüşe göre 1929 krizinin uzun dönem etkisinden kaynaklı 1973 krizi etkileri bakımından kapitalist sistemin çok fazla eleştirilmesine yol açmıştır ve bu durum sonucunda neo-liberal anlayış yaygınlaşmıştır. Esas olan krizi ortaya çıkaran sebep yerine maliye politikasına bakışın petrol krizi ile yeniden değişime uğradığıdır (Karayılmazlar & Kargı, 2009: 22-23).

2.2.3. 1973 Krizi ve Yeni İktisadi Akımlar

Ekonomide yaşanan köklü sorunlar şüphesiz köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. 1929 buhranı öncesinde hakim olan li-

beral anlayış yerini kapitalist bir düzene bırakmıştır. Zaman içerisinde yaşanan yeni sorunlara cevap veremeyen Keynesyen anlayış 1960'lı yılların başında eleştirilmeye başlanmıştır. Sorunun temeli teorilerin yanlış olmasından kaynaklı değildir. Sorun ekonomi kavramının kendisidir ve ekonomi sürekli değişime uğramaktadır. Değişime uyum sağlamak ekonomik öğretilerinde değişimi ile mümkündür. Aslında literatürde birbirlerinin eleştirisi veya ikamesi gibi görünen iktisadi akımlar gerçek hayatta birbirlerinin tamamlayıcılarıdır.

1960'lı yılların başında eleştiri yağmuruna tutulan Keynesyen teori, para politikası özelinde eleştirilmeye başlanmıştır. Yeni bir akımın öncüsü olan Milton Friedman, Keynesyen politikaları eleştirmeye başlamıştır. Değişimin başlangıcını ise şüphesiz ülkelerin düşen kar marjlarında değerlendirmemiz gerekmektedir. Keynesyen öğretisi sonucunda hakim olan ekonomik büyümenin kamu önderliği düşen kar marjları neticesinde eleştirilirken çözüm olarak dış ticaret gündeme gelmiştir. Kapitalist bir yapıdan liberal yapıya dönüşme gerekliliği düşen kar marjlarını ikame etmek için başvurulmak istenilen dış ticaret sayesinde ortaya çıkmıştır. Yeni paradigma bu sebeple eleştiriye başlamış bulunsa da 1973'te yaşanan kriz faturanın tamamen Keynesyen teoriye kesilmesine yol açmıştır (Üzar, 2017: 284).

1973 krizi savaşın veya siyasi çatışmanın ekonomiyi nasıl etkileyebileceğinin bir kanıtı olarak ortaya çıkmıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında İsrail ve Arap Birliği Ülkeleri⁶ arasında gerginlik yaşanmıştır ve yaşanan bu gerginlik iki milleti savaşa götürmüştür. Savaş sonucunda yenilgiye uğrayan Arap Birliği ülkeleri birlik halinde tekrar saldırmışlar ve tekrar yenilgiye uğradıklarında Dünya'ya petrol ambargosu uygulama kararı almıştır. Esas olarak

⁶ Arap Birliği 1936 yılında Irak ve Suudi Arabistan arasında ittifak nezdinde kurulmuştur. Modern anlamda birlik ise 1945 yılında Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye devletleri tarafından oluşturulmuştur. Bkz. (10.05.2022 <http://www.mfa.gov.tr/arap-ligi.tr.mfa>)

krize etki eden husus bu ambargodan kaynaklıdır. Üretim açısından petrole bağımlı olan Dünya bu durumdan çok ciddi zararlar etkilenmiş ve kriz kaçınılmaz olmuştur (Örki, 2019: 5).

1973 öncesinde aslında kısmi bir ambargo örneği mevcuttur. 1967 yılında kota yoluyla kısmi bir ambargo Arap Birliği tarafından uygulamaya koyulmuştur. Bu durum ülkeleri, miktar bazında üretime etki ettiği ve fiyat yönünden bir olumsuzluk içermediği için, derinden etkilememiştir. Fakat petrol bağımlılığı ve alternatif enerji kaynakları birçok ülkenin gündemine girmiştir. Dönemin koşullarında petrol ihraç eden ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu bugün OPEC olarak bilinen birlik 1973 yılındaki ambargosu ile krize etki etmiştir. Önceki kota vb. uygulamaları derinden etkilememişken 1973 yılındaki ambargoda bilinen rezervlerinin %85'ini satış dışı tutmuştur. Öte yandan OPEC üyesi olmayan ülkelere yaklaşık %70 civarında fiyat artırımına gidilmiştir (Whitford, 2016: 7-8).

Petrol fiyatlarında meydana gelen bu artış petrol ihraç eden ve petrol ithal eden ülkeleri farklı şekilde etkilemiştir. Özellikle harcama eğilimleri, petrol ithal eden ülkelere kaymıştır. Bu durum kısa vadede birçok ülkede veya kısmi olarak küresel düzeyde talep artışını beraberinde getirecektir. Öte yandan petrol ihraç eden ülkelerde ise dış ticarete bozulma oluşacak ve bu ülkelerin genel ekonomik dengelerindeki ani değişime uyum sağlamaları gerekecektir. Bu gerekçelerle petrol fiyatlarında meydana gelen bu değişim ülkelerin ekonomik büyümelerini ve enflasyon oranlarını çeşitli kanallardan etkileyecektir. Bu etki dönemin koşullarında emtia piyasasının dışına taşarak para ve maliye politikalarını da etki altına alarak politika değişimi oluşturmuştur. Yatırım belirsizliği altında arz şoku yaşayan ülkeler başta olmak üzere yeni ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır (Baffes vd., 2015: 21-22).

Ekonomide meydana gelen yeni sorunun başında stagflasyon adı verilen enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiye ezber bozan

türden bir oluşum gelmektedir. Petrol fiyatlarında meydana gelen şok etkisi farklı kanallarla ekonomik büyümeyi duraksatmış ve enflasyonu hızlandırma eğilimi başlatmıştır. Önceki dönemlerde aralarında ters yönlü ilişki bulunduğu varsayılan enflasyon ve işsizlik Keynes'in öğretilerine ters bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. 1960'lı yılların başında ortaya çıkan parasal yaklaşım ise bu gerekçe ile eleştiri yağmuruna tuttuğu Keynes veya Keynesyen iktisadi daha derinden eleştirmiş ve krizin faturasını bu akıma kesmiştir. Petrol krizinin iktisadi akımlar açısından en önemli etkisi maliye politikasına tepki yaklaşımları olarak adlandırılan yeni akımların ortaya çıkmasıdır. Yeni akımların birçoğunun temelinde stagflasyon adı verilen sorunun çözümü yer almaktadır (Congdon, 2007: 135).

Parasalcı yaklaşımın stagflasyon çözümünde ön plana çıkmasının temelinde yer alan husus iki şekilde değerlendirilebilir. 1870'li yıllarda başlayan özel kuruluşların kredi verme yetkisi petrol krizinin yaşandığı döneme kadar serbest bırakılmıştır ve para arzı neredeyse hiç kontrol altına alınmamıştır. Öte yandan ülkelerdeki kar marjlarının düşmesi dış ticareti önemli hale getirmiş ve dış ticarete serbestleşme birçok iktisatçı tarafından kaleme alınmıştır. Bu gerekçelerle Keynes veya Keynesyen teorinin ortaya attığı kapitalist sistem petrol krizi ile geçerliliğini yitirmiş ve parasalcı yaklaşım yeniden klasik yaklaşıma dönüşmesi gerekliliği savunurken diğer taraftan stagflasyon kavramına para teorisi ile çözüm geliştirmiştir (Ryan-Collins, 2015: 6-8).

Parasalcı yaklaşım stagflasyon sürecine Keynesyen sistemi eleştirerek çözüm geliştirmiştir. Keynesyen ekonomiye göre piyasanın bünyesinde istikrarsızlık mevcuttur ve bu istikrarsızlığın çözümü için kamu müdahalesi gereklidir. Parasalcı yaklaşım ise piyasanın istikrarlı olduğunu savunmaktadır. Piyasadaki istikrarı bozan unsur ihtiyari para ve maliye politikalarıdır. Parasalcı yaklaşıma göre ihtiyari para ve maliye politikaları uygulanmamalıdır.

Öte yandan parasalcı yaklaşıma göre enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Enflasyonun önlenmesi için para arzının ekonomik büyüme oranı kadar artırılması gerektiğini savunmaktadır (Turhan, 1987: 442).

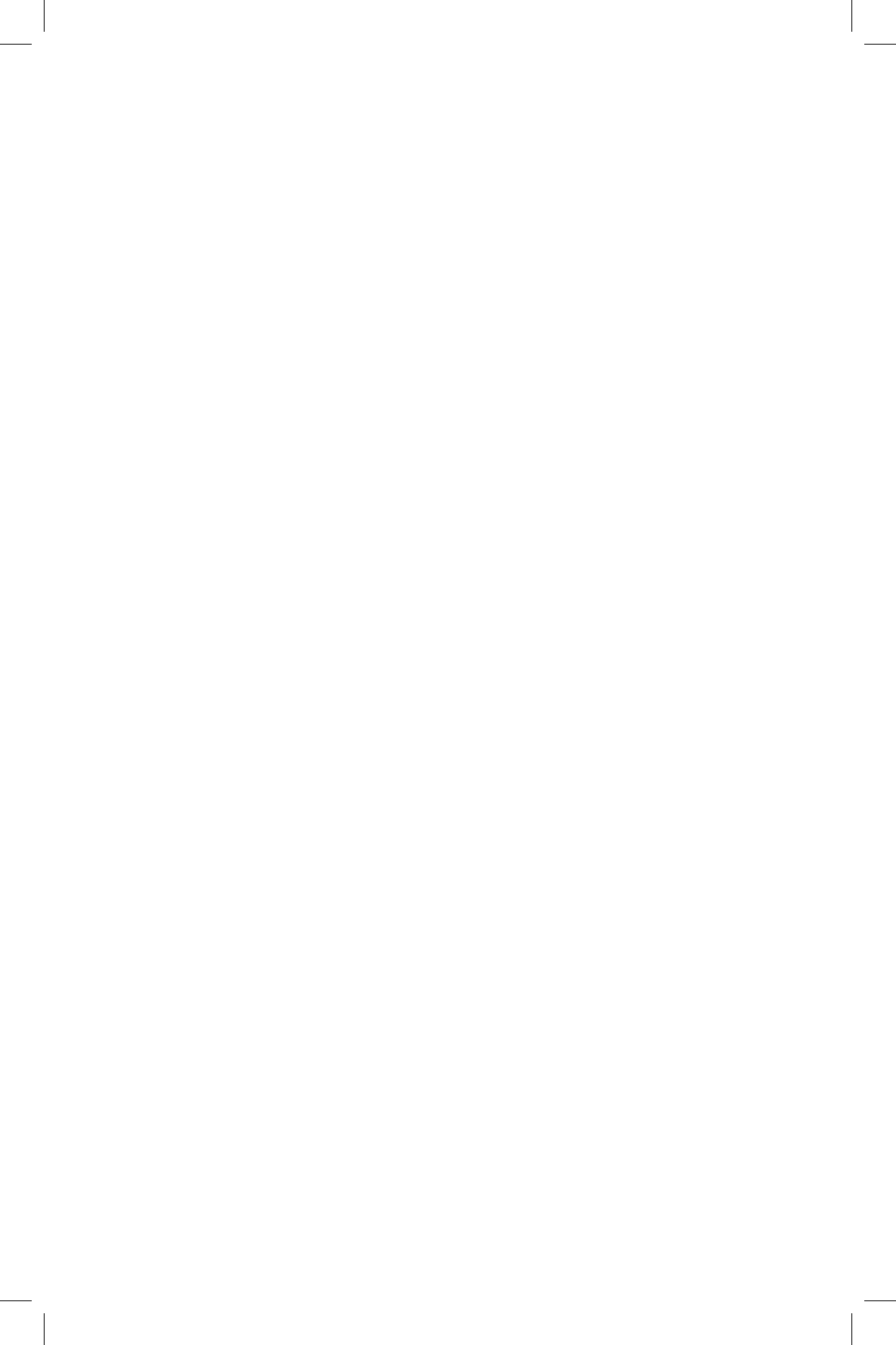
Parasalcı yaklaşımla kesişen bir yapıda yeni bir akım daha ortaya çıkmış ve petrol krizi sonrası süreçte Keynesyen öğretinin açığını gidermek için ekonomi alanında yeni öğretiler ortaya koymuştur. Enflasyonun sebebini para arzındaki gereksiz artışlarla açıklayan arz yanlı iktisat kamu müdahalesini optimal vergi oranı yaklaşımı ile eleştirmiştir. Arthur Laffer'in önderliğindeki bu akım kamu harcamalarının artırılması sonucunda bütçe açıklarının baş göstereceğini ve vergi indirimleri ile yatırımların artırılabilirliğini savunmuştur. Bu dönemde arz yanlı iktisadın çok fazla gündeme gelmesinin nedeni ise 1920'li yıllarda ve 1960'lı yıllarda uygulanan vergi indirimlerinin başarısından kaynaklıdır. Üstelik Petrol krizine yönelik mevcut iktisat teorilerinin başarısız olması da bu akımın gündeme gelmesinin önemli bir nedenidir (Lucas, 1990: 294, Gwartney, 2008: 483).

1970'li yıllarda Keynesyen ekonominin gözden düşmesi parasalcı yaklaşım, arz yanlı iktisat gibi akımların yanı sıra yeni klasik iktisat adı altında klasik ekolün yeniden değerlendirildiği bir akım daha ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasının temelinde Dünya'daki liberalleşme ihtiyacı yer almaktadır. Keynesyen ekonominin yaşanan sorunlara cevap verememesi de bu durumun hızlanmasına yol açmıştır. Öte yandan bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler neo-liberal yaklaşımların yeniden gündeme gelmesine ve hatta yaygınlaşmasına zemin oluşturmuştur. Böyle bir ortamda piyasaların kendiliğinden dengeye gelebileceğini ve bireylerin rasyonel olduğunu savunan bir görüş kısa sürede parlamıştır. Stagflasyon kavramını kamu müdahalesi sorunu olarak değerlendiren bu yaklaşım parasalcı yaklaşımdan

daha sistematik cevaplar getirdiği için de 1980'li yıllarda yaygın bir etki alanına sahip olmuştur (Biol, 2015: 576-578).

Yeni klasik iktisadın bir diğer önemli öğretisi ise stagflasyon sürecine ilişkin NAIRU kavramını öne sürmesidir. Doğal işsizlik yerine enflasyonu hızlandırmayan işsizlik kavramını öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşım ile daha önceleri aralarında ters yönlü ilişki bulunduğu varsayılan enflasyon ve işsizlik kavramına farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Philips eğrisi uzun dönemde dikey bir doğrudur şeklindeki önerme ile enflasyon ve işsizlik arasında kısa dönemde ters yönlü ilişkinin olabileceği ve uzun dönemde aralarında ilişki olmadığı savunulmuştur (Spahn, 2016: 1-2).

Ekonomik krizler en genel ifadeyle makroekonomik değişkenlerdeki kabul edilebilir sınırları aşan değişim ve şoklardır. Piyasada etkinliği bozarak genel ekonomiye zarar veren krizlere neden olan faktörler ve olası çözüm yolları iktisadi doktrinler nezdinde önemli bir tartışma alanıdır. Diğer taraftan ekonomik krizler genel ekonomik algıyı da değiştirebilmektedir. Nitekim yukarıda bu durumun örnekleri sıralanmıştır. Ekonomi, sosyal bir bilim olduğu ve öznesinde insan olduğu için değişkenliğe sahiptir. Bu değişimler kimi zaman krizler neticesinde meydana gelmiştir. İktisadi doktrinler de meydana gelen krizin etkilerine göre kimi zaman kamu müdahalesini savunurken kimi zaman karşı çıkmıştır. Kesin olan şudur ki krizin sebebi kamu kesimi bile olsa yetkileri ve özellikleri dolayısıyla krizin çözümü için gerekli olan harcama, regülasyon ya da borçlanma yine kamu kesimi nezdinde olacaktır. Türkiye'de kuruluşundan itibaren birçok krize ev sahipliği yapmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER

3.1. Türkiye'deki Ekonomik Krizler

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze kadar birçok ekonomik sorun ve krizle karşılaşmıştır. Kuruluş yıllarında ağırlık verilen kamu mali disiplini ilerleyen yıllarda bozulmalar yaşamaya başlamıştır. İkinci dünya savaşı döneminde milli gelirden düşüşler meydana gelmiş ve enflasyon sorunu gündeme gelmiştir. 1950-1960 arası dönemde moratoryum bile ilan edilmiştir. 1960 sonrası planlı dönemde siyasi arenadaki istikrarsızlıklar ekonomide derin yaralar açmış ve 1970'lerde meydana gelen petrol krizi ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1980 sonrası dönemde de gerek siyasi bunalımlar gerekse ekonomik bunalımlar krizlerle sonuçlanmıştır. 2000 sonrası döneme gelindiğinde ise 2001 yılındaki bankacılık krizi ekonomiyi olumsuz etkilerken 2008 küresel krizi de milli gelirden bir daralma meydana getirmiştir.

Türkiye ekonomisinde kırılmaların ve krizlerin çok olmasının birçok sebebi bulunmakla birlikte bunların başlıca sebeplerinden birisi siyasi istikrarsızlıklar olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan IMF ile yapılan anlaşmalar yeterli düzeyde etkinlik sağlamadığı için uzun yıllar borç sorunu yaşanmıştır. Tüm bunların yanı sıra döviz darboğazları uzun yıllar etki gösterdiği için ekonomik reformlar sıklıkla başvurulmuş araçlar olmuştur. Türkiye'deki krizleri dönemlerine göre ele alarak ardından bir ampirik uygulamaya yer verilecektir.

3.1.1 Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Krizi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki iktisadi durumun net bir şekilde ortaya konulması için kuruluş öncesi gelişmelere yer verilmelidir. 18. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl boyunca dünya üzerindeki ekonomilerin çoğunun sanayileşme, ticaret ve sömürgecilik peşinde koştuğu birçok kaynakta yer almaktadır. Yeni ekonomik düzenin bir gerekliliği gibi görülen ve zenginliğin kaynağı olarak değerlendirilen bu akımlar birçok ülkede gözlemlense de Osmanlı Devleti bu pratiklerden uzak kalmış ve emek ve sermayeyi odağına alarak üretim hacmini artırmaya çalışmıştır. Ülke nüfusunun büyük bir kısmının tarım sektöründen geçim sağladığı göz önüne alındığında sermaye faktöründeki artış daha çok tarımsal faaliyetlere bağlı ve düşük düzeyde gelişim göstermekteydi.

Tarımın en önemli sektör olduğu bir ekonomide sermaye artışının teşviki için çabalar dönemin koşulları gereğince sanayileşme ile desteklenmeliydi. Nitekim makine üretimlerinin ivmelenmeye başladığı 1910'lu yıllarda Osmanlı'da sanayi sektörü oldukça düşük seviyelerdeydi. Bu sorunun üstesinden gelmek adına 1913 yılında "Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati" yasası çıkarılmış olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da önemli bir süre sanayileşme sorunu baş göstermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk önderliğinde I. İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin temel odak noktası sanayileşme atılımı sağlanması olmakla birlikte bu atılımı gerçekleştirecek kesim özel sektör olarak düşünülmüştür (Karabıçak, 2013: 265).

Osmanlı Devleti'nin özel sektörde sermaye birikime yol açacak ekonomik uygulamalarının yetersizliği, savaşın etkileri ve Osmanlı döneminde tarımda mülkiyetin kamuya ait olması gibi gerekçelerle özel sektörün sermaye birikiminin yetersizliği, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararın uygulanmasına engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla başta liberal bir ekonomik sistem uygulamaya

konulmak istenilmiş olsa da sermaye yetersizliği gibi gerekçelerle bu karar ertelenmiştir. Bir nevi karma ekonomik sistem ihtiyaçlar doğrultusunda tercih edilmiştir. Fakat sanayileşme atılımları ivme kazanamamıştır. Tarım sektörüne zarar vermeden sanayileşme atılımlarının sağlanması için 1927 yılında “Teşvik-i Sanayi Kanunu” hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir (Kasalak, 2012: 69-71). Uzun yıllar yürürlükte kalan bu kanun özel sektörü destekleme ve özendirme faaliyetleri ile kamu kesiminin önderliğinde olan sanayileşme atılımı özel sektöre aktarmayı amaçlamıştır.

Kuruluş yıllarında Türkiye Cumhuriyeti’nin büyük savaşlardan çıkmış olduğu ve gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda oldukça güç bir dönemde kurulduğu göz önüne alındığında özel sektörün tek başına ekonomik alanda muzaffer olması beklenmemelidir. Dolayısıyla kamu kesimi özel sektörü teşvik edecek her türlü girişimlerde bulunmuştur. Özel sektörün içinde bulunduğu imkanların yetersizliği neticesinde kamu kesimi özellikle toplumu ilgilendiren ve sosyal fayda sağlayacak alanlarda üretimde öncü olmuştur.

Klasik iktisadın yaygın kabul gördüğü bu dönemde Atatürk denk bütçe uygulamasına son derece önem vererek mali bağımsızlık konusuna dikkat çekmiştir. Kuruluş yıllarında özellikle ekonomik bağımsızlığa dikkat edilerek özel sektörün teşvik edildiği görülmektedir. Kamu mali disiplini için bütçe denkliliğine son derece önem verilmiş, kontrollü para arzı politikası uygulanmış ve dış istikrar için ödemeler bilançosunun denkliliğine önem verilmiştir. Kamu harcamalarının finansmanında ise öncelik vergiler olmuştur (Vural, 2008: 83). Liberal ve sosyalist akımların dünyayı adeta iki bloğa dönüştürdüğü bu dönemde her iki politika için de temkinli olunarak kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, özel sektörde ise sanayileşme atılımlarının sağlanmasına yönelik politikalara ağırlık verilmiştir.

Kuruluş yıllarındaki bir diğer sorun ise Osmanlı Devleti'ne ait borçların devredilmiş olmasıdır. Borçların ödenmesinin kamu mai disiplinine zarar vermemesi için oldukça hassas davranılmış ve kapitülasyonlar kaldırılması için gümrük tarifelerinden yararlanılmıştır. Gümrük tarifeleri ise Osmanlı Devleti'nin 1916 yılındaki spesifik gümrük tarifelerine göre ayarlanmıştır. Kuruluş yıllarındaki genel ekonomik koşul ele alındığında dış ticaretin sınırlı düzeyde olduğu, kamu mali disiplini sağlandığı, özel sektörün sanayileşme atılımları için teşvik edildiği ve kolektif ihtiyaçlar için gerekli üretimin kamu kesimi tarafından yerine getirildiği ifade edilebilir (Eroğlu, 2007: 64-66).

1929 yılına gelindiğinde Klasik iktisat önderliğinde yaygın uygulama alanı bulan liberal politikalar çok büyük bir krizle karşı karşıya gelmiştir. Amerika'da başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan kriz liberal akımların sorgulanmasına yol açmış ve birçok ekonomi ağır darbeler almıştır. 1929 Krizi Türkiye Cumhuriyeti'ni etkilemiş olmakla birlikte dönemin Türkiye'sindeki dinamikler ele alındığında dış kaynaklı krizin iç dinamiklerle daha çok etki ettiği görülmektedir.

Krizin Türkiye'ye etkileri ele alındığında yaşanan gelişmelerin başında tarım sektöründe talebin düşmesiyle birlikte fiyatların aşağı yönde hareket etmesi gelmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nden kalan borçların vadesinin gelmesi, dış ticaret açığının artması sonucu Türk Lirasının değer kaybetmesi krizin genel etkileri olarak ifade edilebilir. Atatürk, krizi "milli para buhranı" olarak tanımlamış ve hükümetten acil önlemler almasını talep etmiştir (Ezer, 2010: 430).

Dönemin hükümeti, ithalatı azaltıcı önlemler almış ve dış borç ödemelerini gözden geçirmiştir. Diğer taraftan milli paranın değer kaybına istinaden 1930 yılında "Türk Parasının Kıymetini Koruma" hakkında kanun çıkarılmıştır. Tüm bunların yanı sıra para arzında artış gerçekleştirilmemiş, enflasyon belirli bir dü-

zeyde sabit tutulmaya çalışılmış ve kamu mali disiplininin taviz verilmemiştir (Özkaraca, 2019: 186). Kriz tarım ürünleri fiyatlarına zarar verdiği için taban fiyat uygulaması, destekleme alımları ve ucuz kredi yoluyla ekonominin ağırlıklı sektörü olan tarım korunmaya çalışılmıştır. 1929 krizi dış kaynaklı olduğu için ve ülke içi ekonomik koşullar disiplin içerisinde yürütüldüğü için ve hızlı müdahale gerçekleştirildiği için krizin etkileri diğer ülkelere nazaran daha düşük düzeyde olmuştur.

1929 krizi etkileri bakımından oldukça önemlidir. Çünkü liberal politikaların yaygın kullanıldığı bir dönemde arzı karşılayacak talep kalmamıştır. Bir diğer ifadeyle arz talep uyumsuzluğu çok yüksek boyuta çıkmıştır. Teknik olarak iflasların peşin sıra gelmesi talebi artırıcı politikaların uygulanmasını güç kılmıştır. Türkiye ise 1930 yılında yaklaşık %24 düzeyinde bir daralma yaşamıştır. İzleyen beş yıl içerisinde de kimi zaman daralmalar tekrarlanmıştır. Tarımın ekonomide öncü sektör olduğu düşünüldüğünde tarım sektöründe yaklaşık %30 düzeyinde bir daralma gözlemlenmiştir. Tarımdaki talep daralması neticesinde yaklaşık beş yıllık deflasyon gözlemlenmiştir. Fiyat endeksi kriz sonrası beş yıl boyunca düşüş yaşamıştır (Işık & Duman, 2012: 81-85).

1935 yılına gelindiğinde krizin etkileri neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Diğer taraftan 1940'lara gelmeden küresel ekonominin ciddi düzelme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra patlak veren ikinci dünya savaşı ülkeleri etkisi altına lamaya başlamıştır. 1939-1945 yılları arası savaşa girilmemiş olmamasına rağmen savaş ekonomisi uygulanmıştır. Bu olumsuz gelişmeler ışığında 1940 yılında “Milli Korunma Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanun çerçevesinde hükümete olağanüstü yetkiler tanımlanmıştır. Milli korunma kanunu içerdiği yetkiler bakımından ekonominin tümüne ilişkin düzenleme yetkisini hükümete vermiştir. Milli korunma kanunundaki düzenleme alanları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Öztürk, 2013: 140-145);

- Kamu kesimi, özel sektöre ait sanayi ve maden tesislerinin ne miktarda üretimde bulunacağını ve hangi malları üreteceğini belirleyebilecektir.
- Kamu kesimi, ihtiyaç ve gereklilik duyduğu her hâlükârda tazminat karşılığında kamulaştırma yapabilecektir.
- Tarım alanlarında hangi ürünlerin yetiştirileceğini belirleyebilir ve 500 hektar üzeri arazileri tazminat ödeyerek bizati işleyebilecektir.
- Kişilere ait araçlar, kamu kesimi tarafından belirlenecek bedel doğrultusunda istenilen yerde çalıştırılabilir ve gerek görülürse satın alınabilir.
- Özel sektör yatırım yapacağında kamu kesiminden izin almak zorundadır ve ayrıca üretim tesislerinin atıl kalmaması için gerek görüldüğünde kamu kesimi üretimi devralabilir.

Milli korunma kanunu kapsamında kamu kesiminin ekonomiye müdahale yetkisi geniş kapsamlı olarak düzenlenmiştir. Yatırımlardan dış ticarete birçok alan savaş sebebiyle kamunun denetim ve gözetimine tabi olmuştur. Girişimcilik kısıtlanmış ve özel sektör bir nevi ikinci plana atılmıştır. Bir zorunluluk kapsamında uygulanan bu tedbirler ekonomi alanında önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. 1945 yılına gelindiğinde savaşın etkileri derinden hissedilmeye başlanmıştır. Savaş ihtimaliyle genç nüfus askere çağrılmış ve tarımsal üretimde ciddi daralmalar meydana gelmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler ışığında fiyatlar genel düzeyi aşırı artış göstermiş ve 1946 yılının Eylül ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk devalüasyonu gerçekleşmiştir (Yardımcı & Kutlutürk, 2019: 48-53).

Gerek devalüasyon kararları gerekse siyasi ve iktisadi alandaki dönüşümler neticesinde 1946 yılında ithalattaki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Diğer taraftan kapalı ekonomi anlayışı terk edilmeye iç piyasaya yönelik ekonomik müdahale anlayışının terkedilmeye başlandığı görülmektedir. Dönemin koşulları gereği kamu kesimi

minin ekonomideki rolü tartışılmaya başlanılmıştır. Bu tartışmalar neticesinde devletçi politikalar biraz daha esnek hale getirilmiştir. Siyasi arenada Demokrat Parti’nin kurulmasıyla güdeme gelen liberal politikalar ve baskılar da bu dönemde etkili olarak devletçi politikaların kısmen de olsa azaltıldığı gözlemlenmiştir (Üsdiken, 2003: 125-127).

3.1.2. 1950-1960 Dönemi ve 1958 Krizi

1950-1960 dönemi Demokrat Parti’nin on yıl kadar iktidarda kaldığı ve iktisadi anlamda önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Demokrat Parti’nin liberal politika görüşünü savunması ve öncelikli hedefleri arasında yüksek büyüme oranı olduğu dikkate alındığında kamu kesimi yerine üretimin özel sektöre enjekte edilmesi için politikalar üretildiği görülmektedir. Bir dizi özelleştirme girişimlerinin hayata geçtiği bu dönemde kimi kamu kurumları anonim şirkete dönüştürülerek yabancı yatırımcıların ortak olmasını sağlayacak altyapı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Dış ticarete serbestleşme ve dışa açılma politikaları da gündeme gelmiş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

Politik açısından liberal ekonomi düzenine doğru önemli atılımlar gerçekleştirse de başlardaki ekonomik konjonktür bu duruma elverişli olmamıştır. Kore savaşının başlaması gibi etmenler de eklenince başlarda istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Her ne kadar kamunun ekonomideki payının azaltılması, üretimin özel sektöre aktarılması ve liberal politikaların yaygınlaştırılması istenirse de dönemin verileri incelendiğinde bu amaçların hayata geçirilemediği görülmektedir. Örneğin imalat özel kesime aktarılma istenilmiş olmakla birlikte 1950 başında kamunun imalat sanayideki tesisi 103 iken; 1960’a gelindiğinde bu sayının 200’ün üzerine çıktığı görülmektedir (Danış, 2018: 97-101). Diğer taraftan kamunun ekonomideki payının bir göstergesi olan kamu harcamalarının da önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Yüksek ekonomik büyüme hedefi için yapılan kamu harcamaları

kaynakların kamu kesimi nezdinde kullanıldığıının bir göstergesidir ki nitekim kamu gelirleri de bu durumundan etkilenmiştir. Çünkü kamu harcamalarının bir kısmı dönemin KİT'lerinde meydana gelen zararların giderilmesi için kullanılmıştır.

1954 yılına gelindiğinde ekonomide birçok sorun baş göstermeye başlamış ve özellikle dış ticaret alanında önemli sorunlar meydana gelmiştir. Ekonomik büyüme amacı için başvuru krediler düzensiz ve verimsiz alanlarda kullanılmaya ve dahası kamu açıklarının finansmanına kullanılmıştır. Bu durumun olağan sonucu olarak da parasal genişleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ekonomide yaşanan bu olumsuzlukların giderilmesi için liberal politikalarla bağdaşmamasına rağmen milli korunma konunu yürürlüğe sokulmuştur (Yılmaz, 2005: 38-44).

Bu dönemde hem para politikasında hem de maliye politikasında genişletici politikalara yer verildiği görülmektedir. Üretim ya da milli gelirdeki artış istenilen düzeylere taşınabilseydi para politikasındaki genişleme esasen bir sorun olmayacaktı. Keza dönemin hükümeti de bu görüşe sahipti. Fakat büyüme hedefleri istenilen düzeye ulaşılamayınca ve Merkez Bankası kaynakları emisyon oluşturacak şekilde kullanılınca enflasyon kaçınılmaz oldu. Tedavülde bulunan para miktarının yaklaşık dört katı kadar arttığı bu dönemde enflasyon eğilimi ivmelenmiş ve 1958 yılına doğru genel ekonomide olumsuz koşullar baş göstermeye başlamıştır. KİT' zararlarının karşılanması için kamu kredilerinde de artış olunca enflasyon kalıcı bir forma dönüşmeye başlamıştır (Özçelik, 2010: 136-141).

1958 yılına gelindiğinde ise borç yükünün oldukça yüksek düzeye çıkmasının sonucunda kamu kesimi işlevlerinde sekteler görülmeye başlanmıştır. Dış kaynaklı finansman yoluyla büyüme istenilen düzeyde sağlanamadığı için ve 1958 yılına gelindiğinde vadesi geçmiş ve ödenmemiş dış borç düzeyi oldukça yükselmiştir. Kamu kesiminin artan açıkları gideremediği, mali disiplini

bozulduğu ve kaynakların yükümlülükleri karşılama yetersiz olduğu böyle bir dönemde moratoryum kaçınılmaz olmuştur.

1958 yılında moratoryum ilanıyla birlikte ülke ekonomisi ve verimsiz kamu harcamalarının da bir sonucu olarak devalüasyona maruz kalmıştır. Dahası IMF istikrar programını uygulamak zorunda kalmıştır. İstikrar programının içeriği ise aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır (Alptekin, 2009: 475-477);

- Katlı kur sistemi uygulama konulacak
- Sıkı para politikası uygulamalarına geçilecek
- KİT’ler fiyat artışları yaparak açıklarını giderecek
- İthalat rejimi yeniden gözden geçirilecek
- Bütçenin denklığı için harcamalar kısılacak
- Yatırımlar verimli alanlara kanalize edilecek

İstikrar tedbirleri kapsamında alınan bu kararlar ekonomide yaşanan kriz etkilerinin ne düzeyde olduğunun bir göstergesidir. Nitekim alınan kararlar neticesinde ithalatta önemli bir kısıtlama söz konusudur ve bu durum refahı olumsuz etkileyecektir. Diğer taraftan KİT’lerin fiyat artışları hem refahı olumsuz etkileyecektir hem de iç piyasadaki talebi daraltacaktır. Sıkı para politikası uygulamaları enflasyonu düşürücü bir etki oluşturacaktır fakat faizleri yükseltecek ve iç piyasadaki yatırımlar daha maliyetli hale gelecektir.

3.1.3. 1970-1980 Dönemi ve Petrol Krizi

Arap-İsrail gerginliği 1973 yılında savaşa dönüşmüş ve Dünya daha önce yaşamadığı bir ekonomik krizle yüz yüze gelmiştir. Savaş döneminde ABD’nin İsrail’i desteklediğini düşünen petrol ihraç eden Arap ülkeler tüm dünyayı sarsacak bir krize zemin hazırlamışlardır. OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeler) ülkeleri 1973 Ekim ayında Kuveyt’te toplanarak Filistin halkının yasal haklarının güvence altına alınmasını ve İsrail’in ele geçirdiği topraklardan çekilmesini istemiştir. Bu istekler yerine getirilene

kadar petrol üretimini her ay %5 düzeyinde azaltacaklarını ve dolayısıyla petrolün çok yüksek fiyatlara çıkacağını açıklamışlardır (Öztürk & Saygın, 2017: 2-5).

OAPEC ülkelerinin almış olduğu bu karar birçok ülkede adeta şok etkisi oluşturmuştur. Petrol ihraç eden ülkeler ciddi kazançlar elde etmeye başlarken diğer ülkelerin maliyet fonksiyonlarında ciddi artışlar meydana gelmeye başladı. Petrol fiyatlarının yaklaşık dört katına kadar çıktığı göz önüne alındığında arz-talep dengesi bu durumdan son derece olumsuz etkilenmeye başladı (Demir, 2008: 231-232). Keynesyen ekonomi görüşünün hakim olduğu bu yıllarda arz-talep dengesindeki bozulma öyle bir hale geldi ki Keynesyen politikalar ekonomide yaşanan sorunlara cevap veremez hale geldi. Çünkü maliyet artışları üretimi kısıp iç piyasalarda resesyona yol açmaktayken bir yandan üretimdeki daralma fiyatları yukarıya taşımaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler girdi maliyetleri kaynaklı üretim daralması sonucu ekonomik büyümenin duraksaması eklenince kriz petrol ithal eden ülkeler açısından kaçınılmaz olmuştur.

Petrol fiyatlarındaki artış Türkiye'de de olumsuzluklara yol açarak kriz ortamı meydana gelmiştir. Diğer ülkelerde yaşanan girdi maliyetlerindeki artış Türkiye'de de kaçınılmaz son olmuştur. Fakat Türkiye petrol fiyatlarında meydana gelen artışı ilk önce doğrudan piyasaya yansıtmemiştir. 1973 yılında yaşanan bu gelişmeler ışığında borçlanmayla büyüme sağlamaya devam etmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışı piyasaya yansıtmadan hazine-den karşılayarak borçlanma ile ekonomik büyümedeki istikrarı bozmamaya çalışmıştır (Kazgan, 2012: 160-162). Nitekim borçlanmanın hazine üzerindeki yükü derinleştikçe ve 1973 sonrasındaki büyüme borca dayalı yani sağlam temeli dayalı olmadığı için kriz kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edildiği bu dönem petrol krizinin hazine üzerindeki yükü artırmasıyla soruna dönüş-

meye başlamıştır. Dolayısıyla politik olarak alınan önlem borçların ödenemeyecek vade ve tutarda olması nedeniyle ve siyasi arenadaki sık hükümet değişimleri krizi 1978 yılında ortaya çıkarmış ve IMF ile yeniden istikrar programına başvurulmuştur. Dönemin istikrar programının temel amacı dış ödemeler dengesini sağlamak olmakla birlikte 1 ABD Doları 25 Türk Lirasına yükseltilmiştir. Dolayısıyla ekonomide ciddi bir devalüasyon yaşanmıştır. IMF ile yapılacak anlaşma uzun zamanlar almış ve kriz birçok fabrikanın kapanmasını, ithalat sorunlarını ve stagflasyonu ortaya çıkarmıştır (Parasız, 1998: 176).

3.1.4. 1980-2000 Dönemi Krizleri

Türkiye 1980 yılına kadar liberal politikaları zaman zaman deneş de başarılı olamamıştır. Gerek petrol krizinin etkileri gerekse bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler tüm dünyada neo-liberal akımları gün yüzüne çıkarmıştır. Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları ile piyasa ağırlıklı bir ekonomi modeline geçiş sürecini başlatmıştır. Arz yanlı iktisat politikalarının ağırlık kazandığı bu dönemde ithal ikameci yaklaşım yerine ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiştir. Bu dönemde birçok sübvansiyon yürürlükten kaldırılmış, tarımdaki destekleme alımları sınırlı tutulmuş, faiz oranları serbestleştirilmiştir. Diğer taraftan döviz alım-satımı serbestleştirilmiş ve döviz piyasasındaki kontroller kaldırılmıştır (Öztürk vd., 2008: 16-21). Bir nevi birçok alanda serbestleşme yoluna gidilerek liberal ekonomi politikasına doğru güçlü adımlar atılmıştır.

1980’li yılların ilk yıllarında askeri baskıcı bir yönetim mevcuttur. Darbe sonrasında devam eden siyasi yasaklar ve askeriye nin yürütme adına karar aldığı bir diğer ifadeyle siyasi arenada birçok olumsuzluğun olduğu bu dönemde ekonomideki serbestleşme politikalarına bir müdahale olmamıştır. Milli Güvenlik Konseyi 24 Ocak Kararlarının uygulanmasına mani olmamış ve liberal akımlar kısa süre sonra ülkede etkisini göstermeye baş-

lamıştır. 1980 sonrası dönemde büyüme hızı ivmelenmiş hatta 1986 yılında %8'in üzerine çıkmıştır. Bu dönemdeki sorun esasen kamunun harcama kalemlerinin istenildiği gibi düşürülemediği olmasıdır. Her ne kadar liberal politikalar ağırlık verilse de kamu kesiminin payı düşürülemediği ve kamu harcamaları artış göstermiştir (Köse, 2008: 121-124). Harcamalarda meydana gelen artışın doğal bir sonucu olarak da bütçe açıkları meydana gelmeye başlamış ve 1986 yılında büyüme çok iyi düzeyde olsa bile bütçe açığı önemli düzeyde artı göstermiştir (Samancı, 2020: 45). Bu yılda yaşanan küçük çaptaki kriz neticesinde devalüasyon uygulanmıştır.

Özelleştirmelere ağırlık verilen, yabancı sermaye girişlerinin kolaylaştırıldığı ve özel sektörün büyümesinin hedeflendiği bu yıllarda kalkınma planları da bu çerçevede hazırlanmıştır. Nitekim özel sektörün büyümesi hedeflenirken kamu kesiminin büyümesi birtakım olumsuzluklar meydana getirmeye başlamıştır. 1986 sonrasında ekonomik büyümede istikrarsızlıklar meydana gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan ithal ikameci politikaların terk edilmesinin doğal bir sonucu olarak yurt içi üreticileri üretim yerine ithal etmeyi tercih ettiler. Dış borç stokunun da yüksek düzeylere ulaştığı göz önüne alındığında 1988 ve 1989 yıllarında kriz kaçınılmaz olmuştur (Mangır, 2006: 463-464).

1989 yılında yeni bir kalkınma planı yürürlüğe konularak daha dengeli büyüme hedeflenmiştir. Diğer taraftan kamu harcamalarının kısılması, dış ticaret hacminin artırılması, ithalatın dengeli artırılması gibi önlemler alındı. Bu önlemler bir taraftan devam ederken SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'ya dış ticaret başladı ve ekonomi bir nebze daha rahatladı. Fakat Körfez Savaşı ile ülkede yeniden bir kriz ortamı baş göstermiştir.

Liberal politikaların da etkisiyle 1990 yılında Türkiye'de önemli miktarda sıcak para girişi gerçekleşmiştir. Yaklaşık dört milyar dolar değerindeki bu bedel ülke ekonomisi için son derece

önemlidir çünkü politikalar gereği dış sermaye ile büyüme hedeflenmekteydi. 1990-1991 yıllarında Irak’ta meydana gelen Körfez Savaşı dış yatırımcıları tedirgin ettiği için Türkiye’den ciddi miktarda sermaye çıkışı olmuştur. Bunların yanı sıra turizm gelirleri savaştan olumsuz etkilenmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir (Erdoğan, 2018: 43-46).

1990’lı yılların başında yaşanan körfez krizinin yanı sıra ülke ekonomik büyümede istikrar sorunu yaşamaya başlamıştır. Kamu kesimi finansman açıklarının artış göstermesi ve bu açıklar sonucunda gerçekleştirilen borçlanmalar bankacılık sektörünü bile etkileyerek, bankaları hazine borç senetleri alıp-satan kuruma çevirmiştir. Bütçe açıklarının kronik hale geldiği bu dönemde Hazine ciddi borç yüküne girmiştir. İç piyasadaki reel faiz hadleri oldukça yüksek düzeye çıktığı için dış piyasalardan ülkeye sıcak para girişi mevcut olmakla birlikte özellikle kamu kesimi borç yükü oldukça yüksek düzeye çıkmıştır (Gaytancıoğlu, 2010: 142-143).

Bu gelişmelere Türkiye’nin kredi notunun düşürülmesi ve iç borçlanma maliyetlerini düşürmek için senetlerden elde edilen kazançtan vergi alınması kararı eklenince hızlı bir sermaye çıkışını başlatmıştır. Bu gelişmeler sonucunda da kriz kaçınılmaz olmuştur. Kriz süreci tırmanırken borç senetleri alım-satımı gerçekleştiren banka sektörü krizle beraber en çok etkilenen sektör olmuştur. Diğer taraftan ekonomik kararlar önce iç dinamikleri bozmuş sonra da dış kaynak ihtiyacı oluşturmuştur. Bu sebeptendir ki kriz sonrası IMF ile yeniden bir istikrar programı uygulama alanı bulmuştur.

Kriz başlangıcından sonra ülke parası hızla değer kaybetmeye başlamış ve bu durumun önlemek için Merkez Bankası rezervlerinin neredeyse yarısını satmak zorunda kalmıştır. Bankalar arası piyasada gecelik repo faizi yaklaşık on katına çıkmış olmakla birlikte hiper enflasyon yaşanmaya başlamıştır. Tüm bu gelişme-

ler ise 5 Nisan Kararlarını ekonomik yaşama getirmiştir. Karara ilişkin hususlar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur (Şayılğan, 1994: 215-216).

- Sıkı para ve maliye politikaları uygulamaya konulacak
- Bütçe açıkları azaltılacak
- Gümrük tarifeleri yeniden düzenlenerek ithalat liberalize edilecek
- Özelleştirme ve vergi reformu yapılacak
- Finansal baskılar kaldırılacak
- Sermaye hareketleri serbestleştirilecek
- Hazinenin Merkez Bankasından alacağı avansa sınır getirilecek

5 Nisan 1994 Kararları ile ekonomide istikrarın kalıcı olması amaçlanmıştır. Keza krizin gerekçeleri ele alındığında yanlış para ve maliye politikaları olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında 5 Nisan Kararları esasen kamu mali disiplinin sağlanması ve piyasada liberalizmi inşa etme yönündeki bir adım olarak değerlendirilebilir.

3.1.5. 2000 ve 2001 Krizleri

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren bir takım ekonomik krizler yaşamıştır fakat 1994 ve 2001 krizleri ülke dinamikleri neticesinde meydana gelmiştir. Dolayısıyla 2000 ve 2001 krizi ele alınmadan önce kriz öncesi dönemdeki gelişmelere yer verilmesi daha uygun olacaktır. 1999 yılında yaşanan iki önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki 199 yılında bir seçim hükümetinin kurulduğu dönem mevcuttur ve bu dönemdeki siyasi istikrarsızlık genel ekonomik faaliyetleri zedelemiştir. Diğer taraftan hükümete ilişkin birtakım yolsuzluk iddiasının varlığı ve bu iddia neticesinde kurulmuş soruşturma komisyonunun varlığıdır. Bu yolsuzluk iddiası ve buna bağlı gelişmeler özel sektörde piyasaya güveni sarsmıştır (Uygur, 2001: 6-9).

2000 öncesi dönemde kronik hale gelen enflasyonun 2000’li yılların başında hiper enflasyona dönüşmesi ve bütçe açıklarını finanse etmede yaşanan güçlükler ve istikrarsızlıklar neticesinde IMF den yeniden kredi alınması gibi hususlar neticesinde 2000 yılında küçük çaplı bir kriz meydana gelmiştir. 2001 krizinin hemen öncesinde ise ülke batık bankaların sorumlulukları kamu kesimine aktarılmış, enflasyon hiper enflasyona dönüşmüş, 1999 depremi ekonomiyi sarsmış ve kamu açıkları Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmeye başlanmış durumdadır (Yiğitoğlu, 2005: 120-122). Tüm gelişmeler ekonomik açıdan olumsuzlukları zirveye taşıırken Milli Güvenlik Kurulu toplantısında dönemin başbakanı ve cumhurbaşkanı arasındaki tartışma kısa sürede tüm ülkeyi etkisi altına alarak finansal bir kriz başlamıştır.

Milli güvenlik Kurulundaki toplantıda dönemin başbakanı Bülent ECEVİT, cumhurbaşkanının kendisine anayasa kitapçığı fırlattığını ve bunun ciddi bir kriz olduğunu ifade etmesi üzerine piyasalar ciddi bir panik ortamına girmiştir. Beş dakika içerisinde pay senetleri piyasasındaki kayıplar %7’yi aşmış, bono birleşik faizleri %85’i aşmış, gecelik repo faizleri %3000’lere yükselmiş ve ülkeden ciddi sermaye çıkışı meydana gelmiştir. Tüm bunların yanı sıra sabit kur rejimi de terk edilip esnek kur rejimine geçilince kriz daha da derinleşmiştir. Kriz sonrasında hem faiz hem de kur riski meydana gelmiştir. Ülke parası değer kaybetmeye başlamıştır (Çakmak, 2007: 87-90).

Kriz sonrasında koalisyon hükümeti açısından krizin etkilerini gidermek için para basmak, moratoryum ilan etmek ve güçlü bir reformla birlikte dış kaynak bulmak seçenekleri söz konusuydu. Koalisyon hükümeti krizin etkilerini giderme için dönemin Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal DERVİŞ’i ekonomiden sorumlu bakan olarak atamıştır ve Kemal DERVİŞ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı hazırlamaya başlamıştır. IMF’ye hükümet adına verilen niyet mektubuna istinaden IMF bu programı onaylamış ve kredi Merkez Bankası hesabına aktarılmıştır.

Programın içeriği özetlenecek olursa ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamının sağlanması, kaynak kullanım verimliliğinin artırılması, piyasadaki rekabetin artırılması, mali sektörün yeniden yapılandırılması, şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlü hale getirilmesi olarak ifade edilebilir. Kriz sonrası dönemde ise yeni gelen hükümet sıkı para ve maliye politikalarına özen göstermiştir ve krizin etkileri kısa sürede giderilmeye çalışılmıştır (Taşar, 2010: 83).

3.1.6. 2008 Küresel Krizi

2008 yılında ABD’de meydana gelen bu krizin temel gerekçeleri ve oluşum süreçleri esasen 2000 yılına kadar uzanmaktadır. 2000 yılında ileri teknoloji şirketlerine ait pay senetlerinin değerleri çok yüksek düzeye çıkmış ve balon oluşturmuştur. Buradaki artışlar yerini ciddi düşüşlere bırakınca ve 11 Eylül saldırıları da yaşanınca ekonomide durgunluk yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından 2001 ve 2002 yıllarında FED kısa vadeli faiz oranlarında düşüş gerçekleştirmiştir. 2003 yılına gelindiğinde faiz oranları %1 düzeyine kadar gerilemiştir. Kısa vadeli faiz oranlarındaki düşüş “değişken faiz” içeren ipotekli konut kredi faiz oranlarında da ciddi düşüş yaşanmıştır.

Konut kredilerindeki düşüş konut satın alma maliyetlerini aşağıya çektiği için konuta olan talep artış göstermeye başlamıştır. Konut taleplerindeki artış konut fiyatlarını yükselmeye başlamış ve konut satın alan kesim nezdinde konutlar bir yatırım haline gelmiştir. Kredi veren kurumlar böyle bir ekonomi içerisinde risk olarak ellerindeki likiditeyi sırf daha fazla kar elde etmek amacıyla gelir grubu düşük olanlara konut kredisi olarak vermeye başlamıştır. Bankacılık teriminde eşik altı ipotekli kredi olarak ifade edilen bu kredilerin hacmi çok yüksek boyutlara ulaşmaya başlamıştır (Alantar, 2008: 1-5). Süreci daha karmaşık hale getiren unsur ise kredi veren kuruluşların bu eşik altı ipotekli kredileri, teminatlı borç senetleri haline getirip ikincil piyasada

satması olmuştur. Bir nevi menkul kıymetleştirilerek satışa sunulan bu krediler finansal açıdan aktörlerin birbirlerine bağılılığını ve kırılğanlığını çok yüksek düzeye çıkartmıştır.

Dönemin hazine bonusu faizi aşan bu menkul kıymet faizleri doğal olarak bunlara olan talebi artırmış ve yatırımcılar açısından uzun vadeli yatırım aracı olarak görölmeye başlanmıştır. Dahası verilen eşik altı ipotekli krediler, menkul kıymet formuna dönürülerek yeniden satışa sunulduğu için kredi veren kuruluşlar açısından yeniden eşik altı ipotekli kredi açmak için finans kaynağı doğmuş olmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde ise FED faiz oranlarını artırma yönünde karar alınca krizin temel etmeni baş göstermiştir. Nitekim konut fiyatlarındaki balon 2006 yılında patlamış ve zirve yapan konut fiyatları düşmeye başlamıştır (Polat, 2018: 178-179). Geri ödenmeyen kredilerde de artışlar yaşamaya başlayınca zaten aşırı derecede iç içe geçmiş bu kredi akışı domino etkisi oluşturarak ciddi bir finans krizine yol açmıştır. Bir zincirleme etkisiyle konut değerlerindeki düşüş bir yandan ödenmeyen kredilerin finansmanında sorun teşkil ederken bir yandan da menkul kıymet formuna dönüştürülen değeri düşürmeye başlamıştır ve kriz derinleşmiştir.

2008 krizi kısa sürede diğer ülkelere de etki etmeye başlamıştır ve küresel bir kriz formuna dönüşmüştür. Türkiye açısından kriz ele alındığında yıkıcı bir durum olmadığı ya derinden etkilemediği söylenebilir. Fakat krizin Türkiye’ye hiç etki etmediğini söylemek mümkün değildir. Kriz 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanarak 2008 sonları ve 2009 yılında ekonomik büyüme oranında bir önceki döneme göre düşüş meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra 2009 Şubat ayında sanayi üretiminde ciddi bir daralma meydana gelmiş ve 2009 yılında sorunlu kredilerde bir miktar artış gözlemlenmiştir (Ertuğrul vd., 2010: 62-63).

3.2. Ampirik Uygulama

Ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Türkiye kuruluşundan günümüze kadar hem reel sektör krizlerine hem de finansal krizler yaşamış ya da diğer ülkelerde meydana gelen krizin etkilerine maruz kalmıştır. Ekonomik krizler genel ekonomideki dengeleri alışlagelmişin ötesinde bozduğu için krizin hızlıca ortadan kaldırılması ve etkilerinin minimuma indirilmesi son derece önemlidir. Tahsis, bölüşüm ve istikrar işlevleri kamu kesimine bir görev olarak yüklendiği için krizin ortaya çıkış sebebi kamu kesimi olsa bile kamu kesiminin en azından düzenleme yapması gerekmektedir.

Türkiye'deki krizler incelendiğinde kamu kesiminin kriz dönemlerinde ekonomiye yoğun müdahalesi olduğu görülmektedir. Dış kaynak ihtiyacı varsa borçlanma yaptığı, enflasyon söz konusuysa sıkı para ve maliye politikası uyguladığı ya da işsizlik sorunu varsa istihdam yaratacak harcama gerçekleştirdiği görülmektedir. Kimi zaman sektör bazlı yaşanan sorunları gidermek için sektörel teşvikler uygulamıştır. Çalışmada krize müdahale eden ve krizden etkilenen bir aktör olarak kamu kesiminin ekonomideki gerekçesi, rolü ve kriz dönemlerindeki politikalarına yer verilmiştir. Ampirik uygulama alanında kamu kesiminin önemli iki bileşeni olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri değişkenleri ile ekonomik büyüme değişkenlerine yer verilmiştir. Bu değişkenlerle gerçekleştirilecek olan analiz neticesinde kriz dönemlerinde kamu maliyesindeki değişimlerle krizlere yönelik kamu harcamaları ve kamu gelirleri özelinde yapılan müdahaleler tespit edilecektir. Analize geçmeden önce konuya istinaden literatür taramasının sunulmasında yarar vardır.

3.2.1. Literatür Taraması

Literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur ve kimi çalışma-

lar kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etki tespit ederken kimisi de ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir etki tespit etmektedir. Türkiye’de kamu harcamalarından ekonomik büyümeye ilişki tespit eden çalışmalar ele alındığında, Kaya (2006), Gül ve Yavuz (2011), ve Altunç (2011), çalışmalarında kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Diğer ülkeler açısından ise Loizides ve Vamvoukas (2005), İngiltere için, Liu vd. (2008), Amerika Birleşik Devletleri için ve Ali ve Munir (2016), Pakistan için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir etkileşim olduğunu destekler kanıtlar bulmuştur.

Literatürde ekonomik faaliyetlerdeki genişlemenin yani büyümenin kamu harcamalarını etkilediği yönünde de çalışmalar mevcuttur. Bu konuya ilişkin Türkiye açısından yapılan çalışmalar ele alındığında Gacaner (2005), Ay (2006), ve Şanlısoy ve Sunal (2016), ekonomik faaliyetlerdeki genişlemenin kamu harcamalarını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Ekonomik faaliyetlerdeki genişlemenin kamu harcamalarını pozitif etkilediğine ilişkin diğer ülkelerdeki çalışmalar ele alındığında Antonis vd. (2013), Yunanistan için, Kamasa ve Abebrese (2015), Gana için ve Tabar vd. (2017), İran için ekonomik büyümenin kamu harcamalarını pozitif etkilediğini kanıtlar sonuçlara ulaşmıştır.

Literatürde kamu gelirleri ve ekonomik büyümeye ilişkin birçok ampirik uygulama mevcuttur. Türkiye açısından çalışmalar ele alındığında Mucuk ve Alptekin (2008), dolaylı ve dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1975-2006 dönemi verileriyle nedensellik sınamasıyla incelemiş ve dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik, Göçer vd., (2010), vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1924-2009 verilerini kullanarak ARDL sınır testiyle araştırmıştır ve değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki, Temiz (2008), 1960-2006 dönemi verileriyle vergi gelirleri ve ekonomik

büyüme arasındaki ilişkiyi vektör hata düzeltme modeliyle incelemiş ve değişkenler arasında nedensellik ve Erdoğan vd. (2013), 1998-2011 dönemi verileriyle vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek için eş bütünleşme testiyle ve vektör hata düzeltme modeliyle incelemiş ve değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik tespit etmiştir.

Diğer ülkeler açısından literatürdeki çalışmalar ele alındığında, Stoilova (2017), yirmi sekiz AB ülkesi için 1996-2013 dönemi verileriyle vergi yapıları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analizi yöntemiyle incelemiş ve gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin büyümeyi pozitif etkilediğini, Ojeda ve Yamarik (2012), kırk sekiz farklı ülke için 1968-2008 dönemi verileriyle vergi türleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır ve tüketim ve servet vergilerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini ve Ojang (2016), Nijerya için 1986-2010 dönemi verileriyle vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek için en küçük kareler yöntemiyle analiz gerçekleştirmiştir ve birçok vergi türünün ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmiştir. Anastassiou ve Dirtsaki (2005), Yunanistan için vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki tespit ederken, Azeem vd., (2013), Pakistan için negatif ilişki tespit etmiştir.

3.2.2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışma, ekonomik krizlerin teorik çerçevesinden yola çıkarak Türkiye'deki kamu maliyesinin ekonomik krizlerden nasıl etkilendiğini ve yine ekonomik krizlere kamu harcama ve kamu geliri bileşenlerinin etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada 1924-2022 yıllık kamu harcamaları, kamu gelirleri ve ekonomik büyüme değişkenlerine yer verilmiştir. Değişkenler yüzdelik cinsinden ele alınmış ve analizde bu veriler kullanılmıştır. Çalışmada yer verilen değişkenlerin tanımları, kısaltmaları ve kaynakları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2: Veri Tanımlamaları ve Kaynakları

Veri tanımlaması	Veri kısaltması	Kaynak
Kamu harcamaları	Kh	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Kamu gelirleri	Kg	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Ekonomik büyüme	Gsyh	Türkiye İstatistik Kurumu

Çalışmanın tespit etmeye çalıştığı bulgu karmaşık bir formdadır. Analize dahil edilecek kesit için tek bir sonuç elde edilmesi çalışmanın amacına uygun olmayacaktır. Dolayısıyla kesit içerisindeki kriz dönemlerindeki ilişkiyi ortaya koyabilecek bir analize ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda çalışmada yeni nesil analizlerden wavelet uyum analizi kullanılmıştır. Bu analiz yönteminin tercih edilme sebeplerinin başında kesit içerisindeki etkileşimi göstermesinin yanı sıra simülasyon içermesi, nedensellik, korelasyon ve etkileşim yoğunluğunu eşanlı sunması ve ölçek hatalarını da dikkate alması gibi hususlar da yer almaktadır.

3.2.2.1. Wavelet Uyum Analizi

Wavelet uyum analizinin temeli sıfır ortalamalı, zaman ve frekans açısından sınırlandırılmış olan dalgacıklara ve fourier dögüsüne dayanmaktadır. Fourier dögüsü esasen bir değerin ya da değışkenin frekanslara dönüştürülmesidir. Wavelet uyum analizi de fourier dögüsüne benzer şekilde belirli bir değer ya da değışkeni dalgacıklara dönüştürmektedir. Fourier dögüsünden farkı ise derğerya da değışkenin hareketi yönünde bu dönüştürme işlemini yapmasıdır. Dönüştürme işlemi gerçekleştirilirken ölçek kullanılmakta ve bu ölçek sayesinde frekansa alt ve üst limit tayin edilmektedir. Diğer bir ifadeyle ilgili değışkende sürekli bir dalgalanma elde edilmektedir. Bu bilgiler ışığında wavelet uyum analizi, bir değerin ya da değışkenin bünyesindeki özellikleri ortaya çıkarma işlemi gerçekleştirmektedir denilebilir.

Wavelet uyum analizi tek bir değişken için gerçekleştirilebileceği gibi iki değişken için çapraz dönüşüm de yapılabilir. Elbette ki çapraz dönüşüm öncesinde her bir değer ya da değişken dönüştürme işlemine tabi tutulmalıdır. Dönüştürme işlemi için ilgili değişkenin özelliğine göre morlet, dog ya da paul gibi teknikler kullanılır. Diğer taraftan çapraz dönüştürme ise wavelet chorence(uyum) ya da wavelet spectrum gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Çalışmada kullanılan veriler için dönüştürme tekniği morlet olarak, çapraz dönüştürme yöntemi olarak da wavelet uyum yöntemi tercih edilmiştir. Dönüştürme işlemleri ve analiz bir dizi aşamalar içermektedir ve bu aşamalar aşağıda sıralanmıştır.

I. Aşama: Dalga fonksiyonunun oluşturulması aşamasıdır.

$$\psi_{1,m} = \frac{1}{\sqrt{m}} \psi\left(\frac{t-1}{m}\right), 1, m \in R, m \neq 0$$

II. Aşama: Fonksiyonlarda m ölçek boyutunu ve zaman boyutunu temsil etmektedir. Ana dalga fonksiyonu Morlet dalgalarına dönüştürülmüştür. Bu işleme ilişkin uygulanan fonksiyonlar aşağıda yer almaktadır.

$$WK_h(1,m) = \int_{-\infty}^{\infty} K h_t \frac{1}{\sqrt{m}} \psi\left(\frac{t-1}{m}\right) d_t$$

$$WK_g(1,m) = \int_{-\infty}^{\infty} K g_t \frac{1}{\sqrt{m}} \psi\left(\frac{t-1}{m}\right) d_t$$

$$WG_{syh}(1,m) = \int_{-\infty}^{\infty} G syh_t \frac{1}{\sqrt{m}} \psi\left(\frac{t-1}{m}\right) d_t$$

III. Aşama: Her bir zaman serisi için Morlet dalga fonksiyonu bir önceki aşamada tanımlanmış ve iki farklı zaman serisinin eşanlı analizinde fonksiyonlar aşağıdaki şekilde verilmiştir.

$W_{(K_h, G_{syh})} = W_{K_h}(1,m)W_{G_{syh}}(1,m) \sim$ Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İçin

$$R^2(1,m) = \frac{IS(m^{-1} W_{K_h G_{syh}}(1,m))I^2}{S(m^{-1}IW_{K_h}(1,m)I^2)S(m^{-1}IW_{G_{syh}}(1,m)I^2)} \sim \text{Her } R^2(1,m) \text{ için } 0 \leq R^2(1,m) \leq 1$$

$W_{(K_g, G_{syh})} = W_{K_g}(1,m)W_{G_{syh}}(1,m) \sim$ Kamu Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İçin

$$R^2(1,m) = \frac{IS(m^{-1} W_{K_g G_{syh}}(1,m))I^2}{S(m^{-1}IW_{K_g}(1,m)I^2)S(m^{-1}IW_{G_{syh}}(1,m)I^2)} \sim \text{Her } R^2(1,m) \text{ için } 0 \leq R^2(1,m) \leq 1$$

Yukarıdaki fonksiyonlarda S dalga yumuşatma katsayısını göstermekte ve $R^2(,m)$ değerinin 1'e yaklaşması zaman serisindeki değişkenlerin bağımlılıklarını; 0'a yaklaşması ise zaman serisindeki değişkenlerin arasında ilişki olmadığını ortaya koymaktadır.

IV. Aşama: Yukarıdaki fonksiyonlar kare değerleri temel aldığı için negatif faz değerlerini içermemektedir. Bu nedenle negatif faz değerlerini de içeren fonksiyonlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

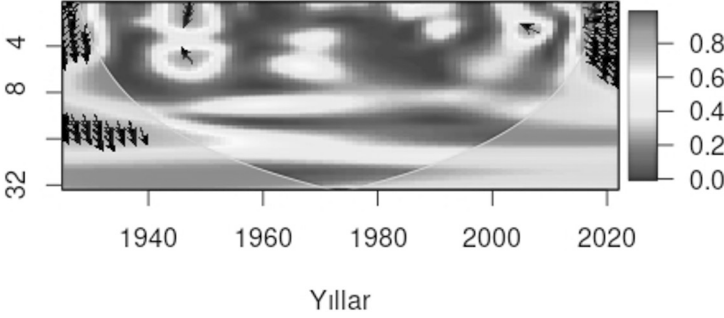
$$\varphi_{KhGsyh}(1, m) = \tan^{-1} \left(\frac{\Re\{S(m^{-1}W_{KhGsyh}(1, m))\}}{\rho\{S(m^{-1}W_{KhGsyh}(1, m))\}} \right) \sim \text{Kamu Harcamaları} \sim \text{Ekonomik Büyüme}$$

$$\varphi_{KgGsyh}(1, m) = \tan^{-1} \left(\frac{\Re\{S(m^{-1}W_{KgGsyh}(1, m))\}}{\rho\{S(m^{-1}W_{KgGsyh}(1, m))\}} \right) \sim \text{Kamu Gelirleri} \sim \text{Ekonomik Büyüme}$$

3.2.2.2. Wavelet Uyum Analizi Bulguları

Wavelet uyum analizine ilişkin tanımlanan fonksiyonlarda ve sırasıyla görüntüleme ve işlem operatörüdür. Fonksiyonlar sırasıyla uygulandıktan sonra bu operatörler çalıştırıldığında bir görüntü bulgusu elde edilmektedir. Görüntüde renklendirmeler ve ok işaretleri bulunmaktadır. Renklendirmeler değişkenler arasındaki ilişki yoğunluğunu göstermektedir. Ok işaretleri ise değişkenler arasındaki nedensellik ve korelasyon ilişkisini göstermektedir. Okların sağ yönde olması değişkenler arasındaki pozitif ilişkiyi gösterirken; okların sol yönde olması değişkenler arasındaki negatif ilişkiyi göstermektedir. Diğer taraftan okların yukarı yönlü olması ikinci sıra değişkenin ilk sıra değişkeni nedensel olarak etkilediğini, aşağı dönük olması ilk sıra değişkenin ikinci sıra değişkeni nedensel olarak etkilediğini göstermektedir. Yukarıda tanımlanan fonksiyonlar kodlamalarla R Studio programında analiz edilmiştir ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Wavelet Coherence: Kh ~ Gsyh

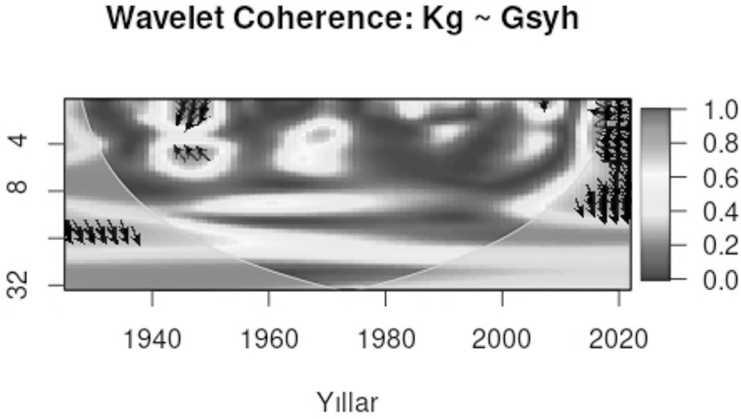
Şekil 1: Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Analiz Sonuçları

Şekil 1 incelendiğinde değişkenler arasında kesit bütünü için etkileşim oldukça düşük düzeydedir. Elde edilen görüntüdeki renklendirmeler ele alındığında değişkenler arasındaki etkileşimin 1924-1940 ve 2019-2022 dönemi haricinde düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 1940 yılına kadar olan süreçte ok işaretlerinin aşağı yönlü olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle değişkenler arasında bir nedensellik söz konusudur ve ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru nedensellik söz konusudur. Bu bulgu ekonomik faaliyetlerdeki gelişmenin kamu kesimi faaliyetlerini artırması olarak yorumlanabilir. Keza 2019 sonrası dönemde de benzer bir etki söz konusudur.

Bulgular ekonomik krizler açısından ele alındığında ise 1929 krizi haricindeki kriz dönemlerinde bir etkileşim söz konusu değildir. Bu durumun birçok sebebi olabilir. 1929 ve 2008 krizleri istisna tutulduğunda kriz dönemlerindeki önemli sorunlardan birisinin bütçe açıkları olduğu bilinmektedir. Kamu mali disiplinindeki sorunlar neticesinde kriz sonrasında sıkı maliye politika uygulamaları kriz dönemlerinde değişkenler arasında bir etkileşim olmamasının sebebi olabilir. Diğer taraftan kamu kesiminin gerçekleştirdiği

harcamalar üretim kapasitesini artırmayacak harcamalar ise yine değişkenler arasında etkileşim söz konusu olmayabilir.

Kamu kesimi, müdahalelerini reel harcamalar yerine düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar nezdinde gerçekleştirmiş ya da maliye politikası yerine para politikasına ağırlık verilmiş olunabilir. Bu uygulamalar da değişkenler arasındaki ilişkiyi ortadan kaldıracaktır. Öte yandan kuruluş yıllarından günümüze kadar kamunun ekonomideki payındaki düşüş dikkate alındığında da değişkenler arasındaki etkileşim de düşük düzeyde kalabilir.

Şekil 2: Kamu Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Analiz Sonuçları

Şekil 2 incelendiğinde değişkenler arasındaki kesit bütünü etkileşim kamu harcamalarının sonuçlarına benzer şekilde değişim göstermiştir. Görüntüdeki renklendirme yoğunluğu ele alındığında 1924-1945 arası ve 2010-2022 arası dönemler değişkenler arası etkileşim gözlemlenirken 1945-2010 arası etkileşim yok denecek kadar düşüktür. 1945 öncesi ve 2010 sonrası dönemlerdeki ok işaretleri ele alındığında ikinci sıra değişkenin ilk sıra değişkene nedensel olarak etki ettiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyümedeki değişimler kamu gelirlerini etkilemektedir.

Kamu gelirlerine ilişkin bulgular krizler açısında incelendiğinde kamu harcamaları bulgularına benzer şekilde 1929 krizi hariç bir etkileşim söz konusu değildir. Kamu kesimi kimi zaman krizin sebebi olsa da müdahale edecek olan kesim de yine kamu kesimidir. Bu müdahale her zaman olağan kamu gelirleriyle gerçekleştirilmeyebilir. Nitekim 1929 ve 2008 krizleri göz ardı edildiğinde kriz dönemlerinde ciddi finansman sorunları yaşandığı ve bu finansman sorunlarının dış kaynak kullanarak çözüme kavuşturulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kamu gelirleri ve büyüme arasındaki ilişkinin kriz dönemlerinde yoğunlaşmaması olağan bir sonuçtur. Keza zaten yetersiz olan finansman bütçe açıklarına yol açtığı için mali kaynakların daha fazla zorlanması yerine borçlanmaya başvurulmuş olması değişkenler arasındaki ilişki bulgusunun bir gerekçesi olabilir. Yine kamu harcamaları sonucuna benzer bir şekilde kuruluş yıllarından itibaren günümüze kadar kamunun ekonomideki payının azaldığı göz önüne alındığında büyümenin belirleyicisi daha çok özel sektör olmuş olabilir.

Sonuç

Kamu kesiminin ekonomide yer alma gerekçeleri her ne kadar literatürde tartışma konusu olsa da yaygın kabul gören sonuç kamu kesiminin minimal düzeyde bile olsa ekonomide yer almasıdır. Kamu kesimine ilişkin önemli tartışma konularından birisi esasen kamu kesiminin ekonomideki boyutunun ne olacağı ve hangi alanları düzenleyeceğidir. Sahip olduğu üstün ve ayrıcalıklı yetki kamu kesimini ekonomideki diğer aktörlerden farklı kılmaktadır. Bu minvalde kamu kesimine atfedilen tahsis, bölüşüm ve istikrar gibi işlevler birtakım makroekonomik değişkenlerin sorumluluğunu ve yönetimini de kamu kesimine aktarmıştır. Bunlar ekonomik büyüme, gelirin hakça paylaşımı ya da fiyat istikrarı olarak sıralanabilir.

Ekonomik krizler ortaya çıktıkları dönemlerde makroekonomik değişkenlere ve dolayısıyla genel ekonomiye zarar vermektedir. Kaynağı ya da formu önem arz etmeksizin ekonomideki aktörler ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmektedir. Bu etkilerin giderilmesi ve krizin derinleşmesinin önlenmesi için kamu kesimi kimi zaman harcama yaparak kimi zaman borçlanarak kimi zaman da regülasyonlar yaparak krize müdahale etmektedir. Türkiye, kuruluş yıllarından günümüze kadar birçok ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizlerin kimisi reel sektör krizi kimisi de finansal krizdir. Kimi zaman krizin sebebi iç dinamiklerken kimi zaman dış ülkelerde meydana gelen bir kriz ülkeye sıçramıştır.

Ekonomik krizlerin kamu maliyesine etkileri ele alındığında analiz sonuçlarına göre krizlerin kamu maliyesine bir etkisi söz konusu değildir. Kriz dönemlerinde gerek kamu harcamaları açısından gerekse kamu gelirleri açısından ekonomik büyümeyle ilişkilerinde bir değişim gözlemlenmemiştir. Diğer taraftan ekonomik kriz dönemlerindeki gayrisafi milli hasıladaki daralma için kamu harcamaları ve kamu gelirleri bileşenlerinde de bir etkileşim gözlemlenmemiştir. Bu durumun gerekçeleri ise kamu bütçesindeki uzun süren açıklar, kamu kesiminin ekonomideki payının kuruluştan günümüze azalması ve kamu kesimi harcama ve gelir politikaları yerine düzenlemelere başvurması olarak sıralanabilir.

Kamu harcamaları açısından 2019 sonrası ve kamu gelirleri açısından 2010 sonrasında etkileşim gözlemlenmeye başlamıştır. Bu bilgi ışığında olası bir ekonomik kriz neticesinde değişkenler arasındaki ilişkiden ötürü ekonomik büyümeye kamu müdahalesinin etkili olması beklenmelidir. Diğer bir ifadeyle olası bir kriz döneminde kamu kesimi harcama ve vergilerle gerek ekonomik krize gerekse krizin derinleşmesine müdahale edebilir. Tüm bunların yanı sıra kriz dönemlerinin ardından uygulanan yaygın politika sıkı para ve maliye politikalarıdır. Dolayısıyla kamu mali disiplindeki bozulmalar ekonomik krizlerin sebebi olabilmektedir. Uzun yıllardır sağlanmış olan kamu mali disiplindeki olası bozulmalar yeni bir ekonomik krizi tetikleyebilecektir.

Kaynaklar

- Akbaş M. E. (2017). "1800'lerin Küresel Krizleri, Büyük Depresyon ve 2008 Krizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 77-127.
- Akerlof G. A. (2003). "The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and The Market Mechanism", *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
- Aktan C. C. & Vural İ. Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(-siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Akyel R. & Köse H. Ö. (2010). "Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği", *Türk İdare Dergisi*, (466).
- Alantar D. (2008). "Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Maliye Finans Yazıları*, 1, 81.
- Ali W. & Munir K. (2016). "Testing Wagner versus Keynesian Hypothesis for Pakistan: The Role of Aggregate and Disaggregate Expenditure", *Munich Personal RepEc Archive*.
- Alptekin V. (2009). "İmf İstikrar Politikalarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1980-2004)", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 468-490.
- Altay A. (2016). *Kamu Maliyesi Teorisi, Gelişimi ve Kapsamı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Altay A. (2017). *Kamu Maliyesi: Teorisi, Gelişimi ve Kapsamı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Altunç Ö. F. (2011). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar", *Yönetim ve Ekonomi dergisi*, 18(2), 145-157.
- Amemiya T. (2007). *Economy and Economics of Ancient Greece*, Routledge.
- Anand K., Gai, P. & Marsili M. (2012). "Rollover Risk, Network Structure And Systemic Financial Crises", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 36(8), 1088-1100.
- Anastassiou A., T. & Dritsaki C. (2005). "Tax Revenues and Economic Growth: An Empirical Investigation For Greece Using Causality Analysis", *Journal of Social Sciences*, 1(2), 99-104.
- Antonis A. vd. (2013). "Wagner's Law versus Keynesian Hypothesis: Evidence From Pre-WWII Greece", *Panoeconomicus*, 60(4), 457-472.
- Armağan R. (2003). "Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 59-178.
- Armanious A. (2011). "Scrutiny of the 1929 Global Financial Crisis: Causes, Features, Consequences and Remedy Tools".
- Armantier O., Koşar G., Pomerantz R., Skandalis D., Smith K., Topa G., & Van der Klaauw W. (2021). "How Economic Crises Affect Inflation Beliefs: Evidence from the Covid-19 Pandemic", *Journal of Economic Behavior & Organization*, 189, 443-469.
- Armstrong J. (1997). "Reason and Passon in Public Sector Reform", *A Discussion Papers Prepared for PSC Learning Series*.

Kaynaklar

- Aronsson T. & Löfgren K. G. (2007). "Welfare theory: History and Modern Results", *Umeå Economic Studies*, 726.
- Arslan A. (2002). "Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim", *Maliye Dergisi*, (140), 1-14.
- Aslan M. (2019). Değişen Kamu Mali Yönetimi ve Ekonomik Etkinlik: İç Denetim, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ay A. (2006). "Türkiye'de Wagner Teorisi Üzerine VAR Analizi", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (12), 293-314.
- Ay H. (2021). *Kamu Maliyesi*, Enki Matbaacılık, İzmir.
- Azeem M. vd. (2013). "An Empirical Analysis of Tax Rat and Economic Growth Linkages of Pakistan", *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 11(1), 14-18.
- Baffes J. vd. (2015). "The Great Plunge in Oil Prices: Causes, Consequences, and Policy Responses", *Consequences, and Policy Responses*.
- Bağlı M. S. (2011). "Etkinlik-Eşitlik Çelişkisi Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi", *Maliye Dergisi*, (161).
- Baujard A. (2013). *Welfare Economics, Groupe' d'Analyse et de Théorie Économique Lyon St'Étienne*.
- Bilge O. (2010). *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bilir H. & Şerif Ç. A. Y. (2016). "Elektronik Para ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 21-31.
- Birol Ö. H. (2015). "What it Means to be A New Classical Economist", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 574-579.
- Blaug M. (2007). "The Fundamental Theorems of Modern Welfare Economics, Historically Contemplated", *History of Political Economy*, 39(2), 185-207.
- Borrelli E. (2009). "The Financial Crisis of 1873". (27.09.2022 <https://independent.academia.edu/EugenioBorrelli>)
- Bölükbaş M. & Alp M. (2018). *Türkiye'de Enflasyon ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki: 1960-2017 Dönemi İçin Bir Analiz*, IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, Aydın.
- Brunnermeier M. K. & Oehmke M. (2013). "Bubbles, Financial Crises, and Systemic Risk", *Handbook of the Economics of Finance*, 2, 1221-1288.
- Buluş A. & Kabaklarlı E. (2010). "1929 Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 1-22.
- Cai F. & Chan K. W. (2009). "The global economic crisis and unemployment in China", *Eurasian Geography and Economics*, 50(5), 513-531.
- Carlson R. H. (2005). *A Brief History of Property Tax*, IAAO Conference on Assessment Administration in Boston, Fair and Equitable 2.
- Cecchetti S. G. (1992). *The Stock Market Crash of 1929*. Department of Economics, Ohio State University.

Kaynaklar

- Claessens S. & Kose M. M. A. (2013). "Financial Crises Explanations, Types, and Implications", *International Monetary Fund Working Paper*, 13(28).
- Congdon T. (2007). *Keynes, the Keynesians and Monetarism*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Corderio J.L. (2008). "Constitutions Around The World: A View From Latin America", *Institute Of Developing Economies*, 3-2-2, 261-8545.
- Çakmak U. (2007). "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 81-101.
- Çavuşoğlu A. T. (2005). "Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters Tanzi Etkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 35-52.
- Danış M. F. (2018). "Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Ortadoğu Algısı: 1957-1958 Krizleri", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 93-126.
- Dell'Araccia G., Detragiache E. & Rajan R. (2008). "The Real Effect of Banking Crises", *Journal of Financial Intermediation*, 17(1), 89-112.
- Demir F. (2011). Kamu Harcamalarında Etkinlik ve Verimlilik: Karaman Belediye Hizmetlerine İlişkin Bir Uygulama, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Demir İ. (2008). "OPEC: Güçlü Bir Kartel", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18.
- Demiryürek Ürper T. (2018). Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Detzer D. & Herr H. (2014). "Theories of Financial Crises: An Overview" *Working Paper, Institute for International Political Economy Berlin*.
- Devarajan S. vd. (1996). "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth", *Journal of Monetary Economics*, 37(2), 313-344.
- Dollery B. E. & Wallis J. L. (2001). *The Political Economy of Local Government*, UK Edward Elgar Press.
- Drakopoulos S. A. (1989). The Historical Perspective of The Problem of Interpersonal Comparisons of Utility.
- Erdoğan E. vd. (2013) "Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi" *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(576).
- Erdoğan S. (2018). "Körfez Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1989-1991)", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 33-47.
- Eroğlu N. (2007). "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2).
- Ertuğrul C., Evren İ. & Çolak O. (2010). "Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Journal of Management And Economics Research*, 8(13), 59-72.
- Esquivel G. & Larrain F. (1998). "Explaining Currency Crises", *John F. Kennedy*

Kaynaklar

- Faculty Research WP Series R98-07.*
- Ezer F. (2010). "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Fabozzi F. & Modigliani F. (1992). *Capital Markets, Institutions and Instruments*, Prentice-Hall.
- Frank T. (2006). *An Economic History of Rome*. Cosimo, Inc..
- Furman J., Stiglitz J. E., Bosworth B. P. & Radelet S. (1998). "Economic Crises: Evidence and Insights from East Asia", *Brookings papers on economic activity*, 1998(2), 1-135.
- Gacaner A. (2005). "Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 103-122.
- Gagnepain P. & Ivaldi M. (2017). "Economic Efficiency and Political Capture in Public Service Contracts", *The Journal of Industrial Economics*, 65(1), 1-38.
- Gaytancıoğlu S. (2010). "Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 Krizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 139-146.
- Ge C. & Liu Z. (2010). "The Global Economic Crisis in the Perspective of Keynesian Business Cycle Theory", *International Business Research*, 3(2).
- Gitterman J. M. (1914). *The State Its History And Development Viewed Sociologically*, Vanguard Press, New York.
- Gordon R. J. (1990). "What is New-Keynesian economics?", *Journal of Economic Literature*, 28(3), 1115-1171.
- Göçer İ. vd. (2010) "Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 97-108.
- Gül E. & Yavuz H. (2011). "Türkiye'de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi", *Maliye Dergisi*, Sayı:160, 72-85.
- Gwartney J. D. (2008). "Supply-side economics", *The Concise Encyclopedia of Economics*, 482-485.
- Gylfason T. & Schmid M. (1983). "Does Devaluation Cause Stagflation?", *Canadian Journal of Economics*, 641-654.
- Hailu D. & Weeks J. (2011). *Macroeconomic Policy for Growth and Poverty Reduction: An Application to Post-Conflict and Resource-Rich Countries*, United Nations, Department of Economics and Social Affairs.
- Hands D. W. (2012). "The Positive-Normative Dichotomy and Economics", *Handbook of the Philosophy of Science*, 13, 219-239
- Herlitz L. (1964). "The Concept of Mercantilism", *Scandinavian Economic History Review*, 12(2), 101-120.
- Işık N. & Duman E. (2012). "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 73-101.
- Işık N. & Duman E. (2012). "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İk-*

Kaynaklar

- tisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 73-101.
- Jahan S. vd. (2014). "What is Keynesian economics?", *International Monetary Fund Working Paper*, 51(3).
- Kamasa K. & Abebrese G. O. (2015). "Wagner or Keynes for Ghana? Government Expenditure and Economic Growth Dynamics. A 'VAR' Approach", *Journal of Reviews on global Economics*, 4.
- Kaminsky G. L. & Reinhart C. M. (1998), "Financial Crises in Asia and Latin America: Then and Now", *American Economic Review*, 88(2), 444-448.
- Kar M. & Taban S. (2006), "Kriz Erken Sinyalleri Olarak Reel Ekonomi Göstergeleri", *İçinde: Seyidoğlu, H. ve Yıldız, R. (2006), Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri*, Arıkan Yayınları.
- Karabıçak M. (2013). "Türkiye' de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 263-280.
- Karayılmazlar E. & Kargı N. (2009). "Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkileri" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 21-37.
- Kasalak K. (2012). "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 65-79.
- Kaya E. (2006). Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Kazgan G. (2012). *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keynes J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, London: Macmillan.
- Köse S. (2008). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması* SETAV.
- Kurz H. D. & Salvadori N. (1998). "Classical Political Economy", *The Elgar Companion to Classical Economics*, 2, 159-64.
- Labonte M. & Makinen G. E. (2008). Inflation: Causes, Costs, and Current Status. Congressional Research Service, Library of Congress.
- Lanza V. (2012). The Classical Approach to Capital Accumulation: Classical Theory of Economic Growth.
- Leeson P. T. & Suarez P. A. (2016). "An Economic Analysis of Magna Carta", *International Review of Law and Economics*, 47, 40-46.
- Liu Chih-HLvd. (2008). "The Association between Government Expenditure and Economic Growth: The Granger Causality Test of the US Data, 1974-2002", *Journal of Public Budgeting, Accounting and Financial Management*, 20(4), 439-52.
- Loizides J. & Vamvoukas G. (2005). "Government Expenditure and Economic Growth: Evidence From Trivariate Causality Testing", *Journal of Applied Economics*, 8(1), 125-152.

Kaynaklar

- Lucas Jr R. E. (1990). "Supply-side Economics: An Analytical Review", *Oxford Economic Papers*, 42(2), 293-316.
- Mangır F. (2006). "Finansal Deregülasyonun 1989–2001 Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 459-472.
- Markey B. & Towler B. (2016). "Economics Cannot Isolate Itself From Political Theory: A Mathematical Demonstration", *arXiv preprint arXiv:1701.06410*.
- Meek R. L. (1951). "Physiocracy and Classicism in Britain", *The Economic Journal*, 61(241), 26-47.
- Mihıçoğlu C. (1996), *Sözcüklerin Öyküsü*, Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, 1. Basım, Ankara
- Kibritçioğlu A. (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(41), 174-183.
- Minsky H. P. (1976). *John Maynard Keynes*, Springer.
- Mucuk M. & Alptekin V. (2017) "Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)", *Maliye Dergisi*, (155), 159- 154.
- Musgrave R. A. (1959). *The Theory of Public Finance*, McGraw-Hill Book.
- Myles G. D. (1995). *Public Economics*, Cambridge University Press.
- Noyan E. & Samancı M. (2022). Türkiye'de Enflasyon ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Wavelet Uyum Analizi, *Vergi Raporu*, (279), 84-94.
- Noyan E. & Özpençe A. İ. (2021). "Kamu İç Borç Stoku ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2020 Türkiye Örneği", *Journal Of Public Economy And Public Financial Management*, 1(1).
- Ojang C. M. vd. (2016). "The Impact of Revenue on Economic Growth: Evidence From Nigeria", *Journal of Economic and Finance*, 1(7), 32-38.
- Ojode A. Yamarik S. (2012) "Tax policy and state economic growth: The Long-Run and Short-Run of it" *Economics Letters*, 116(2), 161-165.
- Örki A. (2019). 1973 Petrol Krizi ve Sonuçları, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Açık Erişim Çalışma Metni.
- Özatay F. (2010). *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Egmant Yayıncılık ve Yapımcılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Öz bilgi F. (2020). "Piyasa Başarısızlıklarından Dışsallıklar ve Çözüm Yollarına İlişkin Değerlendirmeler", *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 2(1), 70-90.
- Özçelik P. K. (2010). "1960 Darbesi'nin Ekonomi Politikası", *Mülkiye Dergisi*, 34(267), 129-143.
- Özkaraca E. (2019). "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararın İş Sözleşmelerinde Uygulama Alanı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 185-202.
- Özpençe A. İ. (2007). "Rekabet Gücünün Arttırılmasında Kümelenmeye Dayalı Kobi Politikaları." *KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi Kitabı*.
- Özpençe Ö. & Özpençe A. İ. (2013). "Yeni Kamu Mali Yönetimi Anlayışı ile AB Üyelik Sürecinin Uyum Yasası", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (25), 197-220.

Kaynaklar

- Öztürk İ. M. (2013). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Öztürk S. & Saygın S. (2017). "The Economic Effects Of The 1973 Oil Crisis And Stagflation Case", *Bjss Balkan Journal Of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi Volume*, 6.
- Öztürk Ş. vd. (2008). "24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 15-32.
- Parasız İ. (1998). *Kriz Ekonomisi*, Ezgi Yayınevi.
- Patev P., Kanaryan N. & Lyroudi K. (2006). "Stock Market Crises and Portfolio Diversification in Central and Eastern Europe", *Managerial Finance*, 32(5), 415-432.
- Peacock A. T. & Wiseman J. (1961). *Determinants of Government Expenditure. In The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton University Press.
- Polat M. A. (2018). "Küresel Finans Krizinin Nedenleri", *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 177-195.
- Romer C. D. (2003). "Great Depression, Forthcoming in Encyclopedia Britannica", *Retrieved*, 4(5).
- Ryan-Collins J. (2015). "Is Monetary Financing Inflationary? A Case Study of the Canadian Economy, 1935-75", *A Case Study of the Canadian Economy*, 75.
- Samancı M. (2020). *Pandemi Sonrası Türkiye'de Mali Dönüşüm*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Samuelson P. A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, 36(4), 387-389.
- Sarlo C. vd. (2017). 2. Income Inequality Measurement Sensitivities. Towards a Better Understanding of Income Inequality in Canada, 25.
- Sayılgan Ş. (1994). "5 Nisan Kararları ve Beklentiler", *Marmara İletişim Dergisi*, 8(8), 213-218.
- Schlenkhoff G. (2009). Can Great Depression Theories Explain the Great Recession?.
- Selen U. & Kardeş E. (2018). "Refah İktisadi Kapsamında Sosyal Refah ve Vergileme İlişkisi: Türk Gelir Vergisinin Değerlendirilmesi", *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 979-993.
- Sezgin F (2003). "Kriz Yönetimi", *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 181-195.
- Skidelsky R. (2011). "The Relevance of Keynes", *Cambridge Journal of Economics*, 35(1), 1-13.
- Skoufias E. (2003). "Economic Crises and Natural Disasters: Coping Strategies and Policy Implications", *World Development*, 31(7), 1087-1102.
- Sönmez S. (1983). *Toplumsal Gereksinimler, Kaynak Dağılımı ve Pareto Optimumu*, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Spahn P. (2016). "New Classical Macroeconomics", *In Handbook on the History of Economic Analysis*, 2.

Kaynaklar

- Stiglitz J. E. (2000). *Economics of the Public Sector*, Third Edition, Norton & Company Press, New York.
- Stoilova D. (2017) "Tax Structure and Economic Growth: Evidence from the European Union", *Contaduriay Administracion*, 62(3), 1041-1057.
- Stojanov D. (2009). "Keynes and Economic Crisis: Some Reconsiderations", *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 27(2), 293-310.
- Şanlısoy S. & Sunal O. (2016), "Kamu Harcamaları-ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(17), 102-122.
- Tabar F. J. vd. (2017). "The Impact of Educational Expenditures of Government on Economic Growth of Iran", *AD-minister*, (30), 217-235.
- Taşar M. O. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Temiz D. (2008) Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi 1960-2006 Dönemi, 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir-Türkiye ss.1-18
- Turhan S. (1987). "Stagflasyon ve Maliye Politikası", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 1-4.
- Türk İ. (2004) *Maliye Politikası: Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Turhan Kitabevi Yayınları. 16. Basım, Ankara.
- Uygun E. (2001). *Krizden krize Türkiye: 2000 kasım ve 2001 şubat krizleri* (No. 2001/1). Discussion Paper.
- Üsdiken B. (2003). "Türkiye'de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(01).
- Üzar U. (2017). "Post Keynesyen İktisat, Ana Akım İktisada Alternatif Olabilir mi? 2008 Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), 281-305.
- Vague R. (2019). *A Brief History of Doom*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Vural İ. Y. (2008). "Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 77-114.
- Wagner A. (1883), *Three Extracts on Public Finance* (Çev. N. Cooke), R.A. Musgrave & A.T. Peacock (edt.), *Classics in the theory of public finance*. London: Macmillan, 1958.
- Wang L. vd. (2016). "The Relationship Between Public Expenditure and Economic Growth in Romania: Does it obey Wagner's or Keynes's Law?", *Theoretical & Applied Economics*, 23(3).
- Whitford A. B. (2016). "Estimation of Several Political Action Effects of Energy Prices", *Energy and Policy Research*, 3(1), 13-18.
- Yardımcı M. E. & Kutlutürk D. (2019). "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Ekonomik Kısıtları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 47-67.
- Yılmaz A. (2005). "Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Karlar ve Kriz", *Marmara*

Kaynaklar

- Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 35-52.
- Yiğitoğlu A. İ. (2005). "2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi", *Sosyoekonomi*, 1(1).
- Yoshihara N. (2006). Normative Economic Foundation for the Theory of Welfare State Policies, In *Workshop on "Real Freedom for All" with Van Parijs*, *Ritsumeikan University, Kyoto*.

akademisyen.com

ONLINE SİPARİŞ

AKADEMİSYEN KİTABEVİ

Halk Sokak No: 5/A Sıhhiye-Yenişehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33 - 0312 432 21 84

akademisyenyayinevi

akademisyenktp